

תנאי-הסחר של ישראל

על-פי

הסכמי הקלירינג

מאת

אברהם א. קסלר

מרכז פאלק למחקר כלכלי בישראל

מרכז פאלק למחקר כלכלי בישראל, שנוסד בשנת 1954, הוא מוסד פרטי בלתי-תלוי שלא למטרות רווח. הוקם בתמיכתה של קרן מוריס ולאורה פאלק מפיטסבורג, פנ-סילבניה, לשם עידוד השתלמות ומחקר כלכלי.

על המחבר

אברהם א. קסלר למד כלכלה בסיטי קולג' של ניו-יורק, ובאוניברסיטת וויסקונסין. המחבר עבד במרכז פאלק, בהפסקות, משך 1954-58, ובמקביל לכך נמנה על סגל הכלכלנים בלשכה לייעוץ כלכלי שליד משרד ראש הממשלה. בתקופות שונות שימש כיועץ כלכלי במשרדי ממשלה אחרים. מר קסלר לימד באוניברסיטת וויסקונסין, באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטה בר-אילן, ועתה הוא מנהל החברה למחקר כלכלי בע"מ, העורכת מחקרים כלכליים ועבודת ייעוץ למוסדות פרטיים וציבוריים.

תנאי-הסחר של ישראל על-פי הסכמי הקלירינג

תנאי־הסחר של ישראל

על־פי

הסכמי הקלירינג

מאת

אברהם א. קסלר

מרכז פאלק למחקר כלכלי בישראל

ירושלים, אפריל 1965 - ניסן תשכ"ה

Printed in Israel

נופס בישראל
"המכפיל", ירושלים

המפצים
בלומשטיין, בתי מסחר לספרים, תל-אביב

מרכז פאלק למחקר כלכלי בישראל

מוסד בלתי־תלוי שלא למטרת רווחים, שהוקם בתמיכתה של קרן מוריס ולאורה פאלק מפיטסבורג, פנסילבניה, לשם עידוד השתלמות ומחקר כלכלי.

אין לקרן זכות בעלות על מחקר זה או חלק ישיר בחיבורו והוצאתו לאור, ואין לראותה, בתוקף היותה התומכת, כסומכת ידיה על כל הנאמר להלן.

הוועדה המייעצת למדעים כלכליים וסוציאליים של
האגודה הישראלית לקרנות מחקר

דוד כוכב	שמואל נ. אייזנשטדט
ארנסט להמן	שמעון בורנו
משה סמילנסקי	רוברטו בקי, יו"ר
דן פטינקין	אליהו ל. גוטמן

אהרן רמז

הוועדה המייעצת בארצות־הברית
איזודור לובין
סימון קוזנץ, יו"ר
א. ד. קפלן
סטייסי מיי

דניאל קרימר

יו"ר המרכז
סימון קוזנץ

מנהלי החקר בעבר
דניאל קרימר, 1954 ו־1955
הרולד לובל, 1956

מנהל החקר
דן פטינקין

המזכירה
חסידה ניצן

העורך
יעקב קופ

עורכת סטטיסטיק
שושנה פרוינד

ה ק ד מ ה

סחר קלירינג מילא בשנות החמישים תפקיד בכבד בניהולם של סחר החוץ הישראלי ושל הפיקוח על מסבב חוץ, וערכם הכלכלי של הסכמי הקלירינג שימש נושא לדיונים בהקשר למדיניות הכללית של סחר החוץ. במקורו נועד המחקר לקבוע, אם סחר הקלירינג גילה דפוס מחירים סיפורי. נראה היה, שבסיונה של ישראל יכול לשמש מבחן להנחה הכללית האומרת, שמחירי מוצרים, הנסחרים על-פי הסכמי קלירינג דו-צדדיים, גבוהים ממחיריהם של מוצרים זהים, הנסחרים בשוק הבינלאומי הפתוח. את נקודת המוקד של העבודה מהוות, אפוא, השוואות מחירים מפורטות, ששימשו לחישובם של מה שקראנו "תנאי-סחר שלובים". השוואות אלו, המתייחסות לשנת 1953, מודדות את הסמיה היהסית של מחירי היבוא והיצוא בקלירינג מ"הסטרדרד הבינלאומי" המתאים של מחירי מוצרים דומים. התוצאות הופיעו בחוברת מסוכפלת בדצמבר 1958, הנושאת את השם - "Appendixes: Commodity Studies" (באנגלית).

חומר הרקע, ניתוח תנאי הסחר השלובים ואספקטים אחרים של חכנית הסכמי הקלירינג מתייחסים לתקופה הסתיימת ב-1957. חלק ביכר מהחומר הסטטיסטי עודכן, לאחר-מכן, ל-1960.

מחקר זה היה כרוך בעבודה סבלנית של איסוף פרטים על עיסקות סחר החוץ של ישראל על-מנת לבדוד ולתאר את עיסקות הקלירינג; חלקה הארי של העבודה נעשה על-ידי מר יוסף ברוך, לו שמח אני להודות בהזדמנות זו. ברצוני לציין גם את עזרתם של מר מיכאל לנדסברגר ושל מר נחום ורמוס, ששימשו עוזרים סטטיסטיים בשלבים המאוחרים של עבודת המחקר. מר ב. טאובס מאגף הפיקוח על מסבב חוץ גיאות לקבל על עצמו את בדיקת הנתונים בחסבון התסלומים והעמדתם על בסיס עקבי. תודתי נתונה לאנשים רבים במשרדי ממשלה, בתי-חרושת, חברות ליבוא וליצוא, מפעלי הנדסה וניסוי - בישראל כבחצי תריסר ארצות חוץ, אשר תרמו מידיעתם

למחקר זה. אף כי אנשים אלו - וכסוהם גם חברים לעבודה, שנזדמן לי לזון עמהם על בעיות שונות שנתעוררו במשך הזמן - אינם נזכרים בשמותיהם, שמח אני לברכם בהזדמנות זו על עזרתם.

לשלושת מנהלי החקר של מרכז פאלק - דניאל קרימר, הרולד לובל, ודן פטינקין - ליושב-ראש המרכז, סימון קוזנץ, וכן לאוסקר גאס, מנחל הלשכה לייפוף כלכלי, שפעלה בעבר ליד משרד ראש הממשלה, אשר שכנעני להתחיל, להמשיך ולסיים מחקר זה - הערכתי.

תודתי לנחמה ברגר אשר ביצעה את ההדפסה בסבלנות ובהקפדה.

א.ק.

תוכן הענינים

הקדמה

1	<u>תכנית הסכמי הקלירינג של ישראל: תיאור והתפתחות</u>	פרק א
1	1. הסכמי סחר ותשלומים דו-צדדיים: הגדרות	
2	2. הרקע	
5	3. הסכמי קלירינג כאמצעי להרחבת הסחר	
7	4. קווי אופי של הסכמי הקלירינג הישראליים	
28	5. הסכמי הקלירינג של ישראל, 1949 - 1957	
39	<u>יתרונות וחסרונות בתכנית הסכמי הקלירינג של ישראל</u>	פרק ב
39	1. היתרונות של הסכמי הקלירינג	
52	2. החסרונות של הסכמי הקלירינג	
72	3. סיכום	
74	<u>תנאי סחר שלובים</u>	פרק ג
74	1. טבוא	
74	2. תנאי הסחר	
77	3. תנאי סחר שלובים ב-1953	
84	4. פירוש התוצאות	
91	5. מגבלות של התוצאות	
103	<u>בעיות מדידה</u>	פרק ד
103	1. השוואות מחירים בינלאומיות	
110	2. שיטת המחקר לגבי יבוא	
114	3. שיטת המחקר לגבי יצוא	
116	4. משרדי סמסלה כמקור לנתוני מחירים	

נספחים

- א. הוראות הסכמי הקלירינג של ישראל
- ב. התנועה בחשבונות הקלירינג של ישראל, 1960-1949
- ג. תנועות בחשבון שוטף (מוצרים ושירותים) בחשבונות הקלירינג של ישראל, 1960-1949
- ד. תנועות בחשבון סחורות בהסכמי הקלירינג של ישראל
- ה. סטיות מחירים, מרכיב היבוא, הוצאות ושערי חליפין

Commodity Studies

1.

2Export Appendix

- a. Citrus Fruit
- b. Motor Vehicles
- c. Portland Cement
- d. Refrigerators
- e. Rubber Tires
- f. Watches
- g. Stoves
- h. Woolen and Worsted Yarn
- i. Cotton Fabrics
- j. Woolen and Worsted Cloth
- k. Nylon Stockings
- l. Essential Oils and Flavors
- m. Chewing Gum
- n. Citrus Concentrates
- o. Paints and Printing Ink
- p. Drugs
- q. Fountain Pens
- r. Pencils
- s. Raincoats
- t. Razor Blades

2Import Appendix

- a. Wheat
- b. Raw Cotton
- c. Oilseeds
- d. Sunflower Seed Oil Cake
- e. Fine Bran (from Coarse Wheat)
- f. Fish Meal
- g. Palm Oil
- h. Chemicals
- i. Drugs
- j. White Cement
- k. Paper
- l. Citrus Packing Materials
- m. "Eledon" Buttermilk Powder
- n. Full Cream Milk Powder
- o. Redwood (Fir)
- p. Railroad Ties
- q. Potatoes
- r. Frozen Fish

¹ הנספחים לא הודפסו, והם עומדים לרשות הקורא בספריית המכון למחקר כלכלי בישראל על-שם מוריס פאלק, ירושלים.

² ההתייחסות בספר לנספחים אלה בעשית באמצעות שתי אותיות: האחת - E או I (E מייצג Export ו-I מייצג Import) והשנייה - אות לסיגנל קטנה המציינת את המספר הסידורי של המצרך המתאים ברשימת Import - Export. דוגמא: נספח E-a הוא נספח a, דהיינו - Citrus Fruit, ב-Export Appendix.

רשימת הלוחות

1. סיכום הוראות שונות בהסכמי הקלירינג של ישראל: 1957-1949 20-9
2. התנועה בחשבונות הקלירינג של ישראל: 1960-1949 31
3. סחר המוצרים הישראלי - סך-הכל וקלירינג: 1960-1949 32
4. סיכום התנועות בחשבון שוסף בהסכמי הקלירינג של ישראל, לפי אזורים גיאוגרפיים 34
5. אומדנים אלטרנטיביים של סחר הקלירינג של ישראל 37
6. "חסכון נומינלי" במטבע קשה במסגרת הסכמי הקלירינג של ישראל: 1953-1949 41
7. שינויים ביבוא מארצות קלירינג ומארצות אחרות, בשנים: 1947-1946, 1950-1949, 1953-1954 ו-1956-1957 (אחוז מסך היבוא) 45
8. שינויים ביצוא לארצות קלירינג וארצות אחרות, בשנים: 1947-1946, 1950-1949, 1953-1954 ו-1956-1957 (אחוז מסך היבוא) 46
9. טיעורי דיסאג'יו שהונהגו ב-1953 ומדדים של הפרשי מחירי היבוא בהסכמי סחר מסוימים של ישראל: 1953 57
10. מדדים של "רכות" מסב-חוץ ושל ההפרשים במחירי היצוא והיבוא בהסכמי קלירינג מסוימים של ישראל: 1953 59
11. היצוא לארצות קלירינג לפי סוג היצוא: 1957-1952 61
12. היצוא הישראלי לארצות קלירינג שהוטל עליהן דיסאג'יו כאחוז מהיצוא לכל ארצות הקלירינג, וכאחוז מהיצוא לכל הארצות, חצי-שנתי: 1957-1952 69
13. היצוא הישראלי לארצות קלירינג שהוטל עליהן דיסאג'יו ב-1953, כאחוז מהיצוא לכל ארצות הקלירינג, וכאחוז מהיצוא לכל הארצות, חצי-שנתי: 1957-1952 71
14. מדדים של סטיית מחירים ותנאי סחר שלובים בסחר הקלירינג של ישראל: 1953 78
15. ערך סחר הקלירינג של ישראל בדולרים קלירינג ובדולרים קשים: 1953 79
16. חישובים אלטרנטיביים של רווחי ישראל מסחר קלירינג: 1953 82
17. רווחים יחסיים של ישראל מסחר קלירינג: 1953 85
- 18-24. ערך היצוא והיבוא בקלירינג, לגבי חושבו מדדי סטיות מחירים בדולרים קלירינג ובדולרים קשים, לפי המוצרים ומדדי סטיות המחירים 98-94
18. איסלנד 94
19. תורכיה 95
20. יוגוסלביה 96
21. הולנד 96
22. דנמרק 97
23. נורבגיה 97
24. פינלנד 98

פרק א

תכנית הסכמי הקלירינג של ישראל: תיאור והתפתחות

1. הסכמי סחר דו-צדדיים: הגדרות

הסכמי קלירינג והסדרים דומים נטלו חלק נכבד במסחר ובתשלומים הבינלאומיים מתחילת שנות השלושים של המאה הנוכחית. אולם, ההסדרים שהונהגו לאחר מלחמת העולם השנייה שונים בהרבה בחיבות חשובות מקודמיהם. כן שונה המינוח המשמש לתיאור הסדרים אלה מזה שנהג בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, אפילו בהתחשב בכך, שכנראה לא היתה אף פעם אחידות בהגדרות הסקובולות בתחום הנידון.

במחקר הנוכחי השתמשנו במונח "הסכם קלירינג" במונח הרחב והפורולרי, כפי שמשתמשים בו בדיונים רגילים בישראל. המונח חל על הסכם סחר דו-צדדי המלווה בהסכם תשלומים דו-צדדי. הסכם סחר דו-צדדי, במחקר זה, הוא הסכם מסחרי, שבו מתחייבות שתי המדינות, שהן צדדים להסכם, להעניק רשיונות יבוא ויצוא האחת לשנייה, בדרך כלל לגבי מכסות נתונות של סוצרים או לגבי סכומים נתונים. ההסכם יכול לכסות גם שירותים בינ-לאומיים שונים ותנועות הון. בדרך כלל ניתן ההסכם לחידוש מדי שנה.

הסכם תשלומים דו-צדדי, במחקר זה, הוא הסכם המסדיר את מימון הסחר, או סוגים מיוחדים של סחר, בין שתי מדינות, באמצעות חשבון מיוחד (או כמה חשבונות), הנפתח לשם כך. כל עיסקה כרוכה בזיכוי חשבונות אלה ובחיובם, והם יכולים להישאר בלתי-מאוזנים בגבולות האשראי הסכמי ההודי (swing), שגובהו נקבע בהסכם, עד ליישובם הסופי.

יש להדגיש את ההבדל החד בין הסכמי קלירינג לבין הסכמי חליפין. בהסכם מהסוג הראשון אין קשר הכרחי בין עיסקת יצוא מסוימת לבין עיסקת יבוא מסוימת. היצואנים מקבלים

תשלום בעד המוצרים שהם מוכרים והיבואנים משלמים בעבור המוצרים שהם קונים. חשבונות הקלירינג מטלאים את התפקיד החשוב של רישום העיסקות, כשהיבואנים משלמים בסמבס ארצם ואילו היצואנים מקבלים תשלום בסמבס ארצם הם, כך שרק יתרת החשבון מסולקת בסמבס החוץ. בעיסקת חליפין מתקיים חילוף ישיר של סחורות: כמות מסוימת מסוחר אחד מיוצאת תמורת יבוא כמות מסוימת מסוחר שני. העובדה, שיצוא הסחורות מחד ויבוא הסחורות מאידך נרשמים בסונחים של כסף בחשבונות מיוחדים היא ענין של נוחיות ואינה מטהותן של העיסקות.

גם השימוש בסונחים סמבס "קשה" ו"רכה" במחקר זה הינו חופשי לסדי. בדומה למונח סמבס קשה נשתמש באתו מובן בסונחים "דולרים קשים", "דולרים של ארצות-הברית", "סמבס בר-המרה" ולפעמים "דולרים". הסונחים "דולר קלירינג", "סמבס קלירינג", "סמבס שאינו בר-המרה" ו"קלירינג" יופיעו באתו מובן כמו הסונח סמבס רכה. באתו אופן נשתמש לסירוגין גם בסונחים "מחירי דולר", "מחירי סמבס קשה" ו"מחירים בינלאומיים", שלושתם באתו הסובן. שלא כמו סיווגים אחרים, אנו מתייחסים, לצורכי מחקר זה, לשטרלינג כאל סמבס קשה, ומחירי שטרלינג ייחשבו כמחירי סמבס קשה.

2. הרקע

ישראל חתמה על הסכם הקלירינג הראשון שלה עם מדינה זרה בינואר 1949, סמונה חודשים לאחר קבלת עצמאותה. באתו זמן ציין הדבר צעד נוסף בדרכה של ישראל להקמת יחסים בינלאומיים רגילים. אף על פי שפעולות האיבה עם המדינות השכנות נסתיימו למעשה בסוף 1948, נשאר בתוקפו הסגר כלכלי על ישראל מצד מדינות ערב. בידודה הכלכלי של ישראל הוחמר במידה נוספת עקב הוצאתה של ארץ-ישראל המנדטורית מגוש השטרלינג על-ידי בריטניה בפברואר 1948, ויתרות השטרלינג של אזרחי ישראל הוקפאו בלונדון. לחץ נוסף נוצר על-ידי זרם העלייה מאירופה שנכנס לישראל בתקופה זו. במידה שלעולים אלה היו נכסים במדינות מוצאם, מימוש נכסים כאלה והעברתם לישראל נראו כבעלי חשיבות.

יש לראות את ראשיתה של תוכנית הסכמי הסחר של ישראל על

רקע דפוסי מאזן-התשלומים של ארץ-ישראל, ולאחר מכן ישראל, ועל
רקע מצב הכלכלה והתשלומים הבינלאומיים באותה תקופה.

מאזן התשלומים של ארץ-ישראל לפני מלחמת העולם השנייה

אופיין על-ידי תלות הדוקה בממלכה המאוחדת ובמסחרה ועל-ידי

גרעון בחשבון השוּסֵף, אשר מוסן בסידה רבה סתוך העברות הון של

עולים ותרומות מחוץ-לארץ. במשך מלחמת העולם השנייה נשתנה הדבר

מקצה לקצה. חשיבותה של אנגליה בסחר המוצרים ירדה, ואילו

הוצאותיהם של כוחות הברית הפכו להיות גורם חשוב. ארץ-ישראל

הפכה להיות יצואן נטו של הון וצברה יתרות שמרלינג ניכרות^{1/1}.

כיוון סחר-החוץ של הארץ השתנה אחרי הגיעה לעצמאות. בה

בשעה שאנגליה המשיכה להיות השוק העיקרי של ישראל (בהיותה קונה

החדרים הגדול ביותר), היא איבדה את עמדתה כספק העיקרי. עמדה

זו נתפסה על-ידי ארצות-הברית אשר סיפקה לישראל מילדות, מענקים

וסיוע כספי אחר. חלקן של התרומות במימון הגרעון בחשבון השוּסֵף

של מאזן התשלומים גול אף הוא. הגרעון בחשבון השוּסֵף (מחוץ

לחשבון תרומות), נע בשנים 53-1950 סביב 300 מיליון דולר בשנה.

יצוא המוצרים לא כיסה אלא 15 אחוז מיבוא המוצרים^{1/2}.

גורם נוסף שיש להביאו בחשבון היה הרצון המוצהר לפתח

שווקים חדשים ליצוא פרי ההדר הישראלי ולעודד את התעשייה הישראלית.

פיתוחה של התעשייה המקומית קיבל תנופה במשך מלחמת העולם השנייה.

הונח, כי לא זו בלבד שהייצור התעשייתי יתרחב עם גידול האוכלוסיה,

אלא שחשיבותו תגדל יותר ויותר בשטח היצוא.

לבסוף, יש להזכיר את מצב הכלכלה הבינלאומית באותו זמן,

במידה שנגע לישראל. העולם היה נתון בשלהי התקופה של שחרור הלוחמים

ושני הגושים המדיניים-כלכליים, הסגורים פחות או יותר, במזרח ובמערב,

הלכו ונתגבשו. מדינות העולם המערבי היו בדרך-כלל מחולקות

^{1/1} ראה המאמר על מאזן התשלומים של ארץ-ישראל וישראל, האנציקלופדיה
העברית, כרך ו', עמודים 745-750 הוצאת מסדה (ירושלים 1957),
והמקורות המצוינים שם.

^{1/2} ראה נוב הלוי, אומדנים של עיסקות סחר-החוץ הישראלי: 1952-1954,
מרכז פאלק למחקר כלכלי, ירושלים 1956, עמודים 53, 133.

ביניהן לאזורי סחר וכספים רבים (אזור הדולר, אזור השטרלינג, אזור הפרנק הצרפתי, האזור הכספי ההולנדי, האיחוד הכספי של בלגיה-לוקסמבורג). אזורים אלה התירו הסרה חופשית של מטבע בין חבריהם בלבד. הבעיה הכלכלית הבינלאומית שעוררה בסיוח את חשומת-הלב באותו זמן נסבה סביב העובדה, שאירופה המערבית סבלה מגרענות דולר גדולים במאזן-התשלומים שלה. התקיימו ויכוחים ודיונים בדבר המחסור המתמיד בדולרים, הפער המתרחב כביכול בין פריון הייצור בארצות-הברית ובאירופה והתועלת שבפיהות להשגת שיווי-משקל במאזן-תשלומים. יתרות הזהב ומטבע החוץ במערב אירופה ירדו במידה ניכרת בשנת המשבר 1947, אולם לאחר מכן חלה התאוששות. הסיוע הסכני וההוצאות הצבאיות של ארצות-הברית באירופה חרמו להגדלת הייצור והיציבות הכספית ולשיפור במאזן-התשלומים. בתקופה זו היה המסחר הבינלאומי, מחוץ לעיסקות שבוצעו בתוך אזור הדולר, כפוף כמעט בכל המקומות לפיקוח ולהגבלות מצד סוכנויות רישוי; חוסר-ההסירות של המטבע תאם את רוח הזמן. המסחר הבין-אירופי, כמו חלק ניכר מן המסחר העולמי, נערך במסגרת הסכמי סחר ותשלומים דו-צדדיים⁷³. באירופה המערבית נשתנה האופי הדו-צדדי של הסכמים אלה על-ידי שורת הסדרים מיוחדים. שני הסדרי התשלומים והקיזוז הבין-אירופיים הראשונים היו בתוקף בין אוקטובר 1948 ויוני 1950, אלא שלא נתגלו כיעילים ביותר. אולם איחוד התשלומים האירופי (EPU), שנכנס לתוקפו ביולי 1950, הצליח להעמיד את הסחר בין מדינות אירופה המערבית על בסיס של

⁷³ בשנת 1951 תיורה המסחר הקשור במישרין לאזור ה-EPU בתוספת מסחר מחוץ ל-EPU שמומן בשטרלינג, כ-60 אחוז מהמסחר העולמי במוצרים. ראה ספרו של Raymond F. Mikesell, Foreign Exchange in the Postwar World,

(ניו-יורק, קרן המאה העשרים 1954, עמודים 134-135). כל הסחר שבוצע באמצעות ה-EPU היה מבוסס על הסכמי סחר דו-צדדיים, ורוב המסחר שמומן באמצעות השטרלינג אף הוא נבע מהסכמים דו-צדדיים. מעגין לציון שאפילו שוויצריה, שלא הפעילה כמעט כל הגבלות על העברות מטבע למדינות מטבע קשה אחרות, עדיין יישבה כ-70 אחוז מסחר החוץ שלה במטבעות בלתי הסירות. ראה: Johan H.C. de Looper, "Current Usage of Payments Agreements and Trade Agreements", International Monetary Fund Staff Papers,

כרך 4, מס' 3, אוגוסט 1955, עמוד 343.

קלירינג רב-צדדי. ב-1953, היא השנה אליה מתייחס עיקרו של מחקר זה, כבר כללה שיטת הקלירינג הרב-צדדי של ה-EPU שורה של אמצעים לסילוק רב-צדדי של מטבעות מסדינות שמחוץ ל-EPU, כך יכלה ישראל לשלם בעד חיטה תורכית (תורכיה הייתה חברה ב-EPU) ביתרות שהצטברו לזכותה במדינות EPU אחרות. יסוד נוסף של רב-צדדיות הוכנס לסחר הבינלאומי על-ידי האפשרות לבזל, בתנאים מסויימים, כספי סיוע של ארצות-הברית לקניות במדינות שלישיות. ישראל השתמשה באפשרויות אלה בהזדמנויות רבות כדי לסמן יבוא מארצות עמקן הייתה קשורה בהסכמי קלירינג דו-צדדיים.

3. הסכמי קלירינג כאמצעי להרחבת הסחר

הסכמי הסחר והתשלומים הדו-צדדיים שצצו באירופה אחרי מלחמת העולם השנייה, בחשבים לאמצעים שהקלו על סחר-החוץ - ולא הכבידו עליו - בשנים הראשונות לקיומם, לאור התנאים הכלכליים שהיו קיימים במדינות אלה באותו זמן⁴. גם את המקור לתוכניות הסחר הדו-צדדיות של ישראל יש למצוא ברצון להתגבר על הגבלות סחר, אם כי הגבלות אלה היו שונות באופיין מן ההגבלות שהסרידו את אירופה אחרי המלחמה.

ההסכם הסטחרי, שנחתם בין ישראל והונגריה בינואר 1949, יכול להחשב כהמשך להסכם הסטחרי בין הונגריה והסוכנות היהודית, שנחתם בתחילת 1947. אותו הסכם נבע משני מניעים עיקריים. המניע הראשון היה הרצון ליצור מסגרת להעברת רכושם של יהודי הונגריה שפלו, או עתידים לעלות, לארץ-ישראל. השני שאף להתגבר על כמה מהמגבלות מהן סבלה התעשייה היהודית בארץ-ישראל עקב מדיניות הסחר החופשי בה דגלה הממשלה הסנדטורית. מענו כי המדיניות המסחרית הפאסיבית של הממשלה הסנדטורית

⁴ ראה, למשל, ספרו של Mikesell, שם, עמודים 39 ו-100. מחקר מפורט של ההתפתחויות במערב אירופה בשנים הראשונות שלאחר המלחמה, ראה -

William Diebold, Jr., Trade and Payments in Western Europe: a study in economic cooperation 1947-1951 (New York, Harper and Bros., 1952).

ולסיכום רחב יותר, ראה -

Robert Triffin, Europe and the Money Muddle - from bilateralism to near-convertibility, 1947-1956 (New Haven, Yale University Press, 1957).

ציטטה את התפשטות התעשיה הארץ-ישראלית. גוסף לכך הושמעה
המענה, שיש לצל את עובדת היותה של ארץ-ישראל יבואן, כדי לייצא
את מוצרי התעשיה היהודית לאותן הארצות שהן בא היבוא. השפעתה
של הסוכנות היהודית על יצואנים ויבואנים יהודיים היתה צריכה
להיות מופעלת בסגמה לתקן את תוצאות ההגבלות הסנדטוריות לגבי
תוכנית יצוא תקיפה יותר⁵. אולם, בסובן רחב יותר, אי אפשר
לומר שתוכנית הסכמי הסחר הדו-צדדיים של ישראל בתנה אותה דחיפה

⁵ תיאור זה מבוסס על דוחות¹ ומאמרים בעתון "הארץ" (7 ביוני
1948; 29 בספטמבר 1948; 6 בדצמבר 1948; 14 בינואר 1949)
ועל שיחה עם ד"ר כנורי, שהיה בעבר פקיד הסוכנות היהודית
ומדינת ישראל ובסל חלק במשא ומתן לחתימת אחדים מהסכמי הסחר
הראשונים, וכן על דו"ח מחלקת הסחר והתעשיה של הסוכנות
היהודית שהוגש לקונגרס הצירובי הכ"ג, ירושלים, אב תשכ"א,
עמודים 524-525. הציטוטים מדו"ח זה הניתנים להלן מפיצים אור
על הרקע הטרם-מדינתי של תוכניות הסכמי הסחר של ישראל:

"...תפקידי הלשכה לסחר-חליפין והעברה רוכזו ב-3 שסחי
פעולה: לכוון את היצוא והיבוא של המשק העברי על-ידי עסקי
חליפין לאותן הארצות שעמדו אתה ביחסי מסחר על יסוד עסקים מסוג
זה; חתימת חוזים מסחריים בין המשק העברי בארץ לבין ממשלות
אחרות וביצועם; השגת אפשרות - במסגרת חוזי מסחר אלה - להעברת
הוגם ורכושם של העולים מארצות אשר אתן נחתמו חוזים מסחריים...
ומבחינות אלה, יש לראות את פעולות המוסדות הממשלתיים של ישראל
כהמשך הפעולה שהלשכה התחילה בה..."

"...אפשר להעריך את היצוא העברי, שנעשה ביזמת הלשכה על
יסוד עסקי חליפין, בסכומים של מאות אלפים לירות... אם כי
לסוכנות היהודית וללשכה לסחר חליפין והעברה לא יתנו סמכויות
ממשלתיות, והפיקוח על היבוא, כנשק מדיני-מסקי, היה נמצא בידי
ממשלת המנדט, הצליחה הלשכה לשכנע אי-אלה מדינות כי הישוב העברי
בארץ בעל משמעת עצמית במידה המאפשרת לגופיו הארגוניים, ובראש
וראשונה לסוכנות, לכוון הסכמים מסחריים "ממשלתיים". מו"ס על
כך התנהל עם הולנד, יוגוסלביה, רומניה, פולין, הונגריה, בולגריה,
יוון ותורכיה, ובתקיימו שיחות מוקדמות עם שווייץ, איטליה, ועוד
מדינות אחרות..."

"...ההסכם המסחרי הראשון נחתם ביום 30 לינואר 1947 בין
הלשכה... לבין הנהלת סחר-החוץ של ממשלת הונגריה ואשר על-ידי
הנהלת הסוכנות וממשלת הונגריה. כעבור כמה חודשים הושלם הסכם
זה על-ידי הכנס-העברה. חשיבותו של ההסכם הוא בכך, שזאת הפעם
הראשונה הובטח על-ידי חוזה רשמי לישוב העברי הפיקוח על היבוא
מארץ מסויימת, וגם נחקלה התחייבות לקבלת יצוא מארץ-ישראל
בשווי של 40 אחוז מערך היבוא הזה. 15 אחוז מהיבוא להונגריה
שולמו בכספי הרכוש היהודי וכספי הקרנות הציוניות בהונגריה.
אם כי מאז תחילת 1948, בגלל המאורעות בארץ, נעשה ביצוע ההסכם
קשה יותר, הצליחה הלשכה... להגיע עד לסוף שנת 1948 לידי מחזור
שהסתכם ב-400,000 לירות שטרלינג ושלם את תמורת 40 אחוז של
הסכום הזה בתוצרת התעשייתית של הישוב העברי. מכסילים וכימיקלים,
שיניים מלאכותיות ומוצרים אחרים סזאו את שיווקם השוב בהונגריה,
והם שאיפשרו אחר כך את כריתת ההסכם המסחרי הראשון של מדינת
ישראל..."

"...באוקטובר 1947 נחתם הסכם חליפין גלובאלי בין הלשכה
לבין ממשלת בן-לגריה... הביצוע הממשי של ההסכם הזה נעשה אחר כך
בלתי אפשרי בגלל התנאים והמסיבות שנתגלו במשך הזמן."

להגדלתו של סחר-החוץ והכוונתו כפי שעשתה זאת רשת ההסכמים הדו-צדדיים באירופה המערבית בעשר השנים שלאחר המלחמה. ארצות-הברית נשארה המקור העיקרי למימון בינלאומי של ישראל (בצורת תרומות, סיוע בין-ממשלתי ומילווה לסווד ארוך), והיקפן של העיסקות שבוצעו במסגרת קשה האפיל על היקף העיסקות שבוצעו במסגרת הסכמי התשלומים. אפילו בשנות השיא לא עלה חלקו של הסחר במסגרת הסכמי הקלירינג על 20 אחוז מסך סחר-החוץ של ישראל.

אם כי תוכנית ההסכמים הסחריים של ישראל לא הצליחה לשמש מוקד לסחר-החוץ שלה, הרי סן הסחר שהתנהל במסגרת הסכמים אלה נודעה חשיבות ליצוא הישראלי ובעיקר ליצוא מוצרי תעשייה, למעט יהלומים. נתונים סטטיסטיים על הסחר של ישראל במסגרת הסכמי קלירינג ניתנים בהמשך פרק זה בלוחות 2, 3 ו-4 והערכת של דפוס סחר אלה ניתנת בפרק ב'.

4. קווי אופי של הסכמי הקלירינג הישראליים

(א) הקדמה

הדברים שלהלן ידונו בכמה צדדים חשובים של הסכמי הקלירינג שנחתמו על-ידי ישראל עד סוף 1957. לא ניגע בכל הסוגים של הוראות הסכמי הקלירינג של ישראל, כפי שסוכמן בלוח 1. הדיון והלוח הולכים בעיקר אחרי הסיווגים וההגדרות בהם התמסר Mikesell 1- ⁷⁶Trued, להוציא שני חריגים חשובים:

1. לא שטנו כאן אותו דגם על הסיווג לפי גבמיות של הסדר התשלומים.

2. השימוש במונח "בר-העברה" (ראה פריס IX בלוח), שונה

במקצת.

שני הנדלים אלה ידונו במקום המתאים. הפיסקה המסיימת את הפרק הזה, פיסקה 5 תדון בקצרה בהתפתחות הסכמי הקלירינג של ישראל כפי

⁷⁶ Mikesell, שם, פרק 5, בספר 5; Merlyn Nelson Trued and Raymond F. Mikesell, Postwar Bilateral Payments Agreements, Princeton Studies in International Finance, No. 4 (Princeton, New Jersey, International Finance Section, Department of Economics and Sociology, Princeton University, 1955), chapters I, III, IV, V.

שהם משתקפים בנתוני חשבוניות הסופיעים בלוח 2 ובתכונות הפורמליות של החשבוניות בהסכמים העיקריים, כפי שהם מופיעים בלוח 1.

(ב) סוגי ההסכמים

הסכמי הסחר שסוכמו בלוח 1 הינם הסכמים בין-ממשלתיים. הסכמי התשלומים הורו בדרך כלל בספורש שהבנקים המרכזיים של שתי המדינות אשר ינהלו את חשבוניות התשלומים ייחשבו כסוכני הממשלות הגוגעות בדבר. יש חריג אחד לענין זה. הסכם הקלירינג הראשון בין ישראל והולנד היה הסכם בין-בנקאי ולא בין-ממשלתי. בזמן הדיונים על הסכם זה וחתירתו עדיין לא התקיימו יחסים דיפלומטיים רשמיים בין שתי המדינות, וההסכם הוסדר בין הבנק המרכזי של הולנד והבנק העיקרי של ישראל. (בנק זה מילא רבים מתפקידיו של בנק מרכזי - בהנפקת כסף, בהסכמי תשלומים ובענינים אחרים - עד ליסודו של בנק מרכזי בסוף 1954).

נוסף לכך היו עוד מספר הסכמים פרטיים בין בנקים ישראלים ובנקים מסדינות אחרות, שנבעו מהסיבות הנ"ל ומסיבות אחרות. היו אלה הסכמים בין בנק ישראלי פרטי ובנק פרטי (1953), בנק יווני (1954 ו-1956), שוויצרי (1955) וספרדי (1955). בעיקרו של דבר, אין הבדל מהותי בין הסכמים בין-בנקאיים ובין-ממשלתיים. רשויות שתי המדינות יודעות על המו"מ הקודם להסכם ומכוונות אותו, ולאחר מכן מפקחות על הביצוע המעשי של ההסכמים בשני המקרים. חלק מהסכמים בין-בנקאיים אלה הינם הסכמי תשלומים, אולם באחרים נקבעות בספורש גם הוראות הגוגעות לסחר בין שתי המדינות. מצאנו כי גורם יותר לא לכלול הסכמים פרטיים אלה בתמונה הסטטיסטית של הסכמי הקלירינג. בתוך הסכום הכולל הם חופסים מקום קטן בלבד, ומחוץ להסכמים עם יוון, נתגלו ככאלו בולטים¹⁷. מכל מקום, ההוראות העיקריות של הסכמים אלה ניתנות בנספח א'.

נוסף להסכמי הקלירינג הבין-ממשלתיים ולהסכמים הפרטיים היה גם הסכם סחר שלא קבע הנהגת חשבון קלירינג, הוא ההסכם בין ישראל

¹⁷ הסחר שבוצע במסגרת הסכמים אלה נכלל על-ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בפירוש היבוא לפי מקורות התשלום בקטיגוריה "במסגרת הסכמי סחר".

לוח 1: סיכום הוראות שונות בהסכמי הקליירינג של ישראל: 1957-1949

המשטר עורפי ימורי	עיסקות	ישוב ימורי		אשראי	תיאור החשבונות	חידוש		ההסכם		אורז ותאריך ההסכם
		סופרית	שושפנת			משלוחים	סחר	משלוחים	סחר	
-	יבוא חוזר ועיסקות צד שלישי L2 אטורים	במאריך נקוב, על-ידי משיכה על סכום L2 מופקד	במאריך נקוב, על-ידי משיכה על סכום מופקד	חד- צדדי	חשבון יחיד כששילאל מפקידה את הסכום הראשון	L4	L4	שנה אחת	שנה אחת	ברזיל 22 באפריל 1956
-	L2	על-ידי סוצרים	-	נכלל	חשבונות כפולים	-	-	עד מילוי החוזים	3 שנים	ברזיל 15 בדצמבר 1955
סיכסות גלובליות	עיסקות חליפין מעל לסכום L3 אטורים	חור 3 חודשים ג-1 א L-1	במאריך נקוב, בסכום קשה	דו- צדדי בלתי שווה	חשבונות אחדים: סכום קשה, עולים	-	-	שנה אחת	שנה אחת	צ'כוסלובקיה 20 במרץ 1950
ועדה משותפת	יבוא חוזר ועיסקות חליפין L3 אטורים	חור 6 חודשים בסחירות, 9 חודשים באמצעים מסוכנים אחרים	לפי דרישה, בסכום חור	דו-צדדי	חשבון יחיד	שנה אחת	שנה אחת	שנה אחת	שנה אחת	דנמרק 14 בדצמבר 1952
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 בדצמבר 1954

(המשך הלוח בספר הנא)

הגשת ערפי יחידות	עיסוק	ישוב יחידות		אשראי	תיאור ההשכבות	חידוש		הוספת הסכמים		אירוע והאירוע ההסכמים
		יחידות	שומות			שנה	שנה	שנה	שנה	
סיכום, ועדה משומות	הוראות סומות; עיסוק חליפין אסורות ^{L3}	משלוח חלקי בטבע קשה	-	-	השכבות אחרים; סכום קשה, ערליים, השכבות	שנה אחת	שנה ^{L4} אחת	שנה אחת	שנה אחת	פירגון 11 באוגוסט 1949
כ"ל. כמו-כן הגבלות על רשימות יבוא	עליה, חליפין והשכבות סומות או אמצעים לרשם רור ^{L2} קבועות	4 תור חודשים; סומות או אמצעים אחרים	-	- צדדי	השכבות יחיד	שנה אחת	שנה ^{L4} אחת	שנה אחת	שנה אחת	12 בנובמבר 1950
סיכום	כ"ל לעיסוק סומות; אין הוראה על איסור עיסוק	משלוח חלקי בטבע קשה	-	נכלל	השכבות יחיד; הוראה בדבר משלוחים סכום קשה סחור להסכם הקלירינג	-	-	חצי שנה	חצי שנה	10 במאי 1951
כ"ל. כמו-כן הגבלות על רשימות יבוא	כ"ל. כ"ל עיסוק סומות; רשימות עלילים והשכבות סכום מסויים אסורות	ש, & א כחיים שבדלים	-	- צדדי; ריגול על אשראי ארוך- סומות	השכבות בודד; הוראה בדבר השכבות עבור חיסול אשראי שנוצל	שנה אחת	שנה ^{L1} אחת	שנה אחת	שנה אחת	6 בנובמבר 1951

290 : 1 1177

מדברי רש"י

מיסטר;
ועד
מערב
קבר

"

חברונת אודים,
מסע קשה

שנה אחת

שנה אחת

שנה אחת

שנה אחת

6 בפברואר
1950

עבר
מגרים
תור 3
חודשים
במערב
א. א.
עבר
חברונת
עולים
תור חודש
ג-2, תור
3 חודשים
במערב,
תור 6
חודשים
באמצע
מסמכים
אחרים

תור 3
חודשים
במערב;
6 חודשים
באמצע
מסמכים
אחרים

"

דו-
צד

חברונת כפולים;
קליירנג מלא

"

שנה אחת

"

"

26 בפברואר
1954

L3

ועד
מסמכים

כנ"ל.

עיסקות
חליפות,
עיסקות
מסמך

חופשי
ועיסקות
צד שלישי
אסר

"

"

"

L4

"

L4

"

3 ביולי
1956

(מסמך חלוח במסדר הנא).

לוח 1: סיכום הוראות שונות בהסמכי הקליירנג של ישראל: 1957-1949 (המשך)

הגשת עודפי יתרות	עיסקות	ישראל יתרה		אשראי	מיאור המבוגרות	חידוש		הוסכם		ארץ ותאריך ההסכם
		סופרים	שומרים			משלוחים	סתר	משלוחים	סתר	
ועדה משרתת	עיסקות חליפין ויצוא חוזר	6 חור חודשים במסגרת או מסגרת חוזר, חור 9 חודשים באמצעות מסמכים אחרים	לפי דרישה במסגרת חוזר	דו- צדדי	מסגרת יחיד	L4	L4	שנה אחת	שנה אחת	איטליה 18 במאי 1953
	L3 אסוריים									
	"	"	"	"	"	"	"	"	"	21 ביולי 1954
	"	"	"	"	"	"	"	"	"	9 במאי 1955
	"	"	"	"	"	"	"	"	"	11 במאי 1956
סיכסוח: ועדה משרתת	L3	3 חור חודשים לפי דרישה במסגרת חוזר	מסגרת חוזר; זכרון לפרוט חוזר	דו- צדדי	מסגרת בודד	L4	L4	שנה אחת	שנה אחת	איטליה 5 במרץ 1954

כנ"ל. מיכסות עבור יבוא	L3	חור 3 חודשים לפי דרישה במסגרת חור	מסגרת חור; זכר לפרות	-ד צודי	חשבון בודד	L4	L4	שנה אחת	שנה אחת	5 ביולי 1955
יחרות מיניסטר קבועות	עיסוק עולים וחירות מותרות	העברה לחשבו מסגרת קשה	תאריכים קבועים + התעצות, העברה לחשבו מסגרת קשה	-ד צודי	חשבונות אחדים; מסגרת קשה, עולים, העברות, ריבוי רשומות	-	-	L4	שנה אחת	חולצ 16 בפברואר 1949
"	כנ"ל. גם השקעות	"	"	"	חשבונות אחדים; מסגרת קשה, העברות עולים	L4	L4	חצי שנה	חצי שנה	31 בינואר 1950
מיכסות מיניסטר ליבוא ואכסיוס ליצוא; ועדה משותפת קבועה	"	"	כנ"ל עבור חוב העולה על האשראי המכני	-ד צודי	כנ"ל. אשראי מיוחד -ד גושא ריבית	"	"	שנה אחת	שנה אחת	23 באוקטובר 1950
מיכסות מיניסטר ליבוא, מיכסות יצוא; ועדה	"	"	"	"	חשבונות אחדים; מסגרת קשה, העברות	"	"	"	"	31 ביולי 1951
כנ"ל										

(המשך הילוח במסוד הבא).

$$\frac{7}{10} : \frac{1}{11}$$
[illegible]

רעדה כנ"ל	-	-	במאריכים, קבוצים, במסב קשה או תעבורה -27 צדדיות	-17 צדד	חשבון יחיד, חשבונות בגבשים מוסכמים מוחזרים	4	4	4	שנה אחת	במאי 8 1957
סיכומים עיסוקים עולים מוחזרים 43	4 מור חודשים במסב אחרי כן במסב קשה	לפי דרישה במסב מור	-17 צדד	חשבון יחיד	-	-	4	4	במאי 6 1951	
"	43	"	כנ"ל. במאריכים, קבוצים, משלים חלקי במסב מור	"	חשבונות אחזים: מסב קשה, רשימות סחורות אחזות	-	-	"	"	במאי 7 1952
"	"	3 מור חודשים במסב אחרי כן במסב קשה	"	חשבון יחיד	-	-	"	"	שנה אחת	במאי 7 1953
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	באפריל 5 1955

(משך חלוח בעמוד הבא).

1112: ס'כוס הראות שרגח בהסכס הקלרררר ש' שרלל:

הגשות עודפי עודפי עודפי	עיסוקים	יישוב יישוב		אשראי	מלאר המשכונות	הידוש		הוקף ההסכם		רצ ומהרץ ההסכם
		סופרים	שומרים			מסלולים	מסר	מסלולים	מסר	
מכסות	ל3	מור 3 חודשים במסגרת אחר כן במסגרת קשה	לפי דרישה במסגרת קשה	ד-ד צדדי	משכונות יידי	-	-	ל4	שנה אחת	(המשך) נורגניה 26 באוקטובר 1956
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	נורגניה 6 1957
מכסות, ועד משרות קבוע	עיסוקים עודפי מורחות ל3	באמצעים מוסכמים	מארכים קבועים במסגרת פולני	-	משכונות אחידים: מסגרת קשה, עוליים. 2 מהמשכונות נהגו במדינה אחת והשליש במדינה השנייה	-	-	שנה אחת	שנה אחת	פולני 20 במאי 1949
"	"	"	מכסות לאשראי במסגרת קשה	ד-ד צדדי	משכונות אחידים: מסגרת קשה, עוליים, חיסולי, רשימות מחירות אחידות	ל4	ל4	"	"	ל1 באפריל 1951
ועד משרות קבוע	עיסוקים חלופין מחירות; למסגרת אחר כן באמצעים מוסכמים ל3	מור 3 חודשים במחירות; אחר כן באמצעים מוסכמים	-	"	משכונות אחידים: חיסולי, רשימות מחירות אחידות; רישום מלא במשכונות הקליפרינג, משכונות כפולני	"	"	"	"	ל15 בינוני 1954

מיכסות לא בלדיות	עיסקות חליפיו סחור למסגרת החסכים מותרות	3 חור חודשים בסחורות; אחרי כן באמצעים מוסכמים	-	-1 צדדי	חסבונות אחדים: חיסול, רשימות סחורות אחדות; רישום סלא בחשבון הקליירנג, חשבונות כפולים	L4	L4	שנה אחת	שנה אחת	12 באוקטובר 1956
"	"	"	-	"	"	"	"	"	"	16 בנובמבר 1957
מיכסות, מיכסות כוליות, ועדה משותפת מותרות	עיסקות חליפיו סחור למסגרת החסכים מותרות	6 חור חודשים בסחורות; אחרי כן במסגרת חור	-	-1 צדדי	חשבונות כפולים	L4	L4	15 חודשים	15 חודשים	רומניה 9 בספטמבר 1954
"	"	"	-	"	"	-	-	שנה אחת	שנה אחת	31 באוקטובר 1957
מיכסות	עיסקות עולים מותרות	L2	-	-1 צדדי	חשבונות אחדים: מסכת קשה, עולים	-	-	שנה אחת	שנה אחת	יוגוסלביה 11 בנובמבר 1949
"	עיסקות עולים ומעבר מותרות	3 חור חודשים סחורות במסגרת חור	-	-1 צדדי	"	L4	"	"	"	29 בינואר

(המשך הלוח בעמוד הבא).

לאורוגואי שנחתם ב-1951. הסכם זה בא במקומו של הסכם קלירינג שנחתם עם אורוגואי בספטמבר 1949. הסכם קלירינג נוסף נחתם עם סרינה זו וקיבל תוקף ב-1958.

ישנו מקרה אחד של הסכם קלירינג בין-בנקאי שנחתם בלי שיופעל אי-פעם - ההסכם בין ישראל ואתיופיה שנחתם בסוף 1951^{8/}. לבסוף יש להזכיר את הסחר בין ברית-המועצות וישראל.

החשבונות בהם גרשם סחר זה לא היו חשבונות תשלומים, כי אם רישומים של עיסקות שהיו עיסקות חליפין בעין בעיקרן. לא נדון בסחר זה במחקרנו.

(ג) האופי הפורמלי של ההוראות ההסכמים

תיאור ההוראות של הסכמי התשלומים שסוכמו בלוח 1 - ואשר ניתנות ביתר פירוש בנספח א' - מציג את השלד של הסכמים אלה. ביצוע ההסכמים למעשה היה תלוי ברצונם ובכושרם של הסוחרים הבודדים בסינהל הרישוי של היבוא והיצוא ופרטים אחרים של הפיקוח על מסב-החוץ, וכן במגע ומשא שבין הרשויות המוסמכות של המדינות השותפות להסכמים. אופיון הפורמלי של ההוראות המצויינות כאן יובן, אולי, הבנת-יתר מתוך התבוננות במספר נקודות שאינן נכללות בסיכומנו.

(1) לא נזכרה העובדה שההסכמים מציינים בדרך כלל כי הם נעשו בהתאם לתקנות היבוא והיצוא הכלליות הנמצאות בתוקף בשתי המדינות

(2) לא נזכרה ההוראה בדבר יחס האומה המועדפת, והוראות בדבר הודיות בענייני ספנות וכו' (צרפת, דנמרק וכו').

(3) לא נזכרו הוראות בדבר חילופי אינפורמציה.

(4) לא נזכרו הוראות הבאות לאפשר עיסקות מסויימות (כגון יצוא חוזר, עיסקות חליפין וכו') כשהדבר סותר בהסכמת הצד השני. כן גם לגבי סחר בסוחרים שלא צויינו, סחר בכסות העולה על המכסות וכו'.

(5) אי-אפשר להעריך את רמת הסחר שהובאה בחשבון במסגרת

^{8/} לסיכום ההוראות העיקריות של הסכם זה ראה Mikesell, שם, עמוד 620.

"מיכסה פתוחה" (p.m. = "pro memoria") . ברור שהיתה כאן כוונה

לא לכפוף את המוצר במסגרת מיכסה כזו להגבלה פורמלית כתובה של כמות וערך.

(6) לא נזכרו במיוחד ההוראות הדורשות אישור פורמלי של

ההסכם על-ידי הממשלות, לעומת אותם ההסכמים הנכנסים לתוקפם עם חתימתם על-ידי נציגי שתי המדינות.

(7) לא נעשה ניסיון למעקב ורישום השינויים והתיקונים

השונים שהוסכם עליהם תוך סגעים בין שלטונות המדינות הצדדים להסכם במשך תקופת ההסכם.

אכן, ניסיב לעמוד על האופי הפורמלי של הסכם כלשהו אם נביא בחשבון כי חלק מן ההסכמים שנרשמו בפרד אינם אלא פרסי-כל של פגישות בין נציגי שתי הממשלות, בה נעשה שבמקרים אחרים הריהם אסנות רשמיות. העובדה שישראל ותורכיה, למשל, פעלו על סמך הסכם אחד במשך כל התקופה בה אנו דגים, אין בה משמעות לגבי הגלגולים והגמישות של ביצוע סחר הקלירינג בין שתי המדינות¹⁹.

(8) לבסוף, הוראות המצויות בהסכמים רבים שפורסמו ברבים,

תוקנו לעתים על-ידי חליפת מכתבים סודית. כמה מהחשובות שבין הוראות סודיות אלה שסיווגן הוסר מאוחר יותר, הוכנסו לרישומנו.

(ד) תיאור ההוראות

(1) תוקף: הוראות אלה סתייחסות לתאריך ההסכמים, לתקופת

היותם בתוקף ולסידורים שנעשו לחידושם. הבולגו בין הסכמי סחר והסכמי תשלומים. ברבים מהסכמי הקלירינג של ישראל נמצאו הוראות לחידוש שנתי של הסכם הסחר יחד עם הוראות לחידוש אוטומטי של הסכם התשלומים. הצורך בהוראות חידוש בהסכמי סחר הכוללים מכסות הינו ברור. במקרים רבים, התקופות הפורמליות של תוקף ההסכמים אינן המשכיות. במקרים אלה הובטחה המשכיות ההסכמים על-ידי הסכם בלתי-רשמי, על-ידי זכרון דברים רשמי, או על-ידי הוראה מתאימה בהסכם הבא שקבעה את תוקפו למפרע. במקרים אחרים הובח הסכם מסחרי ללא

¹⁹ הערה זו עומדת גם לגבי סחר הקלירינג עם מדינות עמהן נחתמו הסכמים פורמליים, ולא פרסי-כל. כך, למשל, מתארים חששת הפריטים הראשונים המופיעים תחת גורביה בלוח 1 ובנספח א' הסכמים פורמליים ואילו שני האחרונים מהווים פרסי-כל המבוסס על החסכם האחרון עם מדינה זו (מ-5 באפריל 1955).

תוקף במשך תקופה די ארוכה. אולם חשבונות הקלירינג והסכס התשלומים, וכן הוראות בדבר יישוב סופי של החשבונות, היו בתוקף. בדומה לכך, במקרה של כמה הסכמי סחר הכוללים מיכסה כללית, נחשבו ההסכמים כברי-תוקף אפילו אחרי התאריך הרשמי לסיומם, עד אשר הושלמה המיכסה כולה.

(2) מטבע החשבון: ברוב הסכמי הקלירינג של ישראל שימש הדולר של ארצות-הברית לצורכי עריכת החשבונות, אם כי במקרה אחד (איסלנד) שימשה הלירה שמרלינג לצורך זה, ואילו במקרים אחרים נוצלה המטבע הלאומית של הארץ השניה השותפה להסכס. במקרים האחרונים ובאותם המקרים בהם לא נכללה בהסכס הוראה בדבר עריכת חשבונות מסחריים במטבע חשבון הקלירינג בלבד, נקבעה שיטת החישוב של שער-ההליפין בין המטבעות.

ברוב המקרים האלה נקבעו גם הוראות מיוחדות לחישוב מחדש של יתרות (ולעיתים גם חשבונות) במקרה של שינוי בשער-ההליפין. היו שיטות שונות לקביעת שער-ההליפין. בכמה הסכמים השתמשו בשער הרשמי; באחרים, בשער החופשי; שוב היו הסכמים שקבעו שיטות שונות כאחת, בהתחשב עם מטרת החישוב.

(3) הסדר החשבונות: כמה סוגים של חשבונות שימשו בהסכמי התשלומים של ישראל. בכל המקרים, מחוץ להסכס בין צרפת וישראל, נקבעו במסגרת ההסכס חשבונות שהתרכזו בבנקים המרכזיים של בעלי ההסכס. בהסכס עם צרפת אפשר היה לפתוח חשבונות אצל הבנקים המסחריים המוסמכים הצרפתיים, אולם אלה סולקו לעיתים מזומנות עם הבנק של צרפת. ההסכס של 1957 עם הולנד הירשה אף הוא שימוש בבנקים מסחריים הולנדיים מוסמכים. ברוב המקרים הונהג חשבון סילוקין יחיד; במקרים אחדים הונהגו חשבונות כפולים, חשבון אחד בכל אחד מהבנקים המרכזיים של בעלי ההסכס (ישראל-רומניה, ישראל-בורמה). במסגרת הסכמים אחרים הונהגו חשבונות אחדים. אם בצורה של חשבון ראשי וחשבונות משנה אחדים או בצורה של חשבונות נפרדים למטרות מסוימות.

ברוב המקרים של ריבוי חשבונות היו אלה קשורים עם מימוש כספי עולים בארץ השניה. כספים אלה הופנו למימון יבוא במסגרת

הסכמי התשלומים. בכל המקרים האלה התקיים בצד חשבון העולים גם חשבון מסבע קשה, כשהשימוש בחשבון העולים מותנה בהכנסת תשלומי מסבע מסוימים על-ידי ישראל לחשבון המסבע הקשה.

במקרים אחרים שימשו החשבונות השונים לאבחון ולסלק חובות וזכויות שנבעו מהסחר בין שתי המדינות, למשל בהסכמים עם פולין משנת 1951 ו-1954. התוספת להסכם עם פילגד מ-10 במאי 1951 התכוונה להענקת אשראי על-ידי מדינה זו לישראל; 70 אחוז מערך היבוא הישראלי נרשמו בחשבון קלירינג נוסף ויתרת ה-30 אחוז שולמה בדולרים של ארצות-הברית. מלכתחילה נקבע שהחשבון הנוסף יחוסל עד סוף 1956, כך שהוא יסאר פתוח לכמה שנות הסכם נוספות שנכללו למעשה בהסכמים מאוחרים יותר.

לבסוף, היו מקרים בהם השתמשו בחשבונות אחרים כדי לתת סיפול מיוחד לסחורות מסוימות או לסחורות שהיקף מסחרן עבר על גבול מסויים. בהסכם עם גורבגיה משנת 1952 התחייבה ישראל לשלם בדולרים של ארצות-הברית 30 אחוז מערך היבוא שמסל תקרת האשראי המכני; בהסכם עם הולנד מ-1949 נקבע שתשלומים בעד יצוא מסויים נוסף ייעשו דרך סדרת חשבונות, והוראה דומה נמצאה בהסכם עם פולין משנת 1951. ההסכם עם פולין משנת 1954 קבע חשבון נוסף לסילוק יתרות הנובעות מעסקות חליפין (ולסילוק יתרות שנבעו מהסכמים קודמים).

(4) שיטת החשבונות: במונח זה אנו מציינים את המידה בה השתמשו בחשבונות הקלירינג על מנת לרשום עיסקה שבוצעה במסגרת ההסכם. הסכמי הקלירינג יכלו לקבוע שבחשבונות הסילוקין יירשם ערך העיסקה במלואו, או בחלקו בלבד, כשהיתרה תיושב במסבע קשה או באמצעים אחרים שמחוץ למסגרת החשבונות של ההסכם.

סיווג חשבונות הקלירינג של ישראל לפי שיטת החשבונות מיותר כמעט לאור העובדה שריבוי החשבונות שימש בעיקר כאמצעי לתשלום חלקי במסבע קשה בעד עודפי היבוא של ישראל מארצות קלירינג. חיוב וזיכוי מלא במסבע קלירינג בערך המלא של העיסקה נעשה, להוציא חריגים אחדים, רק במקרה שהשתמשו בחשבון יחיד (או כפול). (החריגים הם הסכם שנת 1952 עם גורבגיה והסכם שנת 1954 עם פולין).

(5) הוראות אשראי: הוראות האשראי בהסכמי הקלירינג של ישראל התייחסו לשני סוגים נפרדים של אשראי. בסוג הראשון של האשראי נקבע סכום מסוים בו תשתמש ישראל לקניות במסגרת הסכם הקלירינג. החשוב ביותר מבין אשראים אלה היה המילווה בסך 5 מיליון דולר, ב-3 אחוזים ריבית, שקיבלה ישראל מפילגנד בהסכם מ-6 בנובמבר 1951. ההסכם עם הולנד מ-23 באוקטובר 1950 העניק לישראל אשראי זמני ל-5 חודשים ב-2 אחוזים ריבית. נוסף להסדרי אשראי אלה, קרה שהביצוע של כמה הסכמים, בעיקר ההסכם בין ישראל ותורכיה, הוביל למעשה להענקת אשראי על-ידי הרחבה זמנית של האשראי הסכמי לתקופות שונות.

הסוג החשוב ביותר של הסדר אשראי בהסכמי הקלירינג של ישראל התייחס לאשראי הסכמי (swing), ולתקרת החוב האפשרי במסגרתו. ברוב ההסכמים שנחתמו על-ידי ישראל נמצאו הוראות מפורשות לגבי אשראים סכמיים, אם כי היו גם הסכמים בהם התקיימו אשראים כאלה מבלי שהדבר ייקבע במפורש. באחדים מן ההסכמים הראשונים לא נקבע כלל אשראי סכמי. ברוב המקרים היה האשראי הסכמי דו-צדדי, כלומר הוא הוענק לשתי המדינות. במקרים רבים היה סכום האשראי הסכמי 10-15 אחוז מהיקף הסחר (בכיוון אחד) שהובא בחשבון בהסכם. אולם, במקרים אחדים היה היחס גבוה יותר. קיימים מקרים בהם קשה לקבוע מה היה צריך להיות היחס בין האשראי הסכמי להיקף המשוער של העיסקות. כרגיל, לא נשא האשראי הסכמי כל ריבית.

(6) יישוב יתרות חוב שוטפות: רבים מהסכמי הקלירינג של ישראל כללו הוראות בדבר יישוב יתרות חוב מעבר לאשראי הסכמי במסך תקופת ההסכם. הוראות אלה התייחסו הן לזמן והן לאמצעי של יישוב החוב. קביעת תאריכים מסויימים ליישוב שוטף של יתרות היתה קשורה בדרך כלל, אך לא תמיד, עם הסכמים שכללו חשבונות אחדים. בחלק מהסכמים אלה בוצע יישוב החשבונות השוטף על-ידי העברת יתרת החוב מחשבון אחד לשני; החשבון השני יושב אז עם תום ההסכם. בהסכמי התשלומים הרגילים יותר, בעלי חשבון אחד בלבד, נקבע התאריך ליישוב שוטף של החשבון כאשר יתרת החוב של אחד הצדדים עברה על תקרת האשראי הסכמי, או כאשר הארץ הזכאית דרשה זאת, דבר שהוא היינו הך,

למעשה. בדרך כלל נקבע שיישוב שוטף של החשבוניות יבוצע במסגרת מסוימת או במסגרת המקובלת על הצדדים. כמה הסכמים לא כללו הוראות ליישוב שוטף של החשבוניות. באחרים נקבע סוג המסגרת אך לא התאריך. סידור מעגין הנמצא בהסכמים עם שלוש מדינות (תורכיה, איטליה ויוון), סתיר למדינה החייבת לפדות בחזרה מסגרת קשה שהועברה לסילוק יתרת חוב שעלתה על תקרת האשראי הסכמי. פירוש הדבר שאם הארץ החייבת יכלה, תוך תקופת זמן שנקבעה בהסכם, להוריד את יתרת חובה אל מתחת לתקרת האשראי הסכמי באותו סכום בו עברה עליו, תוחזר לה כמות המסגרת הקשה שהעבירה לכיסוי החוב, ותסורת זאת תועלה שוב יתרת חובה - עד לתקרת האשראי. הסדר זה בא לסגור את הדרישה ליישוב חובות במסגרת קשה לפני תום תקופת ההסכם.

(7) יישוב יתרות אשראי עם סיום ההסכם: כל הסכמי הקלירינג שנחתמו על-ידי ישראל הכילו הוראות מיוחדות ביחס ליישוב יתרות שנשארו פתוחות עם סיום ההסכם, מחוץ להסכמים עם צרפת מהשנים 1953, 1954 ו-1955 (וההסכמים הפרטיים עם יוון). התאריכים שנקבעו ליישוב הסופי של החשבוניות היו שונים. במקרים אחדים היה יישוב החשבוניות צריך להיעשות עם תום ההסכם, אולם, כרגיל ניתן ליישב את החשבוניות במשך כמה חודשים. נרשמו כמה צורות של יישוב חשבוניות: תשלום היתרה על-ידי יצוא סחורות; במסגרת קשה; על-ידי העברת יתרת החשבוניות להסכם הבא או לחשבוניות שהוקמו במיוחד לצורך זה; וכן "על-ידי אמצעים מוסכמים אחרים". חשבוניות קלירינג רבים כללו יותר מסוג אחד של יישוב חשבוניות. לדוגמה, ההסכמים עם דנמרק קבעו יישוב חשבוניות על-ידי העברת סחורות תוך 6 חודשים מסיום ההסכם ואם הדבר לא בוצע, על-ידי אמצעים המתקבלים על-ידי שני הצדדים תוך תקופה נוספת של 3 חודשים. מנקודת-ראותה של ישראל, שהיתה בדרך כלל המדינה החייבת, ההוראות בדבר יישוב היתרה הסופית על-ידי יצוא סחורות היו נוחות יותר מן ההוראה שתבעה יישוב היתרה במסגרת-חוץ. ההוראות הראשונות העניקו לישראל תקופה נוספת בה יכלה לנסות ולסלק את יתרת האשראי על-ידי יצוא. אפילו אם לא הצליחה בכך, הרי יכלה להתאריך בצורה זו את התקופה שעד לסילוק יתרת חובה. אותו השיקול התאים גם להוראות שקבעו אפשרות של העברת היתרה; אלה נתנו את

האפשרות לדחות את המועד ליישובם הסופי של החשבונות. אף במקרים בהם נקבע בהסכם שיש ליישב סופית יתרות חוב על-ידי העברת מטבע קשה, קרה שנעשה הסכם בוסף אשר ביטל הוראות אלה וקבע במקומן כי היתרות הסופיות הנובעות מן ההסכם שהסתיים תועברנה לחשבונות של הסכם חדש. היתרות הסופיות של ההסכם הקודם הופיעו, אם כן, כרישומים ראשוניים בחשבונות ההסכם החדש.

הוראות להעברת יתרות נכללו בדרך כלל בהסכמים שתוקפם נמשך לסועד בלתי-סוגבל (למשל, נורבגיה ויגוסלביה). אולם, היו יוצאים מכלל זה.

השימוש במונח חשבונות הניתנים להעברה שונה כאן מההגדרה הניתנת על-ידי Trued ו-Mikesell¹⁰. בספרם של אלה, מתכוון מונח זה להעברת יתרות מחשבון במסגרת הסכם דו-צדדי מסויים למסגרת רב-צדדית רחבה יותר. מובן זה של המונח ניתן לייחס באופן פורמלי רק להסכם בין הולנד וישראל מ-8 במאי 1957, שהחיר יישוב יתרות על-ידי כל סוג מטבע שנכלל באזור בו היה הגולדן בר-הסרה. אולם, למעשה, יישבה ישראל לעיתים יתרות שוטפות על-ידי העברת יתרות שנמשכו על איחוד התשלומים האירופי, מתוך הסכמה מפורשת של כל הצדדים, במקום העברת מטבע קשה בר-הסרה.

Trued ו-Mikesell מדגישים כי הסידורים של "העברה אוטומטית" (לפי הגדרתם) נותנים את הגמישות הרבה ביותר ומהווים על כן התקדמות לקראת תנאים של מטבע חופשי. הסכמים ל"יישוב חשבונות במטבע" מהווים הסדר ליישוב יתרות במטבע-חוץ מסוג מוסכם, ואילו הסכמים ל"קיזוז דו-צדדי", הקובעים יישוב היתרה על-ידי יצוא מוצרים מהארץ החייבת, הינם הפחות גמישים מכל הסכמי התשלומים. רוב הסכמי התשלומים של ישראל היו מהסוג של "יישוב חשבונות המטבע". (8) הוראות לסניעת יתרות חובה וזכות גדולות מדי: למעשה

כל הסכמי הקלירינג של ישראל כללו הוראה בדבר משא ומתן בין שני הצדדים, כגון הקמת ועדה משותפת, לדיון בביצוע ההסכם. במקרים אחדים היתה הכוונה שהועדה המשותפת תהווה חלק מהסנגנון שהוקם על-ידי ההסכם, ובמקרים אחרים הכוונה היתה רק לאמצעי אד-הוק לטיפול

¹⁰ שם, עמוד 6, עמוד 55.

בקשיים מיוחדים.

קביעת מיכסות בהסכמי סחר נחשבת בדרך כלל כאמצעי לסניעת יתרות גדולות מדי. מיכסות אלה נעו בין מספרים גלובליים מחד, דרך מיכסות למוצרים בודדים, ועד למיכסות משולבות בין מוצרי יבוא מסויימים למוצרי יצוא מסויימים, מאידך. אולם, בדטה כי בכמה מהסכמי הקלירינג של ישראל תוכננו המיכסות במטרה ההפוכה, היינו כדי להבטיח שעודף היבוא של ישראל יגיע לשיעור מינימלי. כך, היו הסדרי מיכסות שקבעו את היחס בין סך היבוא לסך היצוא, מיכסות מינימום ליבוא הישראלי לעומת מיכסות מכסימום ליצואה, או פשוט מיכסות ליצוא הישראלי בלי שתועמדה לעומתן מיכסות ליבוא.

(9) היקף העיסקות: נוסף להסדרת סחר המוצרים במסגרת ההסכם המסחרי, דנו רוב הסכמי הקלירינג של ישראל בעיסקות בשירותים מסויימים בין הצדדים להסכם. כמה הסכמים התירו העברת תרומות ותמיכות אישיות, ואילו אחרים התירו עיסקות הון (למשל צרפת). ההסכמים המאוחרים עם יוגוסלביה ועם הולנד התירו סחר מעבר. ההסכמים הכילו היתרים ואיסורים כאחד. כטחצית מהסכמי הקלירינג של ישראל כללו הוראות מפורשות האוסרות סוגים מסויימים של עיסקות. הכוונה היתה בדרך כלל לעיסקות חליפין בעין או עיסקות חליפין פרטיות, וכן עיסקות משולשות "switches" ויצוא חוזר. ברוב ההסכמים האחרים לא באסרו עיסקות אלו מכללא, אף שהן הותרו במפורש רק בקומץ מקרים.

5. הסכמי הקלירינג של ישראל, 1949-1957

(א) היקף העיסקות

. עיסקות במסגרת הסכמי תשלומים ניתנות לסיווג כללי לשני סוגים: עיסקות שוטפות ועיסקות איזון כספיות. עיסקות שוטפות כוללות יבוא ויצוא של מוצרים ושירותים. עיסקות איזון כספיות כוללות העברות במטבע חופשי, שימוש בחשבונות חסומים במטבע מקומי, עיסקות צד שלישי והעברות אחרות שסמרתן היא, בסופו של דבר, לאזן יתרות חוב - או לחזק את עמדתה של אחת המדינות - בחשבונות השוטפים.

לוח 2 מסכם את התנועות השנתיות בחשבונות הקלירינג של ישראל בשנים 1949-1960, שפרטיהם ניתנים בנספחים ב', ג', ו-ד'.
 אם נביא בחשבון את החיובים על חשבון יבוא סחורות ושירותים, גדלו עיסקות הקלירינג מ-15 מיליון דולר ב-1950, שהיא השנה הסלאה הראשונה לפעולת הסכמי הקלירינג, ל-25 מיליון דולר ב-1953. הן הוכפלו בשנתיים-שלוש הבאות, הגיעו ל-65 מיליון דולר בשנת השיא, 1957, בשארן מעל 50 מיליון דולר במשך השנתיים הבאות וירדו אל מתחת ל-40 מיליון דולר בשנת 1960.

חלק מגיוול ההיקף של עיסקות קלירינג נבע מהגיוול במספר ההסכמים המופעלים - מ-3 ב-1949 ו-8-9 במשך 1950-1952 עד 17-18 במשך 1956-1959. אולם, כפי שיחברר מהדיון להלן, השינויים בהיקף עיסקות הקלירינג הושפעו יותר מן ההתפתחות במספר מצומצם של הסכמים עיקריים ופחות מטספרם הכולל.

היבוא הישראלי במסגרת הסכמי הקלירינג לא היווה אף פעם חלק ביכר מסך היבוא. היבוא בחשבונות קלירינג היה ב-1953 כ-9 אחוזים מסך יבוא המוצרים, ובמשך השנים 1954-1959 נשאר ברסה של 12-13 אחוז. במשך 1960 ירד ל-7 אחוזים מסך היבוא. מצד שני, תפס היצוא באמצעות הקלירינג חלק גדול יותר בסך היצוא של ישראל. הוא היווה 17-18 אחוז מסך-הכל היצוא ב-1950-1951; 27 אחוז ב-1952; 39-40 אחוז במשך שלוש השנים הבאות; 32 אחוז ב-1956-1957; וירד ירידה תלולה ל-13 אחוז ב-1960.

אחת התכונות העיקריות של הסכמי קלירינג - הנסיון להגיע לסחר מאוזן - מתבלטת ביותר במקרה של ישראל. בשנות החמישים עלה בהתמדה חלקו של יבוא המוצרים הישראלי שכוסה על-ידי יצוא, מ-12 ל-42 אחוז. לעומת זאת כוסו במסוצע 73 אחוז מיבוא המוצרים בקלירינג על-ידי יצוא, החל ב-39 אחוז ב-1950, 95 אחוז ב-1953 ועד ל-99 אחוז ב-1954.

השוואה בין סחר המוצרים של ישראל ובין סחר המוצרים שלה במסגרת הסכמי הקלירינג ניתנת בלוח 3. יש להדגיש כי הנתונים על סך הסחר מבוססים על סטטיסטיקות מסחריות, ואילו הנתונים על סחר הקלירינג מבוססים על נתוני תשלומים. שני מקורות אלה אינם זהים

לבטריי. דיון על הגתונים השונים של סחר הקלירינג והתצוקה לשיסוס
בנתוני תשלומים במקרה הנוכחי, גיתן בפיסקה האחרונה של פרק זה.

(ב) העיסקות לפי האזורים הגיאוגרפיים

במשך השנתיים הראשונות להפעלת הסכמי קלירינג על-ידי ישראל,

1949 ו-1950, הגיעו העיסקות עם ארצות הגוש המערבי באירופה לאותו
היקף בערך כמו העיסקות עם ארצות הגוש המזרחי. החל משנת 1951

עבר סחר הקלירינג של ישראל עם מדינות מערב-אירופה בהרבה על סחרה
עם ארצות מזרח-אירופה. סחר הקלירינג של ישראל עם מדינות באסיה,
אפריקה ודרום-אמריקה לא היה חשוב במיוחד. אם ניקח את תקופת

השנים 1949-1960 בכללה, נראה שיותר מ-75 אחוז מסך סחר הקלירינג
של ישראל נעשה עם ארצות מערב-אירופה, ו-20 אחוז בקירוב עם ארצות
הגוש המזרחי. סחר הקלירינג עם ארצות מזרח-אירופה ועם ארצות אסיה,
אפריקה ודרום-אמריקה עלה יחסית בחשיבותו במשך השנים 1958-1960,
כאשר היתה ירידה ניכרת בסחר עם מדינות מערב-אירופה כתוצאה מהפסקת
סחר הקלירינג עם אחדות מהן שכלכלתן השתלבה יותר ויותר בסחר הרב-
צדדי ובגושי המטבע.

במשך המחצית הראשונה של התקופה בה אנו דנים, היו התנודות

השנתיים בסחר עם ארצות מערב-אירופה קטנות הרבה יותר מן התנודות
בסחר עם ארצות מזרח-אירופה, ואילו במחצית השניה של התקופה הגיע
הסחר עם ארצות מזרח-אירופה ליציבות יחסית.

מאזן הקלירינג עם ארצות מזרח-אירופה היה הרבה יותר חיובי

לישראל מאשר המאזן עם ארצות מערב-אירופה. בתקופת 6 השנים 1954-

1959 השתווה בדרך כלל יצוא הסחורות והשירותים לארצות מזרח-אירופה

ליבוא מהן, או עלה עליו. דבר זה נכון לגבי הסחר עם ארצות מערב-

אירופה בשתי שנים בלבד, ב-1953 וב-1954. פרסים אלה ניתנים בלוח

4. אם ניקח את התקופה בכללותה, נראה שישראל כיסתה ביצוא כ-90

אחוז מיבוא הקלירינג שלה מארצות מזרח-אירופה, וכ-70 אחוז בלבד

מיבוא הקלירינג שלה מארצות מערב-אירופה.

המספרים הכוללים מסתירים את העובדה החשובה שהסחר עם שתיים

או שלוש מדינות שלט במתכונת הסחר בתוך האזורים הגיאוגרפיים-

פוליטיים השונים. כך, שלמה פולין בסחר הישראלי עם ארצות מזרח-

לוח 2: התנועה בחשבונות הקלירינג של ישראל: 1949-1960

(באלפי דולרים)

ז כ ו ת			ח ו ב ה				
סך-הכל זיכויים	י צ ו א		סך-הכל חיובים	י ב ו א			
	מוצרים ושירותים	מוצרים		מוצרים ושירותים	מוצרים	מספר ההסכמים	
7,482	1,185	891	7,587	7,587	7,456	3	1949
16,992	6,781	5,963	15,962	15,962	15,508	8	1950
14,548	8,999	8,122	19,816	19,816	18,550	9	1951
14,954	12,556	11,403	21,000	21,000	19,160	9	1952
31,468	24,401	22,989	28,627	25,401	24,237	11	1953
42,313	36,619	32,906	37,777	37,777	33,233	13	1954
49,616	36,858	34,082	49,581	46,854	42,944	15	1955
50,754	35,802	33,035	56,957	52,358	47,609	17	1956
67,657	51,211	45,416	70,299	65,314	58,802	18	1957
50,553	39,828	33,553	58,948	53,001	48,706	17	1958
59,706	38,756	35,100	64,852	56,262	52,346	16	1959
38,268	28,956	27,027	39,817	37,925	35,117	12	1960

1. המרת יתרות חוב לחובות בסטבע חופשי לא נרשמה כתנועות בחשבונות.
2. בשנים 1952-1949 לא נרשמו עיסקות משולשות בנפרד ולכן לא נכללו כאן.

לוח 3: סחר המוצרים הישראלי - סך-הכל וקלירינג: 1949-1960

(הערך בסיליון דולר)

היצוא כאחוז מהיבוא		י צ ו א		י ב ו א			
$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{1}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{1}{1}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{1}{1}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{1}{1}$
קלירינג	סך-הכל	קלירינג	סך-הכל	קלירינג	סך-הכל	קלירינג	סך-הכל
$\frac{(5)}{(2)} \cdot 100 =$	$\frac{(4)}{(1)} \cdot 100 =$	$\frac{(5)}{(4)} \cdot 100 =$		$\frac{(2)}{(1)} \cdot 100 =$			
(8)	(7)	(6)	(5)	(4)	(3)	(2)	(1)
12.0	11.7	3.2	0.9	28.5	3.0	7.5	253.1 1949
38.7	12.3	17.1	6.0	35.1	5.2	15.5	298.8 1950
43.6	12.3	17.9	8.1	44.8	4.9	18.6	379.8 1951
59.3	13.8	26.7	11.4	42.6	5.9	19.2	321.1 1952
95.1	21.2	40.0	23.0	57.5	8.6	24.2	281.2 1953
99.2	30.8	38.7	32.9	85.0	11.6	33.2	286.5 1954
79.4	27.8	38.9	34.1	87.8	13.2	42.9	325.0 1955
69.3	29.2	31.7	33.0	104.0	13.0	47.6	367.0 1956
77.2	33.0	32.1	45.4	141.3	13.5	58.8	435.5 1957
69.2	33.7	23.9	33.6	140.6	11.5	48.7	422.6 1958
67.1	42.3	19.5	35.1	179.6	12.2	52.3	428.7 1959
76.9	$\frac{1}{42.3}$	12.6	27.0	$\frac{1}{215.1}$	7.1	35.1	$\frac{1}{495.7}$ 1960

¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל. ל-1949-1959: מס' 11, עמוד 268; ל-1960: מס' 12, עמוד 210. הגדרות היבוא הנקי והיצוא הנקי לשנת 1960 אינן זהות לאלה של השנים הקודמות.

² נתוני תשלומים.

אירופה בשנים 1950-1952, ויוגוסלביה בשנים שאחרי-כן. ב-1957 תפסה רוסביה את מקומה של פולין כארץ השניה בחשיבותה בסחר הישראלי עם מזרח-אירופה. אפילו בשנים בהן המדינה העיקרית כיסתה פחות סמחצית הסחר עם הגוש, הרי שתי הארצות הראשונות יחד כיסו יותר מ-60 אחוז. אף מתכונת הסחר עם ארצות מערב-אירופה מראה מידה רבה של ריכוז, אם כי לא באותו שיעור. החל מ-1951 התחלפו תורכיה ופיגלנד במעמד המדינה הראשית בסחר עם מדינות הגוש המערבי ואילו צרפת, שהיתה במקום השני ב-1956 וב-1957 תפסה את המקום הראשון ב-1958 ו-1959. שלוש מדינות אלה כיסו בקירוב שני שלישים מסחר הקלירינג של ישראל עם ארצות הגוש המערבי של אירופה, מ-60 עד 75 אחוז כל שנה. אולם, רק לעיתים רחוקות הגיע חלקה של המדינה עד ל-40 אחוז מסך סחר הקלירינג השנתי עם ארצות גוש זה.

ההסכמים עם בורמה וגאנה בערכו, קרוב לוודאי, בהשראה פוליטית לא פחות מאשר כלכלית. ההסכם עם בורמה היה מוגבל בהיקף ובזמן ולא חודש אחרי שפג תוקפו ב-1958.

(ג) מגמות בסוגי ההסכמים השונים

בסעיפים 4 (ד) (3) ו-4 (ד) (4) של פרק זה, ניתן תיאור הסיטות השונות של עריכת החשבונות ותשלומים שנהגו בהסכמי הקלירינג של ישראל. יש להטעים כאן שצד אחד של התפתחות תוכנית הסכמי הקלירינג של ישראל משתקף בהסדרים שסימסו בניהול החשבונות ויישוב התשלומים. היות ואחת המטרות העיקריות בהסכמי הקלירינג של ישראל היתה עידוד היצוא, היתה ישראל - שנמצאה בדרך כלל במצב של חייב - מעוניינת ביישוב החשבונות על-ידי יצוא מוצרים ולא על-ידי תשלום מסבב קשה. אולם, כל הסכמי הקלירינג שנחתמו על-ידי ישראל ב-1949 (עם הונגריה, הולנד, פולין, פיגלנד, ויוגוסלביה) כללו הוראות בדבר ריבוי חשבונות ובדבר תשלום חלקי במסבב קשה תמורת היבוא לישראל. ההסכם השני עם הונגריה וההסכם שנחתם עם צ'כוסלובקיה בתחילת 1950 כללו הוראות דומות. ההסכם עם תורכיה ביולי 1950 ציין בקודת-מפנה, באשר הוא היה הראשון שהורה על חשבון יחיד ותשלום מלא בסחורות. לאחר מכן חודשו חלק מהסכמים אלה כשההוראות המקוריות לניהול החשבונות והתשלומים לא שונו. אולם, עד 1954 עברו כל

לוח 4: סיכום התנועות בחשבון שוטף בהסכמי הקלירינג של ישראל, לפי אזורים גיאוגרפיים

(במיליוני דולרים)

סך-הכל		אסיה, אפריקה ואמריקה הדרומית		הגוש המערבי של אירופה		הגוש המזרחי של אירופה		
יצוא	יבוא	יצוא	יבוא	יצוא	יבוא	יצוא	יבוא	
1.2	7.6	-	-	0.5	3.7	0.7	3.9	1949
6.8	16.0	0.1	0.2	3.3	7.7	3.4	8.1	1950
9.0	19.8	0.5	0.9	6.9	14.1	1.6	4.8	1951
12.5	21.0	0.5	1.1	10.9	17.0	1.1	2.9	1952
24.4	25.5	0.5	0.8	23.5	23.2	0.4	1.5	1953
36.7	37.8	1.0	0.4	32.8	34.1	2.9	3.3	1954
36.0	46.8	1.4	0.8	30.4	40.5	5.2	5.5	1955
35.8	52.4	1.5	1.7	27.9	43.8	6.4	6.9	1956
51.2	65.3	1.7	2.6	38.4	50.8	11.1	11.9	1957
39.8	53.0	0.9	3.6	25.7	38.4	13.2	11.0	1958
38.8	56.2	1.7	2.8	25.9	44.3	11.2	9.1	1959
29.0	37.9	1.9	3.0	18.9	25.9	8.2	9.0	1960

הגוש המזרחי כולל: בולגריה, צ'כוסלובקיה, הונגריה, פולין, רומניה, יוגוסלביה.

הגוש המערבי כולל: דנמרק, פינלנד, צרפת, יוון, איסלנד, איטליה, הולנד, נורבגיה, פורטוגל, תורכיה.

אסיה, אפריקה, דרום-אפריקה, כולל: ארגנטינה, ברזיל, בורסה, גאנה, אורוגוואי.

מקור: נספח ב'.

ההסכמים האלה, וכן הסכמים שנחתמו עם ארצות נוספות, לשיטת התשלום המלא בסחורות.

העובדה שכל הסכמי הקלירינג שנחתמו על-ידי ישראל בשנותיים הראשונות לקיומה הכילו הוראות בדבר תשלום חלקי במטבע קשה, אינה מקרית. היא משקפת את עמדת המיקוח החלשה בה במצאה ישראל. עמדתה של ישראל, שהיתה חלשה מלכתחילה כתוצאה מהתנאים המדיניים והכלכליים, נעשתה קשה עוד יותר בגלל הרצון למטש העברת רכוש עולים שנמצא בחוץ-לארץ. מכאן ריבוי החשבונות, כולל חשבונות להעברת הון עולים וחשבונות מטבע קשה בוסף לחשבונות (יצוא) הקלירינג הרגילים, בכל ההסכמים המוקדמים.

הסכמי מאי 1957 עם הולנד ציינו את התחלתה של מבטה אחרת. בהתאם לתנאי הסכם זה בכללה ישראל באזור הגולדן החופשי שכלל את כל המדינות החברות באיחוד התשלומים האירופי (מחוץ לתורכיה) וכמה מדינות אחרות. פירושו של דבר היה שיתרות הגולדן הישראליות ניתנו להעברה למדינות אחרות. יתר על כן, יתרות אלה נכללו גם בשיטת קיזוז מטבע-חוץ של אירופה המערבית. הסכמי התשלומים הדו-צדדיים של ישראל עם מדינות מערב-אירופה שנכללו באזור זה חדלו, אם כן להיות דו-צדדיים. ומאחר שדולרי קלירינג שבבעו מסחר הקלירינג עם ארצות אלה ניתנו עתה להעברה חופשית כמו מטבע קשה, הרי בתערער ההגיון שבהסכמי הקלירינג הדו-צדדיים. ואכן, עד 1958 בוסלו למעשה הסכמי הקלירינג עם הולנד ואיסליה, ההסכם עם דנמרק בוסל ב-1959 וההסכם עם צרפת נסתיים במחצית הראשונה של 1960. בשלהי 1960 נסתבר כי סיומם של הסכמים אחרים שוב לא יהיה רחוק, כנראה.

(ד) מקורות אלטרנטיביים לנתונים סטטיסטיים על סחר הקלירינג

כפי שצויין לעיל, הנתונים הסופיעים בלוח 3 על סחר ישראל שהשתלם במסגרת הסכמי הקלירינג, בוססו על חיובים וזיכויים בחשבון התשלומים. ההשוואה שנעשתה שם עלולה להיראות יוצאת-דופן מאחר שנתונים על יצוא ויבוא פיזי של סחורות הופו עם רישומים כספיים בחשבונות בנקאיים. מבחינת העיתוי, יכולים להתעורר הבדלים גדולים בין התנועה הפיזית דרך גבולות המכס ובין רישום של פתיחת

מכתבי אשראי או של הודעות תשלום בחשבונות. חרף ניסוק זה נמצא בנתוני התשלומים היו המתאימים ביותר להשוואה במסגרת סידרה עיתית. השימוש בנתוני סחר מוצרים מעורר כמה קשיים. בדרך כלל, סך הסחר הנרשם בין ישראל ומדינת קלירינג עולה על הסחר שנערך בין שתי המדינות במסגרת הסכם הקלירינג שביניהן. מסיבות רבות ייתכן שלא כל הסחר שנרשם היה סחר קלירינג. שנית, קיים שיקול הזמן. התחלתו של הסכם או סיומו אינם חלים, בדרך כלל, בתאריך גוח מנקודת-מבט של רישום סטטיסטי. לכן יש צורך לעשות הערכה כלשהי לגבי השאלה מתי משקפים נתוני הסחר את תנועת הסחורות במסגרת תנאי ההסכם. בלוח 5, הנתונים הרשומים תחת הכותרת "הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: סך-הכל, מתוקן", מבוססים על אומדן הסחר בחודשים בהם היו ההסכמים המתאימים בתוקפם. ברוב המקרים, מסתבר שהיה פער בזמן בין התאריכים שנקבעו בהסכם ובין ביצוע היבוא והיצוא בפועל. אם יתר התנאים שווים, ייסו אומדנים המבוססים על התאריכים כאלה להפריז בסחר הקלירינג הממשי בתחילת ההסכם ולהקטין את סחר הקלירינג בתקופת סיום ההסכם^{11/}.

נתוני סחר המוצרים היו שימושיים יותר אילו נרשמו פרטי המיטון של כל משלוח. דבר זה נעשה לגבי היצוא מאז 1953, על-ידי משרד המסחר והתעשייה, ולגבי היבוא מאז 1954, על-ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. אף מספרים אלה סוכמו בלוח 5. הטכניקה של רישום צורת התשלום מבוססת על רישום פרט זה ברשיונות היבוא והיצוא על-ידי רשויות הפיקוח על מטבע-חוץ. שיטה זו לא היתה מווייכת לחלוטין היות ושינויים בתנאי הרשיון, מקרים של תשלום חלקי בלבד בקלירינג ועסקות משולשות מסוימות עשויים כולם להכניס אי-דיוקים ברישום "צורת התשלום". בענין זה, אפילו רישום העסקות בחשבונות התשלומים היה לקוי במידה ניכרת, במיוחד בשנים הראשונות. יתר על כן, נוהג הרישום עשוי היה להיות שונה מהסכם תשלומים אחד למשנהו ואף בכך הוכנס יסוד של ספק לנתוני התשלומים. נתוני הסחר המתוקנים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה המופיעים בלוח 5 לשנים 1949-1957,

^{11/} ליקוי אחר בשימוש בנתוני סחר ישראלים בסדרות עתיות, נובע מהשינויים בבסיס רישום הנתונים, שהוכנסו מספר פעמים במשך התקופה שלפנינו.

לוח 5: אומדנים אלטרנטיביים של סחר הקלירינג של ישראל

(במיליוני דולרים)

י ב ו א			י צ ו א		
תשלומים	הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה סך-הכל, מתוקן	הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה "במסגרת הסכמי סחר"	תשלומים	הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה סך-הכל, מתוקן	מסד המסחר והתעשייה
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1949	7.5	10.8	0.9	2.5	
1950	15.5	24.9	6.0	4.7	
1951	18.6	30.5	8.1	7.4	
1952	19.2	25.8	11.4	7.7	
1953	24.2	31.8	23.0	20.4	19.3
1954	33.2	46.5	32.9	32.4	32.7
1955	42.9	59.9	34.1	33.7	33.1
1956	47.6	57.3	33.0	32.8	32.4
1957	58.8	81.8	45.4	46.8	45.4
1958	48.7	53.5	33.6		42.3
1959	52.3	55.9	35.1		48.8
1960	35.1	47.5	27.0		49.6

סור 1: ראה בספח ד'.

סור 2: סך-הכל היבוא במשך השנה מארצות הסכמי הקלירינג של ישראל כפי שמופיעים בפרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, פחות היבוא בחודשים בהם לא פעלו ההסכמים, כפי שנתקבלו מרישומים שלא פורסמו. הנתונים עד 1952 מתייחסים לארץ הייצור; לאחר-מכן לארץ השולחת. לגבי הפרסומים ראה המקורות לסור 5. לא נעשו על-ידינו תיקונים לשנים 1958-1960.

סור 3: כפי שסוכם בלוח "יבוא לפי מקור התשלום"; 1954-1959 - שנתון סטטיסטי לישראל, מס' 11, (תש"ו), עמוד 283. 1960 - מס' 12, (תשכ"א), עמוד 336.

סור 4: ראה בספח ד'.

סור 5: סך-הכל היצוא בשנה לארצות ההסכמים המסחריים של ישראל, כפי שמופיעים בפרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, פחות היצוא בחודשים בהם לא הופעלו הסכמים, כפי שנתקבלו מרישומים שלא פורסמו.

מקור: ראה המקורות ללוח 11.

סור 6: עלון היצוא, 1953, מס' 12 (פברואר 1954); 1954, מס' 24; 1955, מס' 36; 1956, מס' 48; 1957, מס' 60; 1958-1960, הוצאה שנתית, 1961.

גבוהים כולם מנתוני התשלומים בעד היבוא, ואילו לגבי היצוא הם
סתמיים יותר לרישומי התשלומים.

דבר זה מרמז על כך שאחוז הסחר עם ארצות קלירינג אשר
בוצע מחוץ למסגרת ההסכמים היה גבוה יותר ביבוא מאשר ביצוא.
ישנה התאמה טובה לגבי היבוא ^{12/} בין נתוני התשלומים ונתוני
הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה תחת הסיווג "במסגרת הסכמים מסחריים"
ובין נתוני משרד המסחר והתעשייה ונתוני "סחר קלירינג" לגבי
היצוא.

^{12/} התאמה זו קיימת עד 1957. הסמיה שבאה לאחר מכן לא הוסברה
להנחת דעתנו.

יתרונות וחסרונות בתכנית הסכמי הקלירינג של ישראל

1. היתרונות של הסכמי הקלירינג

מהנתונים שבפרק א' ברור כי חשיבותה הכלכלית של תוכנית הסכמי הקלירינג הדו-צדדיים של ישראל, לא גבעה אך ורק מסדר צודלו של המסחר שבוצע במסגרתה. בפרק הנוכחי נדון בכמה מן היתרונות המיוחדים ונמנה כמה מהחסרונות האפשריים, הקשורים בהסכמי הקלירינג. ביסודו של הדיון הונח שהיה צורך להפעיל בישראל פיקוח על מטבע-חוץ בצורה כלשהי, כולל רישוי ואיסור המרה של המטבע. השאלה היחידה תהיה מידת ההצדקה של קיום הסכמי קלירינג דו-צדדיים במסגרת כזו. בהתחלה תיבחן כל נקודה בודדת, במידת האפשר, בנפרד מגורמים אחרים. הסיכום בסוף הפרק ינסה לקשור את הניתוחים השונים יחד בפרספקטיבה הנכונה.

בדיקת היתרונות האפשריים לישראל מתוכנית הסכמי הקלירינג הדו-צדדיים, תחולק לחמישה ראשי פרקים: הבחינות המדיניות; החסכון במטבע קשה; אשראי במטבע-חוץ; עידוד היצוא; עידוד השקעות.

(א) בחינות מדיניות

נראה כי המניעים המדיניים בכמה מהסכמי הקלירינג של ישראל היו חזקים למדי. דבר זה מובן בהתחשב עם עובדת היותה של ישראל מדינה צעירה שחרם מדיני וכלכלי הוטל עליה על-ידי שכנותיה. כן מובן הדבר לאור שאיפתה של ישראל להיות ביחסים מדיניים וכלכליים ידידותיים עם מדינות מזרח-אירופה, שהיוו מקור עליה בפועל, או בכוח. קשור במניע זה הרצון לספק אפשרויות להעברת כספי עולים אלה לישראל. אפשר לפקפק בערכם של נימוקים מדיניים אלה כמספיקים לפתוח בתוכנית הסכמים מסחריים דו-צדדיים. חיזוק הקשרים עם מדינות מערב-אירופה ודאי שלא היה זקוק לבסיס מסחרי. באשר למדינות האגן המזרחי של הים התיכון - תורכיה, ובמידה קטנה יותר יוגוסלביה - ייתכן שהנימוקים המדיניים היו חשובים יותר. אפשר שזה נכון גם

לגבי מדינות הגוש הסובייטי, אם כי יש להסכים שעצם קיום הסכמי קלירינג עם מדינות מזרח-אירופה לא השפיע כהוא זה על השינויים ביחסים המדיניים בין כמה ממדינות אלה ובין ישראל. יתר על כן, בכסי העולים שהועברו בהסכמי הקלירינג עד סוף 1952 הגיעו ל-7 מיליון דולר בלבד, היינו פחות מ-175 דולר לעולה שנכנס לישראל מארצות אלה במשך תקופה זו¹. לבסוף, על סנת להצדיק את המענה המדינית יש להראות שהסכמי הקלירינג הם שמנעו את המדינות השותפות להם מלבקש בפעולה מדינית בלתי-אוהדת לישראל, או שקיום הסכמים אלה הביא לבקשת עמדה, או פעולה, מדינית אוהדת כלפי ישראל. הנחה זו נראית מפקפקת לכל המוטב.

(ב) חסכון במטבע קשה

הסכמי קלירינג מבטלים את הצורך בשימוש במטבע קשה כתשלום בכל עיסקה. אולם, תראינו בפרק א' (לוח 2) כי יבוא הסוצרים הישראלי באמצעות קלירינג, על בסיס נתוני תשלומים, הגיע ל-85 מיליון דולר בשנים 1949-1953. לעומת זאת הגיע סך יבוא הסחורות באותה תקופה ל-1,500 מיליון דולר. ובכן, ההיקף האפשרי של חסכון במטבע-חוץ כתוצאה מתוכנית ההסכמים המסחריים היה מצומצם למדי, יחסית לסחר-החוץ הכולל של ישראל. יתר על כן, היקף זה עוד מצטמצם אם נחסיר מסך היבוא את הסכומים שהוצאו במטבע-חוץ ליישוב חשבוניות (כולל תשלום בעד שירותים). החסכון המכסימלי במטבע-חוץ מגיע אז לסביבות 75 מיליון דולר (לוח 6), המהווים 6 אחוזים בלבד מסך היבוא הישראלי בעדו שולם במטבע-חוץ במשך שנים אלה².

¹ יתר על כן, יותר ממחצית הסכום הכולל הועברה מהולנד, חלק ניכר מסנה היה שייך כנראה לאנשים שעלו לפני 1949. אם נביא בחשבון עולים אלה, נגיע כנראה להעברה של כ-1,000 דולר לכל עולה מהולנד.

² תשלומים בדולרים באמצעות חשבוניות מיוחדים, שנכללו באחדים מההסכמים, הוצאו הן מתשלומי היבוא והן מתשלומי מטבע קשה. סך היבוא הישראלי ששולם במטבע-חוץ חושב בצורה הבאה (במיליוני דולרים):

1,534	סך היבוא מכל הארצות (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה)
286	(-) "יבוא ללא תשלום" (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה)
7	(+) העברות עולים באמצעות הסכמי קלירינג (נתוני תשלומים)
1,255	(-) אומדן היבוא ששולם במטבע קשה

העברות עולים באמצעות הסכמי קלירינג הוספו לחשבון כדי שאפשר יהיה להשוות את סך-הכל "מספרי החסכון הנומינלי" המחשיבים, למעשה, את היבוא שמומן בכספי עולים כחסכון במטבע קשה.

לוח 6: "חסכון נומינלי" בסטבע קשה במסגרת הסכמי הקלירינג
של ישראל: 1949-1953¹

(באלפי דולרים)

חסכון "נומינלי" בסטבע קשה	תשלומים בסטבע קשה	תשלומים בעד יבוא	
(1)-(2)=(3)	(2)	(1)	
3,098	-	3,098	ארגוניה
229	237	466	צ' כוסלובקיה
1,357	-	1,357	דנמרק
21,244	1,189	22,433	פינלנד
2	70	72	צרפת
2,606	2,285	4,891	הונגריה
295	-	295	איסלנד
11,765	6,069	17,834	הולנד
4,461	625	5,086	נורבגיה
5,573	6,811	12,384	פולין
22,152	218	22,370	תורכיה
2,510	833	3,343	יוגוסלביה
<u>75,292</u>	<u>18,337</u>	<u>93,629</u>	סך-הכל

¹ להוציא עיסקות צד שלישי. תשלומים בעד יבוא כוללים תשלומים בעד שירותים.

זאת ועוד - והדבר גובע לעצם הנושא של המחקר הנוכחי - כדי להראות שמסמך הקלירינג נבע חסכון במסבס קשה, יש להוכיח כי המחירים ששולמו בעד קניות במסגרת הסכמי הקלירינג לא עלו על המחירים שהיו משתלמים אילו בוצעו אותן הקניות במסבס קשה; וכי במידה שאכן שולמו מחירים גבוהים יותר, הם פוצו על-ידי קבלת מחירים גבוהים יותר בעד יצוא. זו הסיבה שה"חסכון" הרשום בלוח 6 כונה "חסכון ב'מינלי'", היות והחיסובים שם אינם מביאים בחשבון גורם זה. תוצאות המחקר במקורה זו ביחס לשנת 1953, יידונו בהמשך הדברים.

(ג) השנת אשראי במסבס-חוץ

הסכמי תשלומים דו-צדדיים (מהסוג שנפוץ אחרי מלחמת העולם השנייה) מבטיחים אשראי הדדי בגבולות מסויימים בתקופת ההסכם. הסדינה החייבת מסיגה, אם כן, אשראי כנול קצר-מועד במסגרת האשראי הסכמי. לגבי ישראל, שבשנים הראשונות לקיומה, צברה חובות זרים גבוהים יחסית, היתה תועלת באשראים אלה שניתנו לה על-ידי הסכמי הקלירינג, בדרך כלל ללא ריבית. אולם גודל האשראים האלה - שבשיאם (בסוף 1957) הגיעו רק עד כדי 10.5 מיליון דולר³ - היה מצומצם למדי בהשוואה לסך חובות החוץ (שגאסדו ב-325 מיליון דולר בסוף 1952). אפילו המכסימום האפשרי של אשראי סכמי במסגרת ההסכמים המסחריים שפעלו בסוף 1957, לא הגיע ל-14 מיליון דולר. לפיכך, אפילו בלי להכנס למחיר הריאלי של אשראי חסר-ריבית זה, גיתן לומר שתוכנית הסכמי הקלירינג של ישראל לא היוותה, כשלעצמה, יתרון בולט מבחינת האשראי.

(ד) עידוד היצוא

הדרכים העיקריות בהן עשויים היו הסכמי הקלירינג של ישראל לסייע ליצואה יידונו משלוש בחינות, שאינן בהכרח בלתי-תלויות האחת בשנייה: (1) המצאת צינור רשמי למיקוח עם השותפים לסחר; (2) מניעת קשיי שיווק בארצות מסבס קשה; (3) התגברות על אי-יכולתה של ישראל למכור בשוקי מסבס קשה.

³ כולל אשראי מיוחד בסך 5 מיליון דולר, שהושג במסגרת הסכם הקלירינג עם פינלנד.

(1) הסענה בדבר עמדת הסיקוף מביחה קיום מתכונת סחר דו-

צדית וחלוקת העולם למדינות מטבע בר-הסמך ומדינות מטבע שאינן בר-הסמך. לפיכך, אילו ניסתה ישראל לסכור תסורת מטבע קשה, היתה מופלית לרעה כשם שיצוא אמריקני הופלת לרעה במדינות חסרות דולרים. העובדה שישראל ייבאה מארצות רבות שהפכו לאחר מכן שותפיה בהסכמי קלירינג (או שיכלה למצוא בהן ספקים מתאימים), היוותה אמצעי "לכפות" על מדינות אלה מוצרים ישראליים. צורך זה "לכפות" מוצרי יצוא ישראליים על הצדדים הזרים להסכמי הקלירינג היה גדול במיוחד מאחר שאלה ניתנו להגדרה כ"מוצרי מותרות", והיו נתונים, איפוא, לאפליה לעומת "מוצרים חיוניים". יתר על כן, אחדות ממדינות אלה נראו כסוצאי יצוא "טבעיים" מבחינת סצבן הגיאוגרפי, וכן מבחינת הסבנה המסללים של כלכלתן. לכן, פענו שכדאי להשיג בהן דריסת-רגל (על-ידי סיקוף במסגרת הסכם מסחרי), וכך יהיה לישראל יתרון תחרותי בעתיד.

תוקפו של היתרון הסיוחס להסכמי קלירינג כמכשיר למניעת אפליה נגד יצוא, נחשב מושכל ראשון כמעט. שוויצריה, שהיא ארץ מטבע קשה אופיינית, בנתה רשת ענפה של הסכמים, כשנגד פיגיה עמד כנראה יתרון זה. לעומת זאת, אותו חלק של פענות כושר הסיקוף המבוסס על ענין השוק ה"טבעי", בנוי על יסודות די חלשים. אם נתחשב בשכונות קרובה בלבד, רק תורכיה בכנסה לקסיגוריה זו. מבחינת הסבנה המסללים של משקים שונים בעתיד, קשה לבסס פענות רציניות רבות לגבי ארץ בעלת אוצרות טבע מעטים, העוברת שלב של גידול כלכלי מהיר, והתלויה במידה רבה ביוזמה ובהון בקביעת סבנה כלכלתה בעתיד. בתנאים אלה ייתכן מאוד שיחולו שיבוים קיצוניים בסבנה הכלכלי בטוח של עשר שנים בלבד. לבסוף, פענת "הכפיה", שהיא חלק מסענת כושר הסיקוף, נכונה בסובן הפורמלי. אם נקבל את מתכונת הסחר הדו-צדית, אזי כתוצאה מיבוא יהיה יצוא. סצד שני מתעוררת השאלה באיזו מידה היתה ישראל קונה מפילא בארצות הקלירינג ובאיזו מידה אפשר לראות את היבוא מארצות אלה כתוצאה של שאיפת ישראל לייצא אליהן. קשה להשיב על שאלות אלה. אולם, הנתונים שבלוחות 7 ו-8 מרמזים לכיוון מסויים. היבוא לישראל (לפי ארצות הייצור בשנים 1946-1947 ו-1949-1950, ולפי ארץ המוצא בשנים האחרות) והיצוא מסבנה (לפי

ארץ היעדר) הושרו לגבי השנים 1946-1947 (לפני קום המדינה);
1949-1950 (אחרי קום המדינה, מספר קטן יחסית של הסכמי קלירינג);
1953-1954 (1953 היא השנה אליה מתייחס עיקרו של מחקר זה);
ו-1956-1957 (כאשר תוכנית הסכמי הקלירינג של ישראל היתה בעיצומה).
ארצות הסכמי הקלירינג בשנים 1949-1950 אינן כוללות את צ'כוסלובקיה,
עמה לא התקיים סחר קלירינג בשנים המאוחרות יותר.

הנקודות הספציפיות והחשובות שניתן ללמוד מלוחות 7 ו-8 הן
שלא היה היסט של יבוא לארצות הסכמי קלירינג, בה בשעה שהיה היסט
כזה ביצוא. היסט זה ביצוא בולט הן במקרה של קבוצת ההסכמים
"הישנים", כלומר אלה שנחתמו ב-1949-1950, והן במקרה של קבוצת
ההסכמים "החדשים". מכל מקום, חלקן של מדינות הקלירינג ה"ישנות"
ביבוא גדל ב-1949-1950, חלקן של הארצות בקבוצה האמצעית גדל
ב-1953-1954, וחלקה של קבוצת ההסכמים ה"חדשים" גדל ב-1956-1957,
אחרי שהופעלו ההסכמים עם ארצות קבוצה זו. מכאן, נראה שישראל לא
היתה רואה בארצות אלה מקור אספקה בוסף בשנים המצוינות גם בלי
קיום ההסכמים עמן (אף שקיום ההסכמים לא מנע ירידת חלקן של ארצות
הקלירינג בכללן). נראה, איפוא, שיסוד "הכפיה" במעגל כוח המיקוח
להצדקת הסכמי קלירינג, יש בו מידה מסוימת של אמת.

באשר לצורך בכוח מיקוח לשם החדרת יבוא מוצרי מותרות, אפילו
בדיקה שמחית עשויה לאשר שהמוצרים שיוצאו למעשה על-ידי ישראל היו
סהוג שנחשב כמוצרי מותרות על-ידי שותפיה להסכמי הקלירינג. אולם,
המענה כשלעצמה חלשה. הרכב המוצרים ביצוא הישראלי הושפע כשלעצמו
מן היכולת לסכור מוצרים אלה בארצות הסכמי קלירינג, כך שלא ניתן
עידוד לתעשיות המייצרות מוצרים המכונים חיוניים. לבסוף, סידורים
מיוחדים לחיזוק עמדת המיקוח באשר למוצרים כאלה הפכו מיותרים כאשר
אותם מוצרים היו בעלי כושר התחרות. (עם זאת, ראה מעגל האפליה לעיל).

(2) המענה שקיום הסכמי הקלירינג סייע ליצוא על-ידי עזרה
במניעת קשיי יבוא בארצות מסבב קשה מתייחסת, למעשה, רק ליצוא פרי
הדר טרי, שהינו פריט היצוא העיקרי של ישראל. צד אחד של מענה זה
אומר כי הסכמים אלה, בכך שאיפשרו מכירת פרי ישראלי בשוקי אירופה,
הקלו להתחזיק בשווקים אלה מתוך התחרות עם ספרד וארצות אחרות

לוח 7: שינויים ביבוא מארצות קלירינג ומארצות אחרות, בשנים:
1946-1947, 1949-1950, 1953-1954 ו-1956-1957

(אחוז מסך היבוא)

ס ס ו צ ע ש ל:				
1957-1956	1954-1953	1950-1949	1947-1946	
<u>ארצות הקשורות בהסכמי קלירינג עם ישראל במשך:</u>				
8.2	5.3	6.2	2.8	¹ 1956-1949 ו-1953
5.1	9.7	⁴ 7.2	⁴ 11.4	² 1956-1953 ו-1953
<u>4.3</u>	<u>3.1</u>	<u>5</u> 7.5	<u>8.2</u>	³ 1956
17.6	18.1	20.9	22.4	
<u>ארצות-הברית ואנגליה</u>				
39.4	39.7	41.8	34.0	
<u>43.0</u>	<u>42.2</u>	<u>37.3</u>	<u>43.6</u>	<u>ארצות אחרות</u>
<u>100.0</u>	<u>100.0</u>	<u>100.0</u>	<u>100.0</u>	<u>סך-הכל</u>

¹ כולל: פינלנד, הונגריה, הולנד, פולין ויוגוסלביה.

² כולל: ארגנטינה, דנמרק, צרפת, איסלנד, נורבגיה, תורכיה.

³ כולל: ברזיל, בולגריה, בורמה, איטליה, רומניה.

⁴ אין נתונים בקשר לאיסלנד לגבי 1946, 1947, 1949.

⁵ אין נתונים בקשר לבורמה לגבי 1949.

לוח 8: שינויים ביצוא לארצות קלידינג וארצות אחרות, בשנים:
1947-1946, 1950-1949, 1953-1954 ו-1956-1957

(אחוז מסך היבוא)

1957-1956	1954-1953	1950-1949	1947-1946	מסך היבוא
13.0	14.2	11.6	1.4	
14.2	22.7	47.5	45.1	
5.3	1.4	1.9	12.5	
32.5	38.3	21.0	19.0	
37.4	42.8	59.1	36.4	ארצות-הברית ואנגליה
30.1	18.9	19.9	44.6	ארצות אחרות
100.0	100.0	100.0	100.0	סך-הכל

1/ כולל: פינלנד, הונגריה, הולנד, פולין, יוגוסלביה.

2/ כולל: ארגנטינה, דנמרק, צרפת, איסלנד, נורבגיה, תורכיה.

3/ כולל: בדזיל, בולגריה, בורסה, איטליה, רוסניה.

4/ אין נתונים בקשר לאיסלנד לגבי 1946, 1947, 1949.

5/ אין נתונים בקשר לבורסה לגבי 1949.

המייצאות פרי הדר (שאף הן היו קשורות בהסכמי קלירינג עם מדינות אירופיות אחרות). חלק אחר של טענת השיווק מתכוון מטבעו לטווח הקצר. אפשר לתאר את השוק בו נמכר הפרי הישראלי כשוק של אפליה סונופוליסטית. הסוכר (המועצה לשיווק פרי הדר) עומד לפני התחייבויות מוקדמות (כלומר עוד לפני עונת הפרי), למכירת כמויות נתונות במחירים נתונים וכן לפני מחירי שוק הנקבעים מדי יום ביומו בשוקי יעור שונים, בהם נכלל הקונה העיקרי - אנגליה (ראהנספח E-a). באופן כזה קיימים שווקים נפרדים עם עקומות ביקוש בעלות גמישיות שונות ועם אפשרויות לשנות (בגבולות מתקבלים על הדעת), את הכמות המסופקת לשוק מסויים בתאריך מסויים. על-ידי הכוונת משלוחים נמנע לגמל ובאמצעות העברות מסענים מארץ לארץ (אפשרות שאינה מסורה, מסענים מעשיים, בידי הקונה) יכול הסוכר להגדיל את רווחיו עד למכסימום על-ידי מעבר משוקי גמישות גבוהה לשוקי גמישות נמוכה. עובדת ריבוי השווקים הנפרדים (כתוצאה מהסכמי הקלירינג), לעומת מספר מצומצם של שווקים, או אפילו שוק אחד בלבד, מגדילה יחסית את סיכויי ההצלחה של אפליה זו. אם כי תיאור והערכה של מדיניות ההיצע והמחירים של המועצה לשיווק פרי הדר מהווה נושא שמחוץ לשטח המחקר הנוכחי, ניתן לומר שהמועצה רגישה להבדלי ביקוש ומחירים בשוקיה השונים. וזאת במידה גדולה מכפי שמשתמע מן הטענה המקובלת שאספקת כמות יותר גדולה של פרי לאנגליה תוריד את המחירים שם.

אם כי קשה להסתייג מההצדקה הנ"ל לתפקיד החיובי של הסכמי קלירינג בהרחבת שוק ההדרים, אין הטענה חורגת מעבר לשאלת פרי הדר. למטרות מעשיות, עקומות הביקוש העומדות כמעט לפני כל היצוא הישראלי בשוקי אירופה (להוציא יהלומים), הן בעלות גמישות אינסופית. לכן, אפילו אם הטענה של מניעת קשיי שיווק מצדיקה תוכנית הסכמי קלירינג דו-צדדיים במה שנוגע לסחר הדדי על בסיס יצוא הדרים, חסרה עדיין הצדקה לקיום סחר מעבר לזה הטבוסט על יצוא פרי הדר⁴.

(3) הטענה שהסכמי הקלירינג איפשרו לישראל להתגבר על אי-יכולתה למכור בשוקי מטבע קשה, נוגעת לסוגי היצוא שמחוץ לפרי הדר מרי

⁴ העובדה שפרי הדר לא נכלל ב"רשימה החופשית" (לגבי OEEC), על-ידי ארצות אחרות באירופה, הובאה כדוגמה בולטת לכפיית הסכמי מסחר דו-צדדיים על ארצות יצוא. ראה de Looer, op. cit., עמוד 390.

ויהלומים תעשייתיים, כשהאחרונים במכרים בעיקר לארצות-הברית.
למעשה זו שני צדדים הקשורים קשר הדוק. הראשון הוא שבשערי-החליפין
הקיימים היתה רמת המחירים של המוצרים הישראליים גבוהה יחסית
למחירים ששררו במדינות מסבס קשה, ולא כל כך גבוהה יחסית לרמת
המחירים במדינות מסבס רכה. לכן, אפשר היה להגביר את היצוא על-ידי
הרחבת רשת הסכמי הקלירינג. צד זה של המענה אינו מביא בחשבון את
היפוכו: רמת מחירי היבוא מארצות הסכמי קלירינג עלולה להיות
גבוהה מרמת המחירים של מוצרים ממדינות מסבס קשה - נקודה שתידון
ביתר פירוט בהמשך הדברים.

הצד השני של מענה זו כרוך בשאיפה להרחיב את סדר הגודל
הממשי של היצוא הישראלי בתקופת זמן קצרה. היה צורך להחזיר בקרב
התעשייתיים והסוחרים הכרה בחשיבות היצוא ובצורך להשיג את הידע
הדרוש כדי להתחרות בשוק הבינלאומי. מחשבה זו ייחסה להסכמי הקלירינג
את היתרון של התהוות שוק מוגן יחסית בו יוכל היצואן הישראלי המתחיל
לפגוש בבעיות רבות מבלי שיוכרע באופן מיידי על-ידי בעיות של יעילות,
תוצאות וכושר התחרות.

מענה זו מושכת מאוד ונראה שיש בה ממש בתנאים של ישראל.
ב-1949 נסכרו בארצות הסכמים מסחריים כ-25 אחוז מ"היצוא התעשייתי"
של ישראל, להוציא יהלומים (כולל מוצרים חקלאיים מחוץ לפרי הדר מרי).
המספר המתאים ל-1953 היה כ-60 אחוז. ערך יצוא זה עלה מ-1.3 מיליון
דולר ל-14.3 מיליון דולר. ב-1949 כוסו כ-70 אחוז מסך "היצוא
התעשייתי" על-ידי חמשת מוצרי התעשייה הגדולים ביותר; המספר המתאים
ב-1953 היה כ-50 אחוז⁵. בתוכם אלה, וכן הנתונים הנמסרים בלוח 11,
סבביעים על גידול ניכר בהיקף היצוא התעשייתי ועל צמצום הריכוז
בפריטים גדולים אחרים, מלווים על-ידי הסת יצוא משוקי מסבס קשה
לשוקי קלירינג. ברור שמספרים אלה, וכן ראיות אחרות באותו כיוון,

⁵ על אף הקשיים הקשורים בהגדרת המוצר, תוצאות ההשוואה ברורות למדי.
השוואה נוספת עם 1956 מגלה ירידה נוספת בחלקם של חמשת המוצרים
העיקריים עד לכדי כשליש מסך היצוא התעשייתי. המוצרים הנכללים
בהשוואה הינם, לפי סדר החשיבות: 1949 - תרכיזי פרי הדר, שיניים
תותבות, תרכיזי שמנים, משקאות חריפים ומלבושים (הלשכה המרכזית
לסטטיסטיקה, נתון סטטיסטי לישראל, תשי"ב, מס' 3, עמוד 86);
1953 - מכונות, תרכיזי פרי הדר, סלס, מעילי גשם, צמיגים ואבובים
(משרד המסחר והתעשייה, עלון היצוא לשנת 1954, עמודים 9-15);
1956 - צמיגים ואבובים, סלס, לבידים, חוסי צמר סרוק, מכונות
(משרד המסחר והתעשייה, עלון היצוא, דצמבר 1957, עמודים 8-15).

מסקפים תוצאות של שילוב גורמים רבים ולא רק את תוצאות מדיניות הסכמי הקלירינג. יתר על כן, אפילו אם מסכימים כי ראיות אלה מצביעות על חשיבות הסכמי הקלירינג בעידוד היצוא התעשייתי הישראלי, אין זה מסיב על השאלה אם קורים אלטרנטיביים למדיניות יצוא היו נותנים ליצוא עידוד גדול יותר, יחד עם הענקת אותה מידה של הגנה זמנית בפני התחרות בינלאומית כפי שניתנה על-ידי הסכמי הקלירינג. אם נמשיך באותו קו מחשבה נראה שאם כי רמת היצוא התעשייתי ב-1953 ניתנת להחשב כעולה במידה ניכרת על הרמה של 1949, הרי הגידול אינו מרהיב כשהוא נמדד כנגד קריטריונים אחרים, למשל הגידול המוחלט בערך היבוא.

כן נראה שקיים קשר כלשהו בין שיעור הגידול בערך היצוא הישראלי לארצות קלירינג ובין "רכות" המסבב של אותן הארצות. אם זה נכון, הרי שעיבוד היצוא עקב הסכמי הקלירינג נגרם על-ידי עצם האפשרות לפתח סחר רגיל עם ארצות בעלות מסבבות הלשונות יחסית, ולא דוקא על-ידי אספקטים אחרים של אותם הסכמים. אין זאת אומרת כי ישראל היתה יכולה לקיים את רמת יצואה לארצות קלירינג בעלות מסבבות "יציבות" יחסית. אולם, הדבר מצביע על הבסיס הזמני יציב עליו בנויה הסענה כאילו יצרו הסכמי הקלירינג תנאי "דגירה" ליצוא הישראלי.⁶

⁶ הגדרה של "רכות" ראה להלן סעיף 2 (ג). התוצאות הנזכרות למעלה הושגו על-ידי השוואת ערך היצוא למדינות קלירינג שונות אחרי מספר שנים של הפעלת ההסכמים אתן, עם ערך היצוא בתקופה הראשונה של ההסכם. סיכום ההשוואה להלן מראה את הגידול באחוזים בתשלומי יצוא (מבוסס על נתוני תשלומים) בין השנה הראשונה והשניה להפעלת ההסכמים ובין: (א) השנה הרביעית והחמישית; (ב) 1952 ו-1953; (ג) 1953 ו-1954. במספר מקרים (א) זהה ל-(ב) או (ג). הולנד וגורבגיה היו מדינות המסבב ה"יציבה" יחסית; פינלנד ויוגוסלביה ותורכיה היו מדינות המסבב ה"רכה" יחסית. הגידול באחוזים ביצוא ליוגוסלביה נמצא בין המדינות האחרות של שתי הקבוצות, אם כי יוגוסלביה השתייכה בהחלט לקבוצת המסבב ה"רכה". ואכן ההשוואה עם השנים 1952 ו-1953 לגבי יוגוסלביה נוגדת את ההשערה המוצעת (שנה ראשונה + שניה = 100):

	(א)	(ב)	(ג)
הולנד	100	110	110
גורבגיה	82	110	121
פינלנד	379	449	379
יוגוסלביה	192	87	135
תורכיה	363	232	374

השוואה מדויקת יותר היתה מביאה בחשבון את השינויים ב"רכות" המסבב נוסף על גידול היצוא באחוזים.

חולפה אחרת של סענת השוק המוגן בעוצה בקושי להגדיר את אורך תקופת "הדגירה": למשך כמה זמן יש להעניק לתעשיות יצוא חלשות משענת כזו? (סענה זו דומה לסענה בגד הגנת תעשיות צעירות על-ידי תעריפי סכס גבוהים: כמה זמן יש לחשוב תעשיה כזו כצעירה?). אם השוק המוגן מתקיים זמן מסוים מדי, או שמצפים לקיומו במשך תקופה ארוכה, עלול הדבר לגרום נזק על-ידי צמיחת מבנה תעשייתי (או מבנה יצוא) שאינו מסוגל לעמוד בפני התחרות בינלאומית חופשית. יתר על כן, תיווצר נמיה להצטברות הסכמי קלירינג שתקשה במשך הזמן על הסמט היצוא מסוקי סמבע רכה לשוקי סמבע קשה¹⁷. כאשר תחול בסופו של דבר הסמט כזאת, ייתכן שתהיה כרוכה בחלם ובקשיי הסתגלות גדולים לסדי.

(ה) עידוד השקעות

קיומו של פיקוח על סמבע-חוץ אחרי מלחמת העולם השניה אשר היפלה בצד יבוא סארצות-הברית, וקיום סערכת נרחבת של הסכמי קלירינג בין ארצות סערב-אירופה, גררו מידה מסוימת של השקעה אמריקנית ישירה בארצות אלה, בעיקר הולנד אנגליה ואיסליה¹⁸. היצרן האמריקני היה יכול לייצר או להרכיב את מוצריו בארץ קלירינג מסוימת, ועל-ידי כך לקיים את השוק למוצריו באותה ארץ ובארצות קלירינג אחרות שהיו קשורות עמה. נראה שכמה מן ההשקעות העיקריות בישראל בהן שותף במידה רבה הוץ זר, למשל הרכבת מכוניות, ייצור צמיגים, סקררים, שעונים וכו', נבעו לפחות חלקית מסביעים דומים. כלומר, על-ידי הקמת מפעל בישראל אפשר היה להשיג כמעט מונופול וגוסף על כך לפתח שווקים בארצות אחר היתה ישראל קשורה בהסכמי קלירינג. הצדדים הכלליים יותר של כדאיות ההשקעה בישראל, או במדינה בה חולש הפיקוח על סמבע-חוץ על הקצאת המקורות, הינם מחוץ למסגרת המחקר הנוכחי. אולם, ניתן להעיר מספר הערות לגבי הסענה בדבר השפעתם של הסכמי הקלירינג על ההשקעות.

¹⁷ תיאור תהליך הצטברות זה ראה de Looper, op. cit., עמודים 359, 360. למעשה, ביחס לאירופה המערבית, גידול הסכמי הסחר הוץ-צדדיים היה מלווה תנועה מתמדת לקראת יישוב תשלומים רב-צדדי. אולם, תנועה זו הושפעה מאוד, וכנראה שהוצאה על-ידי לחץ מדיני חזק מן החוץ.

¹⁸ de Looper, op. cit., עמוד 336; Herbert Solow, "The Dutch Get Private Dollars", Fortune, Sept. 1954, pp. 128-130.

השקעות מעודדות על-ידי אפשרויות יצוא לארצות קלירינג גוֹסוֹת, במקרים רבים, להתרכז בתעשיות בהן מרכיב התשומה המקומי הוא נמוך יחסית. במקרים קיצוניים "תעשיות" כאלה תהיינה רק תחנות-ביניים בסחר טרנזיט בין ארצות מסבצ קשה ומדינות קלירינג אחרות. אם מביאים בחשבון את ההגבלות על יבוא תמורת מסבצ-חוץ ואת המחירים הגבוהים שניתן להשיג בארצות קלירינג תמורת יבוא כזה, הופכים הסדרים כאלה למושכים ביותר. ברור, שאם מרכיב התשומה המקומי (הישראלי) - אשר מחירו בשער-החליפין הרשמי גבוה - נמצא בכמות ניכרת, הרי כדאיות יצוא כזה תיסה לקטון⁷⁹. יתר על כן, עתיד התעשיות התלויות ביצוא במחירים גבוהים יחסית לשוקי קלירינג אינו בטוח כלל, מאחר שללא ספק קיימת נטיה לקראת המירות חופשית בעולם המערבי. במקרה כזה יש לשקול את יתרונות "הזמן הקצר" של היצוא לארצות הסכמי קלירינג כנגד חסרונות "הזמן הארוך" של השקעות בתעשיות שאינן רווחיות. קובעת כאן ההערכה של משך "הזמן הקצר" לעומת אורך החיים של המפעלים המוקמים. זאת ועוד, אף אם נתעלם מן הנטיה לקראת המירות חופשית בשוקי העולם המערבי, יש מקום להניח שהשקעה בתעשיות בעלות מרכיב תשומה מקומי נמוך, התלויות ביצוא לשוקי קלירינג בעלי מחירים גבוהים יחסית, מביאה לעיות בהקצאת המקורות. אם נביא בחשבון כי מצד אחד קיים בישראל חוסר עבודה, כלומר גורם העבודה אינו מנוצל במלואו, ומצד שני קיים מחסור בהון, הרי הפתרון לבעיית מאזן התשלומים קרוב שיימצא בשימוש יתר של הגורם הסצוי בשפע יחסי (עבודה מקומית) בתעשיית היצוא. עם תיקון שער-החליפין, שיוזיל את מחיר העבודה בסובחים של מסבצ-חוץ, תיהפכנה התעשיות המבוססות על שימוש מינימלי בעבודה מקומית לפחות רווחיות. קיים, אם כן, שיקול לטווח הארוך כנגד השקעה בתעשיות מסוג זה.

לבסוף, ודבר זה מחזיר אותנו לנושא העיקרי של מחקרנו, ניתן לאמוד את עידוד היצוא לארצות הסכמי קלירינג, כולל הקמת תעשיות למסרה זו, רק אם מביאים בחשבון את ערך היבוא שנתקבל מאותן ארצות.

⁷⁹ תעשיית השעונים בישראל, שנבדקה על-ידי המחבר בהיותו חבר סגל הייעוץ הכלכלי במדינת ישראל, התאימה לקטיגוריה הנ"ל. לעיתים קרובות תואר יצוא מסוג זה כ"עיסקת צד שלישי ססויה". (המונח "מרכיב התשומה המקומי" שווה למונח הנפוץ יותר, והפחות ברור, "הערך המוסף" ביצוא).

2. החסרונות של הסכמי הקלירינג

הרבה מן המגרעות האפשרויות בתוכנית הסכמי הקלירינג הזו-צדדיים של ישראל הוזכרו בדיון הנ"ל על היתרונות האפשריים. לכן נדון בהן כאן, במקרים רבים, באופן תמציתי בלבד. דיוננו במגרעות האפשרויות מחולק לשלושה ראשי פרקים: ההנחה שסחר דו-צדדי נופל בערכו מסחר רב-צדדי; הוצאות ומחירים; שערי-חליפין.

(א) סחר דו-צדדי לעומת סחר רב-צדדי

ניתן להוכיח באופן פורמלי לחלוטין, שהגידול במספר השותפים לסחר מביא לגידול הרווחה. מצב של משק חליפין טוב יותר מסבב של שאיבו מנהל כל חליפין, כל זה בהתחשב בכמה הנחות: שוני בדפוסי הסעם במשק א' וב' או קיום יתרון יחסי בהוצאות הייצור או ההובלה בתחומי אחד השותפים למסחר או שניהם או הוצאות יורדות או יתרון של ייצור בקנה-מידה גדול. במצב של חליפין בעין (המתאפשר על-ידי סדר עדיפויות שונה) יכולים שני הצדדים לשפר את מצבם רק על-ידי תנועה בכיוון עקומת החליפין שלהם, ואילו תנועה על עקומת החליפין תשפר את מצבו של צד אחד בלבד, על חשבון הצד השני. ככל שגדל מספר הצדדים השותפים למסחר, מתקצרת עקומת החליפין, ועסה פוחתות האפשרויות של עיסקות המגדילות את רווחתו של צד אחד ומורידות את רווחתו של צד אחר. במצב של תחרות מושלמת, כשקיים מספר רב של צדדים, מצטמצמת עקומת החליפין עד כדי נקודה אחת - מחיר ההתחרות של השוק. בנקודה זו מובאת הרווחה בשוק כזה למכסימום^{10/}.
אפילו בשוק חליפין, שקיים בו יותר מסוצר אחד, יתבע עקרון היתרון היחסי התמחות בייצור. יתר על כן, אם קיים כבר סחר במתכונת רב-צדדית, מתוך התמחות בהתאם להוצאות, צמצום הסחר למתכונת דו-צדדית יגרם, קרוב לוודאי לאבדן כמה מיתרונות ההתמחות. (תעדר התמחות אופטימלית מצביע על הקצאת מקורות בלתי-נכונה).
לאור הנסיון, סבורים שסחר ומיקוח דו-צדדיים גורמים להרעת מצבו של הצד בעל הרכב יצוא חלש. הסדינה המתמחית בסוצרי מותרות מופלית לרעה. אמנם, מענה זו עומדת גם נגד רישוי יבוא נוקשה בכללו,

^{10/} זוהי, כמובן, הטענה שהועלתה לראשונה על-ידי F.G. Edgeworth Mathematical Physics, (London, C. Kegan Pane, 1881; reprint of Augustus M. Kelley, New York), pp. 34-43.

ולא רק נגד סחר דו-צדדי. לזה האחרון גובעת יותר הנטיה של רמת הסחר במסגרת הסכמים דו-צדדיים להקבע על-ידי יכולתו של הצד החלש ליצא, נטיה שהיא מובנת מאליה בשוק חליפין מהור. לבסוף, תלות הצדדים לסחר דו-צדדי אחד בשני, גורמת לאספקה בלתי-סדירה וליצוא נטול-ודאות. במקרה של יבול גרוע במדינה אחת, למשל, או במקרה שמגיעים לתקרת האשראי המכני יצמרכו היצואנים והיבואנים לחפש מקורות אספקה ושוקים אחרים, ואולי לקנות ולמכור בתנאים לא-נוחים. מתכונת הסחר הדו-צדדית לוקה בהשוואה לסחר רב-צדדי. אולם, אפילו סחר דו-צדדי לחלוטין טוב יותר מהעדר סחר כלל ועיקר. במצב של מחסור במטבע-חוץ, ההפסדים האפשריים כתוצאה מסחר דו-צדדי עלולים להיות מבוססים בהשוואה לאפשרות של התמוטטות שערי-החליפין, אינפלציה ואולי גם תהוו ובוהו כלכלי. האפשרות של העדר סחר לא היתה מציאותית במצבה של ישראל. מכל מקום, רמת הסחר שהיתה קיימת אילמלא נחתמו הסכמי קלירינג על-ידי ישראל, היא ענין לבחינושים בלבד.

(ב) הוצאות ומחירים גבוהים

הספרות מדגישה בהרחבה הוצאות גבוהות ומחירים גבוהים כמגרעות של הסכמי קלירינג דו-צדדיים¹¹. א-פריורי אפשר לעורר טענות בשלוש רמות הפשטה להסברת דפוסים כאלה של הוצאות ומחירים. הראשונה גובעת להנחה של עדיפות סחר רב-צדדי על סחר דו-צדדי, כנזכר בפיסקה הקודמת¹². מחירי המוצרים נוטים להיות זולים יותר כאשר קיימת בחירה חופשית בין ספקים רבים ולא כשהבחירה מוגבלת בין מספר מצומצם של ספקים. כאשר מחירי היבוא גבוהים, הם ייסו להעלות את רמת המחירים המקומיים ולכן, בשער חליפין נתון, את מחירי היצוא. הטענה השניה יוצאת מן ההנחה שניתן לבצע יצוא נוסף רק במסגרת הסכמי קלירינג דו-צדדיים או במסגרת הסכם דו-צדדי אחר: בשערי החליפין הקיימים (וכשמביאים בחשבון את כושר הייצור וכו') מננה

¹¹ כאשר יישוב היתרות במשך תקופת פעולה ההסכם אינו כולל העברה אוטומטית לארץ שלישית או לאיחוד קלירינג (ראה פרק א). אפשר להביח א-פריורי, שרמת המחירים בסחר חליפין מהור תהיה גבוהה עוד יותר מזו של סחר קלירינג דו-צדדי.

¹² העקרונות הבסיסיים של החליפין מוצאים ביסודי לעיתים קרובות במשפטים פחות מופשטים, כגון: הרווח מובא לשיאו כאשר קונים בשוק הזול ביותר ומוכרים ביקר ביותר; אין לקנות דווקא באותו שוק בו מוכרים; אין לקשור בהכרח פריטי הוצאה מסוימים אל מקורות הכנסה מסוימים.

ההוצאות במשק אינו מאפשר למכור בשוקי מסבב קשה שהמחירים בהם
 צמוכים. הקנס על מכירה בשווקים בעלי מחירים גבוהים הוא הצורך
 לקנות מסקורות אספקה בעלי מחירים גבוהים. ההוצאות הגדולות
 מביאות, איפוא, לסחר במחירים גבוהים, הנוטה מצידו לקיים את
 ההוצאות הגבוהות. המענה השלישית מבוססת על התופעה של הערכת-יתר
 לשערי החליפין בארצות רבות הצריכות לפעול במסגרת הסכמי קלירינג
 דו-צדדיים, ועל הוראות הפיקוח על מסבב-חוץ המנהיגות מיכסות
 ליבוא. במקרה כזה עקומות הביקוש ליבוא חן בלתי-גמישות. הרשויות
 המוסמכות מפנות את היבוא לסדירות הקלירינג. בגלל עקומות הביקוש
 הבלתי-גמישות ניתן לקנות מוצרים במחירים גבוהים והשוק המקומי
 יקלוט אותם. תופעה זו, מצידה, משפיעה על ההוצאות ומחירי היצוא.
 מחקר זה בחן את המצב בישראל בשנת 1953 במסגרת להיווכח כיצד
 פועל הפיקרון הכללי של סחר הקלירינג במחירים גבוהים במקרה הנדון.
 המחירים של מידגם מוצרי יבוא מארצות הסכמי הקלירינג של ישראל הושוו
 עם המחירים שישראל היתה צריכה לשלם בעד מוצרים זהים בשוק הבינלאומי
 החופשי תמורת מסבב קשה ("הסטנדרד הבינלאומי"). השוואה דומה נערכה
 במידגם סחורות יצוא ישראליות לארצות הסכמי הקלירינג שלה: המחירים
 המסמיים שהושגו הושוו עם מחירים שניתן לקבלם במסבב קשה. והרי
 התוצאות החשובות של השוואות אלה:

- (1) באופן כללי, הרטה של מחירי המוצרים בסחר הישראלי
 במסגרת הסכמי קלירינג דו-צדדיים, היתה גבוהה מן הרטה הכללית של
 מחירי הסטנדרד הבינלאומיים.
- (2) עם זאת, היו הבדלים ניכרים בין השותפים השונים להסכמי
 הקלירינג. סמיות קטנות ביותר ממחירי הסטנדרד הבינלאומיים נמצאו
 בסחר עם שלוש מדינות (איסלנד, תורכיה ויוגוסלביה), סמיות ניכרות
 נמצאו לגבי שתי מדינות (נורבגיה ופינלנד), ואילו שתי המדינות
 הנותרות לגביהן נעשה החישוב (הולנד ודנמרק) נמצאות בתווך.
- (3) הסמיות ממחירי הסטנדרד הבינלאומיים בצד היצוא עלו על
 הסמיות בצד היבוא.
- (4) בהתחשב במאזן המסחרי של ישראל במסגרת הסכמי הקלירינג
 שלה בשנת 1953, "הרווח" הכולל של ישראל כתוצאה מהפרשי מחירים
 בסחר הקלירינג שלה נאמד ב-1.5 מיליון דולר (בגבולות של 15 אחוז

לכאן או לכאן, לפי השיטה שנקטה בחישוב ה"רווחים"). ראוי להשוות מספר זה עם הגרעון של 250 מיליון דולר במאזן המסחרי. דין הוא שיהיה ברור מהדיון בפרק הנוכחי כי אומדן רווח זה הוא רק יסוד אחד מני רבים שיש להביא בחשבון בהערכה הסופית של תוכנית הסכמי הקלירינג של ישראל. יתר על כן, המסקנה מבוססת על נסיון של שנה אחת בלבד. ולבסוף, התוצאות כפופות למגבלות סטטיסטיות מסוימות, הנדונות בפיסקה 5 של פרק ג'.

ניתן להוסיף נקודה אחת לחסרונות של הוצאות ומחירים גבוהים. נראה כי חוסר האפשרות להשתמש באמצעים המיוחדים של מרכזי המיסון הבינלאומיים לקבלת אשראי ומיסון לסווח ארוך בסחר הקלירינג, הטיל את כל המעמסה על מוסדות כספיים מקומיים, וכנראה שגרם על-ידי כך להוצאות ומחירים גבוהים יותר בסחר הקלירינג¹³. אף שייתכן כי היה זה גורם נוסף אין להניח שהיה גורם חשוב במקרה של ישראל.

(ג) שערי חליפין

המטב בו התפתחו הסכמי קלירינג ניתן לתיאור במונחים של בעיית שער החליפין. בשערי החליפין הקיימים, אין באפשרותה של ארץ המטבע הרכה לייצא די לארצות מסבס קשה בהשוואה ליבואה תמורת מסבס קשה. מקיימים פיקוח על המטבע וחוסר המירות בתקווה שחוסר שיווי-משקל זה יהיה זמני בלבד, או שאפשר יהיה להתגבר במשך הזמן על הקשיים המבניים הפנימיים של המשק. הסכמי קלירינג, המניחים לנהל סחר בינלאומי ברמה מתקבלת על הדעת, משמשים סוכך שבצילו אפשר להביא בסופו של דבר לשיווי-משקל. מכיון שהסכם קלירינג גוקב שערי חליפין קבועים, ומאחר שהפעלתה המוצלחת של רשת הסכמים כאלה תלויה בהתאמה של השערים הפוגים, הרי ההבדלים בסידת חוסר שיווי-המשקל אצל הצדדים השונים להסכמי הקלירינג מעוררים אמצעים שונים המקרבים את שיווי-המשקל. בין התחבולות שנקטו על-ידי ישראל בזמן זה או אחר אפשר למנות: עיסקות צד שלישי גלויות או סמויות; אמצעים כמותיים כגון הגבלות יבוא; הענקת אשראי לארצות החייבות מעבר לרמת האשראי הסכני; הפעלת שערי אג'יו ודיסאג'יו או אמצעים דומים הקובעים למעשה שערי חליפין מרובים; קרנות להשוואת מחירים ותוכניות לעידוד היצוא.

¹³ de Looper, שם, עמוד 377.

בישראל, החל מאמצע 1953, בקשרה הפעלת הסכמי הקלירינג בהפעלת שיטות דיסאג'יו וצידוד היצוא.

באמצע 1953, הנהיגה ישראל מענקי מסב-חוץ (פס"ז) ושערי

דיסאג'יו לגבי תסורת יצוא במסגרת הסכמי קלירינג מסויימים^{14/}.

במסגרת שיטת הפס"ז הורשו היצואנים להחזיק את תסורת יצואם בחשבונות מיוחדים (חשבונות פס"ז) שיכלו להשתמש בהם ליבוא חומרי-גלם לשימוש בייצור מוצרים ליצוא ולשוק המקומי. לכאורה לא ניתנו חשבונות אלה להעברה, אם כי נראה שהיתה העברה של הרבה חומרי-גלם שהובאו במסגרת זו. ציפו לכך ששיטת הפס"ז תעודד את היצוא על-ידי שחרור סוגי היבוא המיועדים לעיבוד לשם יצוא מן ההגבלות על מסב-חוץ שנהגו לגבי סוגי יבוא אחרים. כן התכוונו לתת יתרון נוסף ליצואנים בעלי חשבונות פס"ז, על-ידי הענקת עדיפות בהשגת רשיונות יבוא חומרים לשם ייצור לשוק המקומי.

הנהגת שערי דיסאג'יו היתה תוצאה מן ההכרה הרשמית בעובדה, שישראל שילמה בעד סחורות אשר יובאו מרבות מן הארצות השותפות להסכמי הקלירינג שלה, מחירים שהיו גבוהים במידה גיכרת סרמת המחירים הבינלאומית למוצרים אלה. האמינו שעל-ידי ניכוי התסורה מן היצוא לארצות קלירינג (כלומר: חישוב שער ריאלי יותר ליצואנים, ולכן פחות נוח להם), ייאלצו היצואנים להעלות את מחיריהם ויהיה בכך משום פיצוי על המחירים הגבוהים ששולמו בעד היבוא^{15/}.

כן סענו, מבלי להתייחס להעלאה מחירי היצוא, שהדיסאג'יו יביא לפיצוי על מחירי יבוא גבוהים. זאת מתוך הנחה שאילו הוסרה כל תסורת היצוא לארצות הקלירינג בשער החליפין הרשמי למסב-חוץ אשר ישמש ליבוא תסורת מסב קשה, ימנע הדיסאג'יו שערך יבוא זה יעלה על הערך במסב קשה של היבוא שנקנה במסגרת הסכמי הקלירינג ויביא על-ידי

^{14/} בה בשעה ביטלו מדינות אחרות רבות את שיטות מענקי מסב-חוץ שלהן. ראה IMF Fifth Annual Report on Exchange Restrictions, (ווינגטון 1954), עמוד 16.

^{15/} כאשר רואיינו יצואנים ישראלים שונים לצורכי המחקר הנזכרים ובמסגרת חקירה שבוצעה בשביל סגל הייעוץ הכלכלי, התברר שרבים מהם דרשו מלכתחילה מחירים גבוהים ככל האפשר בעד יצואם, בזמן הפעלת הדיסאג'יו. לגבי יצואנים אלה הסתכמה הסלת הדיסאג'יו בהורדת הרווחים ולא במחירי יצוא גבוהים יותר. דוגמאות לשני סוגי היצואנים אפשר למצוא במחקרי מוצרי היצוא, בנספח E.

כך להפסד במסבץ קשה. יתר על כן, חשבו שהדיסאג'יו יסייע לחדול מיצוא סחורות בעלות מרכיבי יבוא גבוהים, כלומר, אלה שתמורת היצוא שלהן, אחרי הדיסאג'יו, תהיה קטנה מהערך במסבץ-חוץ של חומרי היבוא הדרושים להמסך היצוא של סחורות אלה. בדרך זו תיווצר דחיפה לייצא לארצות מסבץ קשה במקום לארצות קלירינג.

הסאלה הראשונה עליה ניתן את הדעת בנקודה זו, היא אם שיעורי הדיסאג'יו שהונהגו ב-1953 היו מציאותיים. השוואת השיעורים שהונהגו באמצע 1953 עם ההפרש הממוצע במסך 1953 של מחירי יבוא קלירינג מעל מחירי מסבץ קשה (כפי שבמדדו על-ידי מדד הפרש מחירי היבוא שחושב במחקר זה), מראה ששיעורי הדיסאג'יו לא היו, בדרך כלל, מציאותיים ביותר. אפשר להיווכח בזה מתוך לוח 9. במקרה של תורכיה, היה הדיסאג'יו נמוך ללא ספק; הוא הדין לגבי איסלנד, שם לא הונהג דיסאג'יו כלל. במקרה של דנמרק היה הדיסאג'יו גבוה. בארבע המדינות האחרות היתה התאמה הרבה יותר גדולה¹⁶. (הסעם בנקיטת מדד ממוצע של הפרשי המחירים ולא מדד שולי כלשהו, יידון בפרק ד).

לוח 9: שיעורי דיסאג'יו שהונהגו ב-1953 ומדדים של הפרשי מחירי היבוא בהסכמי סחר מסויימים של ישראל ב-1953

ארץ הקלירינג	שיעורי דיסאג'יו	מדד הפרש מחירי היבוא	אומדן היבוא במסגרת הסכמי הקלירינג (באלפי דולרים)
(באחוזים)			
תורכיה	10	117	5,620
איסלנד	-	116	295
יוגוסלביה	10	108	936
פינלנד	10	107	3,880
נורבגיה	5	105	1,970
הולנד	-	102	1,836
דנמרק	5	100	1,331

צד אחד של שיטת הדיסאג'יו הישראלי שהיה מוצדק, אם אכן היתה הכוונה להנהיג שערי חליפין מציאותיים יותר בפעולת הסכמי הקלירינג, היה השימוש בשיעורי דיסאג'יו מודרגים, במקום שיעור דיסאג'יו אחיד.

¹⁶ ראה הערה בעמוד הבא.

בהתאם למה שנאמר על-ידי פקיד הפיקוח על מסבצ-חוץ, בקבעו שיעורי הדיסאג'יו סלכתחילה בהתאם לשערי החליפין החופשיים בשוויצריה. כנראה ששיקולים אחרים השפיעו על ההחלטה הסופית, היות שבהשוואה למדד ה"רכות" המבוסס על שערי השוק החופשי (לוח 10), היו שיעורי הדיסאג'יו ההתחלתיים (לוח 9), לפינלנד, יוגוסלביה, תורכיה ואיסלנד בלתי-מספיקים לחלוטין. שינויים שנעשו לאחר מכן התבססו כנראה, בין היתר, על התרשמותו של הפקיד מההפרשים בין מחירי קלירינג לבין המחירים הבינלאומיים וכן משערי החליפין של מסבצות קלירינג בשוק החופשי, כפי שהתבטאו בעיסקות משולשות "הלון" ו"חזור" ובשערים שגרסמו בבורסות מסבצ של השוק החופשי. השינויים בשערי הדיסאג'יו על יצוא טוכסו בלוח הבא:

(כאחוז מהמסורת היצוא)

1957	1956	1955	1954	1953	
30	30	10 (עד 31 במרץ) 15 (מ-1 באפריל) עד 30 באוקטובר 30 (מ-1 בנובמבר)	10	10 (מ-18 במאי)	תורכיה
13 (עד 30 ביוני) 13 (מ-1 ביולי) 20	13	10 (עד 20 ביוני) 13 (מ-21 ביוני)	10	10 (מ-18 במאי)	יוגוסלביה
10 (עד 24 בנובמבר. בוסל ב-25 בנובמבר)	10	10	10	10 (מ-18 במאי)	ארגנטינה
-	10 (עד 30 במאי. בוסל ב-1 ביוני)	10	10	10 (מ-18 במאי)	הונגריה
-	-	10 (עד 31 במרץ. בוסל ב-1 באפריל)	10	10 (מ-18 במאי)	פינלנד
-	-	5 (עד 31 במרץ. בוסל ב-1 באפריל)	5	5 (מ-18 במאי)	נורבגיה
-	-	5 (עד 31 במרץ. בוסל ב-1 באפריל)	5	5 (מ-18 במאי)	דנמרק
10 (עד 31 במרץ. בוסל ב-1 באפריל)	10	10	10	10 (מ-18 במאי)	פולין
15 (עד 30 ביוני) 8 (מ-1 ביולי עד 21 באוקטובר. בוסל ב-22 באוקטובר)	15 (מ-1 בינואר)	-	-	-	ברזיל

¹ הנחה של 20 אחוז כשהיצואן קיבל פרמיה.
כן הונהגו שיעורי אג'יו לגבי מוצרי יבוא נבחרים מארצות הסכמי קלירינג כחלק מקרן השוואה לסחר קלירינג.

נראה שקיים יחס חיובי בין ההפרשים של מחירי היבוא מארצות הסכמי קלירינג ממחירי היבוא לפי הסטנדרד הבינלאומי לבין "רכות" המסבס של השותפים לקלירינג. ההפרש בין השער הרשמי בשימוש לגבי הסכמי קלירינג ובין השער החופשי נלקח כאן כמדד ל"רכות" המסבס של ארץ כלשהי.

מדד ה"רכות" בלוח 10 חושב כך שכלל שקטן המדד, כן גדלה מידת ה"רכות". מדדי ההפרשים של מחירי היצוא והיבוא, כפי שחושבו במחקר הנוכחי, מראים את המידה בה סמו מחירי סחר הקלירינג מן המחירים הבינלאומיים. מדד הפרש מחירים של 100, פירושו שמחירי הקלירינג זהים עם המחירים הבינלאומיים.

לוח 10: מדדים של "רכות" מסבס-חוץ ושל ההפרשים במחירי היצוא והיבוא בהסכמי קלירינג מסוימים של ישראל: 1953

"רכות" מסבס-חוץ ¹		הפרש מחירי היבוא
102	97.7	הולנד
105	92.4	נורבגיה
100	92.3	דנמרק
116	67.7	איסלנד
107	61.6	פינלנד
108	61.0	יוגוסלביה
117	54.9	תורכיה

¹ מסובס השיעורים החודשיים של שער השוק השחור (העברות ניו-יורק) והשער הרשמי בשימוש בהסכמי קלירינג.

מקור: Swiss Bank Corporation (Zurich), Pick's Black Market Yearbook: International Monetary Fund's, International Financial Statistics.

מלוח 10 ניתן לראות שמדדי הפרשים של מחירי היבוא מהמדינות בעלות מסבס יציבה יחסית (הולנד, נורבגיה ודנמרק), קרובים ל-100. מדדי המחירים של קבוצת הארצות בעלות מסבס "רכה" יחסית (איסלנד, יוגוסלביה, פינלנד ותורכיה) רחוקים יותר מ-100. (יש לציין שההפרשים במחירי היצוא אינם מראים כל מיתאם. נראה שמדיניות הדיסאג'יו בישראל

הוכתבה, בראש וראשונה, על-ידי ההכרה בהפרשים של מחירי יבוא מארצות קלירינג מהמחירים הבינלאומיים לסחורות יבוא. לכן, לא תתכן השוואה משמעותית בין מדד ה"רכות" ומדד ההפרשים של מחירי היצוא).

הערכת ההשפעה של שיטות הדיסאג'יו והפמ"ז במסגרת הסכמי הקלירינג מסתבכת על-ידי ריבוי הגורמים הנכנסים לתמונה. השאלה המיוחדת שתיבדק בסעיפים הבאים היא האם הנהגת שיטות אלה באמצע 1953, והשינויים המאוחרים יותר בהפעלתם, היו מלווים על-ידי העברות סתאיטות של יצוא ישראלי ממדינות הסכמי קלירינג למדינות מטבע קשה.

לוח 11 מראה את היצוא הישראלי לארצות הסכמי קלירינג על בסיס חצי שנתי מ-1952 עד 1957. השתמשנו בנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הכוללים עיסקות שלא בוצעו בקלירינג בתוספת למכירות בקלירינג. פרי הדר, יהלומים ומה שנקרא "יצוא תעשייתי" מופיעים בנפרד. חלק א' של הלוח מסכם את היצוא באורח חצי-שנתי; חלקים ב' עד ז' מראים את הנתונים המפורטים לפי ארצות. הסכומים הזעומים של יצוא יהלומים לארצות הסכמי קלירינג מתבלטים בחלק א' ובחלקים המפורטים יותר של לוח 11. כן מתגלות בבירור התגודות העונתיות החזקות ביצוא פרי ההדר והשפתן על סך היצוא לארצות קלירינג. התנועה הכללית במשך 1952 ו-1957 מראה כי הגידול השנתי היציב כמעט בסך היצוא נובע מן העליה ביצוא פרי ההדר שביטלה למעשה את הירידה ביצוא ה"תעשייתי" במשך המחצית השניה של 1955 ובמשך 1956.

בה בשעה שהנתונים בלוח 11 מראים את סדר הגודל של היצוא הישראלי לארצות קלירינג, אין הם מבדילים כשלעצמם בין שינויים בסחר הקשורים בגורמים הבאים: (א) גידול כללי ביצוא הישראלי; (ב) גידול כללי בחלקן של ארצות קלירינג; (ג) גידול במספר הארצות עמהן נכנסה ישראל להסכמי קלירינג; (ד) תנודות במדיניות הדיסאג'יו ו-(ה) גורמים אחרים. אמצעי נוח לבירור כמה מגורמים אלה הוא חישוב חלקו של היצוא לארצות קלירינג עליהן חל דיסאג'יו, ביחס ליצוא לכל ארצות קלירינג וביחס לסך היצוא לכל הארצות. דבר זה.

לוח 11: היצוא לארצות קלירינג, לפי סוגי היצוא: 1952-1957

א. סיכום (במיליוני דולרים)

פרי-הדר	יהלומים	"תעשייתי"	סך-הכל
1952: ינואר-יוני	2.9	2.1	5.0
יולי-דצמבר	0.8	1.9	2.7
1953: ינואר-יוני	4.9	5.4	10.4
יולי-דצמבר	1.1	8.8	10.0
1954: ינואר-יוני	8.3	9.8	18.2
יולי-דצמבר	1.0	12.9	14.2
1955: ינואר-יוני	9.7	11.5	21.6
יולי-דצמבר	1.0	10.3	12.1
1956: ינואר-יוני	10.6	8.6	20.0
יולי-דצמבר	1.7	10.7	12.8
1957: ינואר-יוני	13.9	13.2	27.7
יולי-דצמבר	2.3	16.2	19.1

סך-הכל אינו מושלם בכל מקרה, כתוצאה מעיגול הנתונים או כתוצאה מהשמטת נתונים, הפחותים מ-50,000 דולר, שצוינו ב-...; העדר הסכם קלירינג בתקופה נתונה סומן ב-X ואילו ערך סומן ב-; בסימנים אלו הסתמשנו גם בחלקים ב-ז של הלוח.

ב-1 בינואר 1952 היו לישראל הסכמי קלירינג עם: ארגנטינה, פינלנד, הולנד, גרמניה, פולין, תורכיה ויוגוסלביה. לאחר מכן, כסציון בהערות לחלקים ב-ז של לוח זה, נחתמו הסכמים עם: דנמרק, אירלנד, צרפת (כולל אזור הפרנק הצרפתי), איטליה, רומניה, בורסה וברזיל. הסכמים בין-בנקאיים עם אירן, שוויצריה, יוון וספרד לא נכללו.

הערות לחלקים ב-ז של הלוח:

- 1/ הערכים לינואר-יוני לא תוקנו לגבי שינויים שהוכנסו לאחר פרסומם. חיקונים נעשו על-ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה רק בנתונים השנתיים. הערכים ליולי-דצמבר חושבו על-ידי החסרת ערכי ינואר-יוני מהנתונים השנתיים המתוקנים.
- 2/ הסכם הקלירינג עם דנמרק נכנס לתוקפו ב-14.11.1952. היצוא לארץ זו לא נרשם בקבוצת ארצות הקלירינג ל-1952.
- 3/ ההסכם עם צרפת: מ-10.7.1953; היצוא נרשם בארצות הקלירינג החל בחודש יולי. היצוא למרוקו, תוניסיה ומדינות מתאימות אחרות באפריקה נכלל באזור הפרנק הצרפתי. ההסכם עם איסלנד: מ-18.5.1953.
- 4/ ההסכם עם בולגריה נכנס לתוקפו ב-20.12.1954. ההסכם עם הונגריה: מ-26.2.1954; עם איטליה: מ-1.4.1954; עם רומניה: מ-9.9.1954.
- 5/ הערכים שפורסמו ל-1955 לא תוקנו. נתקבלו תיקונים על סמך נתונים שלא פורסמו של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. רוב התיקונים נוגעים לפרי הדר ונזקפו, באופן שרירותי, על חשבון הסחצית הראשונה של השנה, שהיא עונת יצוא פרי-הדר. תיקונים אלה הינם (באלפי דולרים): פולין 81-; ארגנטינה 72-; פינלנד 510-; צרפת 504+; דנמרק 68-; הולנד 257+; יוגוסלביה 37-; גרמניה 61-; רומניה 7-.
- 6/ ההסכם עם בורסה נכנס לתוקפו ב-15.12.1955.
- 7/ ההסכם עם ברזיל: מ-26.4.1956; היצוא נרשם בקבוצת ארצות הקלירינג החל בחודש מאי.

מקורות: הנתונים הם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה כפי שנלקחו מהירחונים הסטטיסטיים (סחר-חוץ) המתאימים. בדרך כלל, נתונים על שנה נתונה נלקחו מפרסומים המשווים את נתוני השנה שלאחריה עם נתוני השנה הנתונה.

נתונים על יצוא יהלומים נתקבלו מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שלא פורסמו.

(הערות - נא לרשום)

[illegible]

(תעור - באמצעי דולרים)

יולי-דצמבר										ינואר-יוני										הארץ
שנת-הולדת		המשקיים		המלומים		הער		פרי - העור		שנת-הולדת		המשקיים		המלומים		הער		פרי - העור		
אזור	הער	אזור	הער	אזור	הער	אזור	הער	אזור	הער	אזור	הער	אזור	הער	אזור	הער	אזור	הער	אזור	הער	
..	3	..	3	-	-	-	-	-	-	0.3	104	..	3	-	-	0.5	101	ארגנטינה		
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	בולגריה		
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	בורמה		
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	ברזיל		
0.7	159	0.9	117	0.2	14	1.0	x	28	x	2.8	977	1.2	124	-	-	4.5	853	דנמרק		
9.7	2,178	15.2	1,917	0.2	12	9.0	249	10.6	10.6	3,704	24.4	2,587	0.6	36	5.7	1,081	פריגלי			
1.2	271	1.8	221	-	-	1.8	50	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	צרפת		
..	1	..	1	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	איזור הפרנק		
..	6	0.1	6	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הצרפת		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	אלג'יריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	סריוק		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	סריוסיה וארצות		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	אחרות באיזור		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הפרנק הצרפתי		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	איסלנד		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	איסלנד		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הולנד		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	נורווגיה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	פולין		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	רומניה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	x	x	x	x	הונגריה		

לצטרף קטגוריות

(הערך - נא לפי דולרים)

הארץ	במיליון דולרים						במיליון דולרים					
	סך הכל	"תעשייתית"	יהלומים	הערך	הערך	אחוז	סך הכל	"תעשייתית"	יהלומים	הערך	הערך	אחוז
אחוז	הערך	הערך	הערך	הערך	הערך	הערך	אחוז	הערך	הערך	הערך	הערך	הערך

ארצות קליירג: 4

1.8	547	2.9	547	-	-	-	0.6	330	0.4	67	-	-	0.9	263	ארגנטינה
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	בולגריה
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	בולגריה
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	ברזיל
0.6	181	0.4	81	-	-	-	2.8	1,495	0.3	53	-	-	4.8	1,442	דנמרק
10.2	3,193	16.5	3,168	-	-	-	6.7	3,618	13.2	2,198	-	-	4.7	1,420	פיג'ור
1.5	464	1.7	327	1.4	119	0.5	3.0	1,593	1.4	237	1.5	104	4.2	1,252	צרפת
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	איזרל
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	הונדורס
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	אלג'יריה
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	מרוקו
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	סוריניה וארצות
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	הפונק הצרפתי
0.2	82	0.2	30	-	-	1.5	0.2	118	-	3	-	-	9.4	115	הונדורס
0.3	101	0.5	101	-	-	-	0.5	260	1.6	260	-	-	-	-	איסלנד
1.3	395	2.1	395	-	-	-	0.1	50	0.3	50	-	-	-	-	איסלנד
1.7	518	1.6	309	0.5	44	4.9	3.6	1,924	0.6	102	0.7	50	5.9	1,772	הולנד
1.4	428	0.9	166	-	-	7.8	0.4	1,831	1.6	271	-	-	5.2	1,560	הולנד
0.8	236	0.3	53	-	-	5.4	0.7	358	0.5	84	-	-	0.9	274	פולין
0.6	176	-	7	-	-	5.0	-	-	-	-	-	-	-	-	רומניה
21.9	6,852	35.7	6,852	-	-	-	10.8	5,814	34.8	5,814	-	-	-	-	הונדורס
3.0	933	4.4	841	-	-	2.7	1.5	792	3.7	618	-	-	0.6	174	יוגוסלביה
45.2	14,106	67.2	12,877	1.9	163	31.6	33.8	18,183	58.4	9,757	2.2	154	27.5	8,272	סלובניה
54.8	17,131	32.8	6,299	98.1	8,525	68.4	66.2	35,605	41.6	6,937	97.8	6,857	72.5	21,811	ארצות אמריקה
100.0	31,237	100.0	19,176	100.0	8,688	100.0	100.0	53,788	100.0	16,694	100.0	7,011	100.0	30,083	סלובניה

נעשה בלוח 12, המדגיש גם את השינוי בהרכב מדינות הדיסאג'יו על-
ידי חלוקת הנתונים לתקופות זמן, שכל אחת מהן מצביעה פחות או יותר
על היצוא לקבוצת מדינות קלירינג נתונה. כמו בלוח 11, בכללת
מדינה בין ארצות הסכמי הקלירינג בלוח 12 רק במסך אותה תקופה שבה
היה הסכם קלירינג בתוקף. יצוא היהלומים אינו ברשם בנפרד משום
הפרק הקסן של יצוא זה לאותן הארצות. כמו כן, ארץ נכללת בין ארצות
הדיסאג'יו רק לגבי התקופות שבהן הופעל הדיסאג'יו.

אפשר היה לצפות לכך שעם ביטול הדיסאג'יו על היצוא לארצות
קלירינג רבות, יקסן חלקו של היצוא לארצות הדיסאג'יו הנותרות.
ניתן לראות זאת בבירור אם משווים את התוצאות בתקופה 2 לתוצאות
בתקופה 5. בגלל הגורם העונתי, יש צורך להשוות את נתוני מחצית השנה
הראשונה עם נתוני אותה המחצית ואת נתוני המחצית השנייה של השנה עם
נתוני אותה מחצית. הנתונים לגבי תקופה 1, המייצגים את המצב שלפני
הדיסאג'יו לגבי הארצות הנכללות בתקופה 2, נכללו בכדי לאפשר השוואה
לקבוצה זו. חלקו של היצוא לארצות אלה ביחס ליצוא לכל ארצות
הקלירינג ירד אחרי הטלת הדיסאג'יו. מצד שני, כאשר משווים את
חלקו של היצוא לארצות אלה עם סך היצוא לכל הארצות, מסתמנת מגמת
עליה. דבר זה עשוי להצביע על כך שחלקן של ארצות מחוץ לקלירינג
בתוך סך היצוא קסן; ¹⁷ וככל שהתייבה תוצאות מדיניות היצוא של
הממשלה (כולל מדיניות הדיסאג'יו), הרי טבעו את חותמן על חלוקת
היצוא מחדש בין ארצות הקלירינג, יותר משהסיסו סחר מארצות קלירינג
עם דיסאג'יו לארצות שמחוץ להסכמי הקלירינג.

מתוך שמונה המדינות שנכללו בתקופות 1 ו-2, שלוש - פינלנד,
דנמרק וגורבגיה - הוצאו מתקופה 3. דבר זה נותן אפשרות להתבונן
בתוצאות האפשריות של ביטול הדיסאג'יו. הנתונים עליהם מבוסס הלוח
הנ"ל סודרו מחדש בלוח 13 באופן שתשומת-הלב מופנית לשתי הקבוצות
של מדינות אלה.

אם נחשב בחלקו של היצוא לפינלנד, דנמרק וגורבגיה בתוך
היצוא לכל ארצות הסכמי הקלירינג, נראה (בחלק א' של לוח 13) כי
בדרך כלל היה חלקן קסן יותר בתקופה 1 וכי הוא עמד בסימן של צמצום,

¹⁷ חלקו של היצוא לארצות מחוץ לקלירינג עלה בצורה תלולה יחסית
ב-1956 וירד שוב ב-1957.

לוח 12: היצוא הישראלי לארצות קלירינג שהוסל עליהן דיסאג'ור¹ כאחוז מהיצוא לכל ארצות הקלירינג, וכאחוז מהיצוא לכל הארצות, חצי שנתי: 1952-1957

התקופה	התאריכים	אחוז מהיצוא לכל ארצות הקלירינג			אחוז מהיצוא לכל הארצות		
		פרי	יצוא	סך-הכל	פרי	יצוא	סך-הכל
		הדר	"תעשייתי" (כולל יהלומים)	הדר	הדר	"תעשייתי" (כולל יהלומים)	סך-הכל (כולל יהלומים)
1.	ינואר-יוני 1952	75.0	98.6	83.6	19.4	27.0	18.1
	יולי-דצמבר 1952	100.0	96.9	97.5	31.5	39.5	21.9
	ינואר-יוני 1953	67.3	98.1	83.6	17.6	50.2	24.8
2.	יולי-דצמבר 1953	90.9	90.9	91.0	35.9	63.8	40.3
	ינואר-יוני 1954	62.7	92.9	79.1	17.5	54.4	26.6
	יולי-דצמבר 1954	70.0	90.7	88.0	21.1	61.2	53.8
	ינואר-יוני 1955	62.9	89.6	75.5	22.8	55.3	28.8
3.	יולי-דצמבר 1955	10.0	65.0	56.2	1.5	38.6	20.6
4.	ינואר-יוני 1956	7.5	39.5	21.0	2.2	17.6	6.2
	יולי-דצמבר 1956	11.8	51.4	44.5	4.0	27.7	15.5
	ינואר-יוני 1957	8.6	54.5	30.3	2.8	27.2	9.9
5.	יולי-דצמבר 1957	8.7	45.1	38.7	4.3	25.1	14.7

1/ הארצות שנכללו בתקופות השונות הן:

1. הדיסאג'ור הופעל לראשונה במחצית מאי 1953. כאן נכללות אותן הארצות כבתקופה 2.
2. ארגנטינה, הונגריה, תורכיה, יוגוסלביה, פולין, דנמרק, פינלנד, נורבגיה.
3. ארגנטינה, הונגריה, תורכיה, יוגוסלביה, פולין.
4. ארגנטינה, הונגריה, תורכיה, יוגוסלביה, פולין, ברזיל.
5. ארגנטינה, הונגריה, תורכיה, יוגוסלביה, ברזיל.

מקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ראה לוח 11.

מגמה שהתמידה אחרי ביטול הדיסאג'יו (בראשון באפריל 1955) בתקופה 3. נסיגה קלה ממגמה זו ב-1956 אפשר לייחס ליצוא פרי הדרי. מצד שני, חלקה של קבוצת המדינות האחרת בסך יצוא הקלירינג עלה במשך מרבית תקופה 2, והצטמצם בתקופה שלאחר מכן, הגם שהדיסאג'יו לא בוטל. תופעה דומה פחות או יותר, נראית כשמשווים את חלקו של היצוא לקבוצות המדינות בסך היצוא לכל הארצות (חלק ב').

התנהגות היצוא בקבוצת הבקורת, אשר הושפעה מן הסתם גם מבחינות אחרות של מדיניות היצוא, עשויה להצביע על כך שלמדיניות הדיסאג'יו כשלעצמה לא היתה השפעה מכרעת על הכוונת הסחר. אחד ההסברים האפשריים לתופעה זו הוא שבאותו זמן פעלה גם שיטת הפמ"ז. שערי הדיסאג'יו הנמוכים יחסית על היצוא לארצות קלירינג אחדות, גרמו למעשה ליצירת פרסיות על היצוא למדינות אלה. תוצאה דומה היתה לשיטת הפמ"ז. פרסיות היצוא שנוצרו בצורה זו נשענו על השוק המקומי שיכסה אותן בצורת מחירים גבוהים יותר. בראה שיצואנים רבים סכרו בחוץ-לארץ במחירים שלא כיסו אלא את ההוצאות השוליות (ואליבא דכסה משקיפים, אף במחירים נמוכים מזה) כדי להשיג את הפמ"ז למיסון יבוא חומרי-הגלם שהיו זקוקים להם לייצור מוצרים למכירה בשוק המקומי. הרווחים הגבוהים שהושגו תמורת מכירות בשוק המקומי פיצו על הרווחים הנמוכים (או השליליים) שנתקבלו תמורת היצוא. העובדה שישראל פעלה על סמך תקציב מסב-חוץ ושהיו לה מיכסות יבוא לגבי רוב המוצרים, העניקה "רווחי מיכסות" להרבה יצואנים (בתורת יבואנים). בעוד שיש אספקטים רבים ליתרונות היחסיים של מענקי יצוא גלויים לעומת מענקים סמויים,^{18/} בולטים בבירור חסרונות מסויימים של השיטה הנהוגה בישראל. ראשית, ודאי שהשיטה לא עוררה הכרה בערך היצוא בין היצרנים הישראליים: הם ביצעו יצוא בכדי לייבא, אך לא ייבאו על מנת לייצא. מאידך, לא ניתן עידוד נוסף ליצואנים מסויימים (למשל, אלה שייצאו חלק גדול מאוד של ייצורים), אשר לא נהנו

^{18/} בעיה זו נחקרה על-ידי דוד פינס בספרו: פרסיות ישירות ליצוא בישראל, 1952-1958, מרכז פאלק למחקר כלכלי בישראל, ירושלים, 1963. אספקטים תיאורטיים של בעיה דומה (מכסי מגן לעומת מענקים), היו בין בעיות אחרות שנחקרו בעבודתו של צבי גולדברגר על קווים מנחים של מדיניות מכסי מגן, (מסוכפל, ירושלים, מאי 1956), עמודים 16-26; וכן בעבודתם של ארנון גפני, גוב הלוי וג'ורא חנוך, סבנה ותפקיד תעריף המכס הישראלי, מרכז פאלק למחקר כלכלי בישראל, ירושלים, 1958, מאמר מחקר מס' 3, עמודים 23-25.

לוח 13: היצוא הישראלי לארצות קלירינג שהוסל עליהן דיסאג'יו ב-1953:
 כאחוז מהיצוא לכל ארצות הקלירינג, וכאחוז מהיצוא לכל הארצות,
 חצי שנתי: 1952-1957

תקופה	תאריכים	פינלנד, דנמרק ונורבגיה			ארגנטינה, הונגריה, תורכיה, יוגוסלביה ופולין		
		פרי	יבוא	סך-הכל	פרי	יבוא	סך-הכל
		הדר	"תעשייתי" (כולל יהלומים)		הדר	"תעשייתי" (כולל יהלומים)	

חלק א: אחוז מהיצוא לכל ארצות הקלירינג

1.	ינואר-יוני 1952	63.8	70.8	63.9	3.4	23.2	11.2
	יולי-דצמבר 1952	62.5	64.0	66.7	14.1	37.7	30.8
	ינואר-יוני 1953	65.3	51.9	57.7	2.3	22.7	29.2
2.	יולי-דצמבר 1953	63.6	26.1	30.0	8.0	64.2	58.6
	ינואר-יוני 1954	53.0	25.5	37.9	6.9	66.4	38.6
	יולי-דצמבר 1954	40.0	26.4	26.8	7.0	64.1	59.5
	ינואר-יוני 1955	53.6	22.6	36.1	6.0	65.2	37.2
3.	יולי-דצמבר 1955	50.0	16.5	19.0	7.3	65.1	56.2
5,4.	ינואר-יוני 1956	54.7	20.9	38.5	4.4	59.2	17.1
	יולי-דצמבר 1956	82.4	12.1	21.1	10.2	45.0	39.4
	ינואר-יוני 1957	48.9	12.9	31.0	5.1	51.4	27.0
	יולי-דצמבר 1957	52.2	8.0	13.1	10.7	44.4	38.8

חלק ב: אחוז מהיצוא לכל הארצות

1.	ינואר-יוני 1952	16.4	19.4	13.9	0.7	5.5	2.0
	יולי-דצמבר 1952	21.6	26.3	15.2	4.3	11.6	5.6
	ינואר-יוני 1953	17.0	36.3	17.3	0.6	22.7	7.2
2.	יולי-דצמבר 1953	24.5	18.2	13.4	3.3	45.1	26.0
	ינואר-יוני 1954	14.7	15.0	12.8	1.9	38.9	13.1
	יולי-דצמבר 1954	11.5	17.7	12.2	4.2	43.2	27.0
	ינואר-יוני 1955	19.4	24.2	14.3	2.2	40.5	14.7
3.	יולי-דצמבר 1955	10.9	9.8	7.0	1.5	38.5	20.5
5,4.	ינואר-יוני 1956	16.1	9.6	11.5	1.3	15.4	5.1
	יולי-דצמבר 1956	30.9	6.5	7.4	4.0	24.3	13.6
	ינואר-יוני 1957	16.2	6.4	10.1	1.7	25.6	8.8
	יולי-דצמבר 1957	20.6	4.5	4.9	4.3	24.6	14.4

1/ היצוא לדנמרק בכלל כאן, אף שהסכם הקלירינג עם סדינה זו נחתם רק בדצמבר 1952. היצוא לדנמרק ב-1952 (באלפי דולרים):

פרי הדר	סך-הכל
ינואר-יוני	680
יולי-דצמבר	22
	1,042
	627

הרבה מסיימת הפס"ז. שנית, היה קשה מאוד לאסוד את היקפם ורמתם של המענקים שניתנו ליצואנים^{19/}. שלישית, הודגשה רמת המחירים וההוצאות הגבוהה של ישראל. רביעית, נראה כי בוסלה ההשפעה הישירה של שיעורי הדיסאג'יו, ואפשר גם של אמצעים אחרים. ולבסוף, ייתכן שרמת המחירים בישראל הפכה, בחלקה, פונקציה של דגם היצוא של תעשיות מסוימות: רמת המחירים המקומיים של תעשיות שנהנו ממענקי פס"ז היתה גבוהה יחסית; רמת המחירים המקומית של תעשיות שלא נהנו מסיסת הפס"ז היתה נמוכה יחסית (בדיקת מסקנה זו מסתבכת על-ידי קיום יחד של שערי חליפין רבים ליבוא).

3. סיכום

נסכם עתה את היתרונות והמגרעות השונים בתוכנית הסכמי הקלירינג של ישראל שנדונו בפרק זה. אחד הנושאים הקבועים בדיון הנ"ל היה ההבדל בין תוצאות לזמן הקצר ולזמן הארוך. כך, לסטל, הרבה מן היתרונות בהסכמי הקלירינג - מתן דחיפה ליצוא מוצרי מותרות, היות "מדגרה" לרכישת גסיון על-ידי היצואנים, מסיכת השקעות חוץ - סומנים בחובם את הסכנה של הצלחה בסווח הקצר על-חשבון מבנה ייצור מסולף בתוך המסק. בדומה לכך, כמה מן המגרעות שצוינו - כגון, ההוצאות ורמת המחירים הגבוהות כתוצאה מסחר דו-צדדי - מרוככות על-ידי הרווחים בסווח הקצר שישראל השיגה, כנראה, על-ידי הרכבים חיוביים של תנאי הסחר ומאזן הסחר עם שותפיה להסכמי הקלירינג - לפחות אם תוצאות המחקר הנוכחי ל-1953, אמנם סרמזות על מה שהתרחש בשנים אחרות. אכן, אחת המעגות החזקות ביותר לפתיחת תוכנית הסכמי הקלירינג של ישראל בתחילת 1949, היתה שרוב ארצות העולם ביצעו את סחרן שלא לדולר הקשה במסגרת הסכמים כאלה, וזו בוודאי טענה לסווח הקצר. מאידך, לאחד היתרונות שצוינו - הפניית יצוא פרי הדר לשווקים שהיו סגורים לפניו - יש הצדקה לסווח הארוך באותה מידה כמו לסווח הקצר. יתרונות אפשריים אחרים של הסכמי קלירינג, מחוץ לאלה הנוגעים

^{19/} אומדן כזה נערך ל-55/1954 על-ידי דוד גולן כחלק ממחקרו של שמואל גוסליב על מענקים מסלתיים בישראל, 1954 ו-1955, ראה סרכז פאלק, דין-וחשבון מס' 3, עמודים 26-28. אומדן לגבי 1957 נערך לאחרונה כחלק ממחקרו הנ"ל של דוד פינס.

לעידוד היצוא, לא היו בעלי חשיבות רבה לישראל. יתרונות מדיניים, העשויים להתלוות להסכמים אלה, לא היו מוחשיים כנראה. צמצום השימוש במטבע קשה על-ידי קיום רשת הסכמי קלירינג, לא אירע במקרה של ישראל. אחוז החסכון האפשרי במטבע קשה היה קטן, אם כי ייתכן ולחסכוניות אלה היתה חשיבות שולית. האשראי במטבע-חוץ שסופק על-ידי ההסכמים היה מצומצם למדי הגם שייתכן כי אשראים אלה היו חשובים בניתוק היבוא מן העונתיות של היצוא הישראלי.

בסופו של חשבון, ההערכה הנאותה של תוכנית הסכמי הקלירינג צריכה להתבסס על השוואת היתרונות שניתנו לישראל בקיום יצואה והרחבתו עם המגרעות הכרוכות במבנה הסולף של המחירים והקצאת המקורות. קשה לערוך השוואה כזו בגלל הפעלתן בד בבד של שיטות שונות לעידוד היצוא ובגלל קיומם של גורמים אחרים המביאים לעיוות מחירים ולהקצאה משובשת של המקורות במשק הישראלי. הדיון בועד להעריך אספקטים אחדים של מדיניות הדיסאג'ירו הקשורים עם סחר הקלירינג.

תנאי סחר שלובים1. סבוא

אחת השאלות המכריעות שהתעוררו תוך כדי הערכת חוכנית הסכמי הקלירינג של ישראל בפרק הקודם, נגעה לרמות היחסיות של מחירי יבוא ויצוא בסחר שבמסגרת הסכמים אלה. מדידת מחירי יבוא ויצוא אלה שימשה בסיס שעליו נבנה החלק העיקרי של המחקר הנוכחי. מדידה זו היתה כרוכה בחישוב "מדדים של סמיית מחירים" למוצרים רבים שיובאו או יוצאו על-ידי ישראל בשנת 1953 במסגרת הסכמי הקלירינג שלה, וצירוף מדדים אלה ל"תנאי סחר שלובים". פרק זה מגדיר תנאים אלה, מסכם ובוחר את תוצאות סקרי המוצרים (המופיעים בנספח I ובנספח E). בהם נקבעו המדדים של הפרשי המחירים, ומצביע על מספר מגבלות של התוצאות. הפרק הבא דן במשמעות ובכמה שימושים אפשריים של תנאי הסחר השלובים ושל מדידת מחירים בינלאומיים השוואתיים. בעיות מדידה מפורטות הכרוכות בחישוב הפרשי המחירים אינן נדונות כאן, אלא בנפרד בפרק ד.

2. תנאי הסחר

בספרות הכלכלה התיאורטית והנסיונית שימש המושג של "תנאי הסחר" למדידת יחס מסויים בין היצוא והיבוא של ארץ כלשהי במסך תקופת זמן נתונה. ברוב המקרים מצטמצמת המדידה ליצוא ויבוא של מוצרים, אולם לעיתים נכללים בה גם שירותים. בדרך כלל נדון היחס המסויים שבין מחירי היצוא של אותה ארץ למחירי היבוא שלה. הרי אלה תנאי סחר חליפין (או מצרכים) נקי¹. אולם במקרים אחרים היחס הנחקר הוא בין היקף היצוא והיקף היבוא; אלה הם תנאי סחר חליפין

¹ בנוסחה, המצג מוצג כ: $\frac{P_x}{P_m}$ כש- P מייצג את מדד המחירים, x -

את היצוא ו-m את היבוא. בבריטניה נוהגים בדרך כלל להביא את

הנוסחה בצורה $\frac{P_m}{P_x}$.

גולמי². מושגים סבוכים יותר של תנאי הסחר שואפים למדוד את ההשפעה המסולבת של שינויים במחיר ושינויים בהיקף היצוא - תנאי ההכנסה של הסחר;³ כמו כן: את היחס בין מחירי יצוא ויבוא והסיבוי היחסי בפיריון בענף היצוא של מדינה ובתעשיות הזרות העוסקות בייצור מוצרים המיובאים לאותה מדינה - תנאי סחר בעלי גורם כפול⁴. כל המושגים האלה הם בעלי אופי עיתי והם סבוכים במספרי אינדקס המראים שינויים יחסיים לגבי תקופת בסיס. המחקר הנוכחי בחן את תנאי הסחר במובן שונה. במקום לקבוע את הסמיה במחירי סחר המוצרים של מדינה מסוימת מהמחירים של שנת בסיס, רוכזה תשומת-הלב על שנה מסוימת ועל סמיות המחירים הממשיים בסדרה סוגרת של עיסקות ממחירים אלטרנטיביים לאותה סדרה של עיסקות. ביתר דיוק, המחקר הנוכחי בדק את סחר המוצרים של ישראל שתמורתו שולמה במסגרת הסכמי הקלירינג בשנת 1953. המחירים הממשיים ששולמו בעד יבוא ויצוא במסגרת זו הושוו עם המחירים ששולמו (או שהיו צריכים להשתלם) במסבסע קשה. האחרונים נקראים כאן בדרך כלל "מחירים ביג-לאומיים" או ה"סטנדרד הבינלאומי". הסמיה של מחירי קלירינג ממחירי הסטנדרד הבינלאומי בוטאה במונחים של "מדד סמיות מחירי היבוא" ו"מדד סמיות מחירי היצוא". "תנאי הסחר השלובים" חושבו על-ידי חלוקת מדד סמיות מחירי היצוא במדד סמיות מחירי היבוא (כפול 100).

² בנוסחה הדבר מוצג כ: $\frac{Q_x}{Q_m}$, כש- x מצוין את מדד הכמות או היקף הסחר. לפעמים נהפך יחס זה כדי שגידולו יתאים לשיפור בתנאי הסחר. טאוסיג הכניס מושג זה כדי לתקן את תנאי סחר החליפין הנקי לגבי העברות חד-צדדיות, בקודה המסווה לו ענין במקרה של ישראל. אולם, כפי שמראה ויגר, ייתכן שתיוקן כזה יהיה סן הענין במקרים הנדירים בהם מקור העיסקה החד-צדדית מצוי בעיסקת סחר-חוץ, למשל תפיסת מוצרים בזמן מלחמה; לא תהיה לו משמעות ברוב המקרים של העברות חד-צדדיות.

Jacob Viner, Studies in the Theory of International Trade, (New York, Harper, 1937), p. 562.

³ בנוסחה - $\frac{Q_x}{P_m} \cdot \frac{P_x}{P_m}$ מונח זה הוכנס על-ידי G.S. Dorrance,

"The Income Terms of Trade", Review of Economic Studies, 1948-1949.

⁴ בנוסחה ניתן לתאר זאת על-ידי $F \frac{P_x}{P_m} + \frac{F_x}{F_m}$ כש- F מתייחס למדד הפיריון. לגבי מושגים אחרים ראה ויגר, שם, עמודים 558-564.

מדירה שתוצאתה "תנאי סחר שלובים" ^{L5} של יותר מ-100 היא לסובת ישראל;
מתחת ל-100 היא לרעת ישראל ומנקודת-ראותה של ישראל הריהי מן הסתם
לסובת השותפים להסכמי הקלירינג. אפשר לבטא את תנאי הסחר השלובים
המסויימים בין מדינה אחת (ישראל) למדינה אחרת בנוסחה הבאה:

$$(1) \quad T = \frac{P_X}{P_M} \cdot 100$$

כאשר T = תנאי הסחר השלובים

P_X = מדד סטיית מחירי היצוא

P_M = מדד סטיית מחירי היבוא

$$(2) \quad P_X = \frac{\sum P_{xs} q_x}{\sum P_x q_x} \cdot 100$$

-1

$$(3) \quad P_M = \frac{\sum P_m q_m}{\sum P_{ms} q_m} \cdot 100$$

כאשר Σ = סכום כל המוצרים

P_X = מחיר מוצר מסויים שיוצא במסגרת הסכם קלירינג

P_{xs} = מסנדרו המחירים הבינלאומי למוצר יצוא זה

q_x = כמות של מוצר מסויים שיוצאה במסגרת הסכם קלירינג

P_m = מחיר מוצר מסויים שיובא במסגרת הסכם קלירינג

P_{ms} = מסנדרו המחירים הבינלאומי לאותו מוצר יבוא.

תנאי הסחר השלובים, כפי שהם מוגדרים ב-(1) דומים לתנאי סחר

חליפין בקי בזה שהם משווים מחירי יצוא עם מחירי יבוא. מאחר שהם

מודדים את הסטייה היחסית של מחירי יצוא ויבוא מסנדרו נתון, ומאחר

שניתן למעשה לבחור במסנדרסים שונים רבים, קנה-המידה המשמש לצורכי

מחקר זה אינו היחיד.

בה בשעה שהמחקר הנוכחי ביסה למדוד את תנאי הסחר השלובים

ל-1953 בלבד, היתה מדידת תנאים אלה לשנים אחרות מאפשרת שימושם

בסורה עיתית, הדומה למושגים של תנאי הסחר העיתיים. אולם העבודה

^{L5} ייתכן שבחירת הסונח "תנאי סחר שלובים" בהקשר הנוכחי אינה מוצלחת ביותר היות ואין משווים בין מחירי סדרות שונות של עיסקות מססיות (בשנה מסויימת) אלא בין המחירים המספיים של סדרת עיסקות בתונה עם מחירים אלטרנטיביים, שהם היפותטיים למעשה, לאותה סדרת עיסקות. מקרה הגבול, בו אפשר לקבל תנאי סחר שלובים אמיתיים, יהיה זה שבו כל העיסקות ששולם בעדן במסגרת הסכמי קלירינג היו מוכפלות לכל פרסיהן, מלבד המחיר, על-ידי עיסקות במסבע קשה. אין להניח שישרור מצב כזה.

הרבה הקשורה בהשגת הנתונים הנחוצים לחישוב מדדים של הפרשי מחירים, ציסצמה את מדירות מחקר זה לשנה אחת בלבד. אפילו לגבי שנה אחת, בעיות המדידה וההשגה של נתונים היו כבדות ביותר. היה צורך להביא בחשבון הבדלי איכות, אפשרויות אספקה, תאריכי התחייבות וכן דרכים אלטרנטיביות למדידת המחיר הבינלאומי הסטנדרטי. התהליכים שנקטו במקרים השונים לא היו אחידים; לעיתים התבססו על הנחות מסויימות שייתכן ואינן מציאותיות. בדרך כלל, אפשרות השגת הנתונים הגבילה את בחירת הגישה ואת ההיקף והכיסוי של תנאי הסחר השלובים כפי שהם מוצגים במחקר זה.

3. תנאי סחר שלובים ב-1953

תנאי הסחר השלובים של ישראל עם שבעה משותפיה להסכמי קלירינג במשך 1953 מסוכמים בלוח 14. אף שסחר במסגרת הסכמי קלירינג התקיים ב-1953 עם צרפת, פולין וארגנטינה, הוחלט שלא להביא בחשבון מדירות אלה. צרפת ופולין לא נכללו בגלל ההיקף הקטן יחסית של עסקות בסחורות, שמוננו במסגרת הסכמי הקלירינג עמן. ארגנטינה לא נכללה מחמת הקושי להעריך השוואות מחירים ארגנטיניים באותה מסגרת כמו השוואות מחירים לגבי שותפי הקלירינג האחרים של ישראל. קושי זה נבע מתנאי הסכם הקלירינג בין ישראל לארגנטינה. בהתאם להם היה על ישראל לשלם בדולרים של ארצות-הברית 70 אחוז מהערך פ.ו.ב. של רכישותיה מארגנטינה כפי שנקבע בהסכם הסחר; יתר 30 האחוז שולמו במסגרת הסכם הקלירינג (כלומר, על-ידי יצוא מישראל לארגנטינה שתמורתו שולמה בדולרי קלירינג). הוראה זו הפכה את חשבונות הקלירינג ספחים למה שהיה ביטודו של דבר סחר במטבע קשה. התוצאות הטופיעות בלוח 14 מצביעות על כך שתנאי הסחר השלובים של ישראל עלו משובים במקצת, ביחס לאיסלנד ותורכיה (101) עד לשובים למדי ביחס לנורבגיה (115) ופינלנד (117). כן נראה שתחום ההפרשים במדד סמיית מחירי היבוא (100 עד 117) הינו אותו תחום כמעט כמו במדד סמיית מחירי היצוא (108 עד 126). לא היה קשר בין סדר תנאי הסחר השלובים ובין סדר המדדים של סמיית מחירי היצוא והיבוא. על סנת לקבוע אם ישראל נהנתה, במובנים ריאליים, מיחסי

לוח 14: מדדים של סמיית מחירים ותנאי סחר שלובים בסחר הקלירינג של ישראל: 1953

(מסוגל)

המדינה	מדד סמיית מחירי היצוא	מדד סמיית מחירי היבוא	תנאי סחר שלובים
(1)	(2)	(3) = (1) ÷ (2)	
איסלנד	116	116	101
תורכיה	118	117	101
יוגוסלביה	112	108	103
הולנד	108	102	107
דנמרק	111	100	111
נורבגיה	121	105	115
פינלנד	126	107	117

מקור: לוחות 18 עד 24.

המחירים בסחר עם שותפי הקלירינג שלה ב-1953, כפי שהם מוצגים בלוח 14, יש צורך לבדוק את רמת היבוא והיצוא. מדד של תנאי הסחר המראה את היחס בין מחירי יצוא ויבוא אין לו משמעות רבה אם שינוי קטן יחסית בהיקף הסחר גובר על שינויים גדולים יחסית במחירים. מצב כזה יכול להיווצר בנקל אם קיים הפרש גדול יחסית בין היצוא והיבוא⁶. היקף הסחר של ישראל עם כל אחת משותפיה העיקריים להסכמי הקלירינג במשך 1953 מופיע בלוח 15.

שלושת סורי המספרים הראשונים בלוח 15 נרשמו במונחים של מסבע קלירינג; שלושת הסורים הבאים אחריהם נרשמו במונחים של מסבע קשה ונלקחו מלוח 14⁷ על-ידי חלוקת הערכים במסבע קלירינג במדדים המתאימים של סמיית המחירים (כפול 100). ברוב המקרים לא התאזן סחר

⁶ זהו, כמובן, המצב הקיים במאזן המסחרי הכללי של ישראל. אפילו בסחר הקלירינג היה עודף יבוא כללי בכל השנים עד 1953 (וגם לאחר מכן חוץ מ-1954). עודף היצוא ל-1953 המופיע בלוח 15 נגרם על-ידי התעלמות חלקית מכמה ארצות קלירינג, וכן על-ידי תיקון נתוני התשלומים לגבי עיסקות שבוצעו.

⁷ החישובים כאן, וכן במקומות אחרים, נעשו בנתונים מסוגלים.

הקלירינג בסכומים גדולים יחסית, אם כי שעה שבוסא בסונחים של מסבע קשה קסן עודף היצוא על היבוא הן באופן סוחלט והן יחסית. במקרה הקיצוני, של גורבגיה, עודף יצוא קסן יחסית בסונחים של דולרי קלירינג הפך להיות עודף יבוא ניכר, כאשר בוסא בסונחים של דולרים קשים.

לוח 15: ערך סחר הקלירינג של ישראל ¹ בדולרים קלירינג ובדולרים קשים: 1953

(באלפי דולרים)

הארץ	דולרי קלירינג			דולרים קשים		
	יצוא	יבוא	עודף היצוא על היבוא	יצוא	יבוא	עודף היצוא על היבוא
	X_o	M_o	$X_o - M_o$	X_h	M_h	$X_h - M_h$
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
איסלנד	357	295	62	306	255	51
תורכיה	7,708	5,620	2,088	6,527	4,824	1,703
יוגוסלביה	259	936	-677	223	867	-644
הולנד	1,569	1,836	-267	1,446	1,805	-359
דנמרק	1,040	1,331	-291	940	1,331	-391
נורבגיה	2,069	1,970	99	1,710	1,880	-170
פינלנד	5,719	3,880	1,839	4,553	3,630	923
סך-הכל	18,721	15,868	2,853	15,705	14,592	1,113

¹ אינו כולל סחר עם צרפת, פולין וארגנטינה.

שאלת הרווח או ההפסד של ישראל, כתוצאה מסחר הקלירינג ויחסי הסחירים ששררו בסחר זה במשך 1953, תנוסח מחדש על-ידי התבוננות בתנאים בהם פועל סחר קלירינג במקרה האידאלי. הראשון מבין תנאים אלה הוא שהסימס במסבע קשה יגיע למינימום; כפי שנראה מיד אין משמעות משפט זה שיש להביא את סחר הקלירינג לידי מכסימם. התנאי השני, המבוסס על אופיו של הסכס הקלירינג, הוא איזון היבוא והיצוא בקלירינג, בסונחים של מסבע קלירינג. התנאי השלישי, הנוגע לערך הריאלי של סחר

הקלירינג, הוא שערך היצוא, במחירים בינלאומיים, יישוות לערך היבוא, גם כן במחירים בינלאומיים. ברור כי שעה שתנאי הסחר השלובים אינם שווים ל-100, התנאי השני והשלישי אינם יכולים להתקיים שניהם יחד. אולם, אם נצא מההנחה הסבירה שכל ארץ מעוניינת בסופו של דבר בערך המסבך הקשה של סחרה, ניתן ליישב את הסתירה הקיימת לכאורה בין התנאים השני והשלישי.

שתי אפשרויות, הנוגעות לשיטה בה משתמשים ליישוב הפרשים בין היצוא והיבוא בחשבונות הקלירינג, מובאות להלן כתנאים רביעי וחמישי. מאחר שהיצוא בקלירינג הסופיע בלוח 15, עלה על היבוא הישראלי בקלירינג במשך 1953, ינוסחו תנאים אלה במונחים של קבלת הסכום הנובע מיישוב ההפרשים, ולא במונחי תשלום סכום זה.

התנאי הרביעי, כאשר היישוב הסופי של החשבונות נעשה בדולרים קשים, כדי למנוע שסחר הקלירינג יסתכם ב"הפסד", צריך הסכום המתקבל להיות שווה לעודף היצוא בקלירינג - מבוסא בדולרים קשים - על היבוא בקלירינג, גם הוא מבוסא בדולרים קשים, או גדול ממנו.

התנאי החמישי, כאשר היישוב הסופי של החשבונות נעשה בצורת יבוא נוסף של מוצרים כדי למנוע שסחר הקלירינג יסתכם ב"הפסד", ערך הסחורות המתקבלות בדולרים קשים צריך להיות שווה לעודף היצוא בקלירינג - מבוסא בדולרים קשים - על היבוא בקלירינג, גם הוא מבוסא בדולרים קשים, או גדול ממנו^{8/}.

לוח 16 מציג שתי אפשרויות אלה לסחר הקלירינג של ישראל בשנת 1953. במקרה של יישוב החשבונות במוצרים, הוגח למען הפשטות שמדו ססיית מחירי היבוא למוצרים שנתקבלו ביישוב היתרות שווה למדו הכולל של ססיית מחירי היבוא ל-1953.

ההשוואה בלוח 16 הנוגעת למצב בו היישוב הסופי נעשה בדולרים קשים, מתפרש כלהלן: יצוא הקלירינג של ישראל במשך 1953 עלה על יבוא הקלירינג שלה ב-2,853,000 דולר, במונחים של דולרי קלירינג (סור(1)). על הצדדים האחרים לסחר הקלירינג היה לסלק סכום זה בדולרים קשים. אילו נערכו כל העיסקות עם ארצות הקלירינג במשך 1953 תמורת מסבך קשה, היה עודף היצוא על היבוא של ישראל בעיסקות אלה מגיע ל-1,113,000 דולר

^{8/} ראה הערה בעמוד הבא.

8/ בצורה מתימטית ניתן להציג את הדבר כך:

$$(1) \quad h = \text{מינימום}$$

$$(2) \quad M_c = X_c$$

$$(3) \quad M_h = X_h$$

$$(4) \quad X_c - M_c \geq X_h - M_h$$

$$(5) \quad \frac{X_c - M_c}{P_{ms}} \geq X_h - M_h$$

כאשר M, X הם הערכים, בהתאמה, של היצוא והיבוא בקלירינג.

h, c הם הערכים המבוטאים במטבע קלירינג ובמטבע קשה, בהתאמה.

P_m הוא מדד סטיית המחירים לסחורות היבוא בקלירינג, שנתקבלו כיישוב סופי של החשבונות.

ייראה שהן (4) והן (5) נגזרים מהשוויון $X_c = M_c + s$, כאשר s הוא הערך שנתקבל ביישוב הסופי של חשבונות הקלירינג. השאלה המכרעת היא,

$$\text{אפוא, היחס בין } s \text{ ל-} \left(\frac{X_c - M_c}{P_{ms}} - (X_h - M_h) \right) ;$$

אם s גדול מהנוסחה האחרונה, אזי הרוויחה ישראל מהסכם הקלירינג (ניסוח כללי יותר זה של הבעיה הופך את התנאים (2) ו-(3) לסיותרים). ניתן להביא בחשבון את הגורמים השונים בנוסחאות הנגזרות מתנאים (4) ו-(5). כך, מ-(4):

$$\text{נתון } T = \frac{P_x}{P_m} \text{ ו- } G = \frac{X_c}{M_c} \text{ אז: } G-1 > \frac{G}{P_x} - \frac{1}{P_m} \\ GP_x - P_x > G - T$$

$$(6) \quad G > \frac{P_x - T}{P_x - 1} \quad \text{מאחר ש: } P_x \geq 1 \text{ זה מצטמצם ל:}$$

ניתן לראות ש: $T > 1$ (תנאי סחר שלובים חיוניים), אינו נוגד את $G < 1$ (תנאי סחר קלירינג שליליים) עד אשר G הופך להיות גדול יותר מהחלק הימני של נוסחה (6). דבר זה קרה במקרה של יוגוסלביה, אך לא במקרים של הולנד ודנמרק, שלגבי שלושתן $G < 1$

אני חייב תודה לגיורא חנוך שהציע את הניסוח הנ"ל.

(באלפי דולרים)

הארץ	ההשוואה הנוגעת ליישוב החשבונות בדולרים קשים			ההשוואה הנוגעת ליישוב החשבונות בסחורות		
	היצוא פחות היבוא, בדולרים קלירינג	היצוא פחות היבוא, בדולרים קשים	ההפרש בין היצוא פחות היבוא, בדולרים קלירינג ובדולרים קשים	היצוא פחות היבוא, בדולרים קלירינג	היצוא פחות היבוא, בדולרים קשים	ההפרש בין היצוא פחות היבוא, בדולרים קלירינג ובדולרים קשים
	$X_c - M_c$	$X_h - M_h$	$(X_c - M_c) - (X_h - M_h)$	$X_c - M_c$	$X_h - M_h$	$(X_c - M_c) - (X_h - M_h)$
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
איסלנד	62	51	11	54	51	3
תורכיה	2,088	1,703	385	1,792	1,703	89
יוגוסלביה	-677	-644	-33	-627	-644	17
הולנד	-267	-359	92	-263	-359	96
דנמרק	-291	-391	100	-291	-391	100
נורבגיה	99	-170	269	94	-170	264
פינלנד	1,839	923	916	1,719	923	796
סך-הכל	2,853	1,113	1,740	2,478	1,113	1,365

מקור: לוחות 14, 15.

בלבו, בדולרים קשים (סור (2)). ישראל הרוויחה איפוא 1,740,000 דולר בדולרים קשים, על-ידי עריכת עיסקות קלירינג בהיקף הנתון (סור (3)). מסור (3) נראה שישראל הפסידה מסחר הקלירינג שלה רק במקרה אחד, יוגוסלביה.

ההשוואה הנוגעת ליישוב סופי בטוצרים יכולה להתפרש באופן מקביל. אולם, יש לזכור שהערכים המסויימים המופיעים בסורים (4) ו-(6) תלויים בהנחה שנעשתה לגבי סדר סמיית המחירים של הסוצרים שנחקבלו

תוך שימוש בנתונים הסובאים בלוח 16, אפשר להשיב על שאלת הרווחים היחסיים, שהושגו על-ידי ישראל במסחרה עם הארצות השונות, שותפותיה להסכמי קלירינג. בלוח 17, הרווחים כפי שחושבו לגבי יישוב יתרות במסבב קשה, מיוחסים ליצוא הקלירינג הישראלי לכל אחת מהמדינות השותפות שהובאו בחשבון. (ברור שאפשר להשתמש בקני-מידה אלטרנטיביים לרווחים יחסיים). בסור (3) של לוח 17 ניתן לראות, שהרווח במסבב קשה אשר נבע מסחר שבוצע באמצעות הסכמי קלירינג (במקום במסבב קשה) היווה 3 אחוזים בלבד מהיצוא הישראלי לאיסלנד והגיע ל-16 אחוז מהיצוא לפינלנד. במסבב גרם יצוא קלירינג בערך של 100 דולר במשך 1953 לחסכון, או רווח נמוך, של 3 דולר במסבב קשה במקרה של מכירות לאיסלנד; 5 דולר במקרה של מכירות לתורכיה וכן הלאה עד לרווח היחסי הגבוה ביותר של 16 דולר במקרה של פינלנד. רק במקרה של יוגוסלביה סצוי בסור (3) אחוז שלילי, המצביע על הפסד במסבב קשה בסחר הקלירינג עם מדינה זו. תנאי הסחר השלובים מוצגים בסור (4) בהשוואה עם מודד הרווח היחסי הסופי בסור (3). ניתן להיווכח, מחוץ למקרה של יוגוסלביה, כי תנאי הסחר השלובים גותנים אומדן קרוב ביותר של הרווח היחסי מהסחר עם כל אחת מהמדינות. ככלל מעשי - כאשר הסחר אינו נמצא באי-איזון גדול למדי - ניתן לומר שדרגתם וערכם של תנאי הסחר השלובים עם השותפים השונים לסחר הקלירינג, מהווים מודד לרווחים היחסיים

9. ההשוואות שנערכו בלוח 16 מתחילות מהעיסקות הסמסיות שבוצעו ב-1953, בהן לא התאזן ערך הסחר, הן בסובחים של דולרים קלירינג והן בסובחים של מסבב קשה. השוואות אלה מושפעות, איפוא, לא רק על-ידי תנאי הסחר השלובים, אלא גם על-ידי ההיקף היחסי של היצוא והיבוא. גורם אחרון זה ניתן להרחיק במספר דרכים. כך ניתן להשוות את X_c ל- M_c ואז ניתן למדוד: $\frac{X_c}{P_x} - \frac{X_c}{P_m}$. דבר זה יתן את ההפרש בין ההיקף הריאלי של היצוא וההיקף הריאלי של היבוא שניתן להשיגו מיצוא זה. באותה מידה, ניתן להשוות את M_h ל- X_h ואז ניתן למדוד: $X_h P_x - X_h P_m$, שיתן את ההפרש בין היקף היצוא בסובחים של מסבב קלירינג והיקף היבוא בסובחים של מסבב קלירינג, שניתן להשיגו תסורת ההיקף הריאלי של היצוא.

נראה שהשוואות אלה אינן בוגעות לבעיה הנוכחית כמו אלה הנערכות בלוח 16, היות והמבצ הנחקר הוא כזה שבו מתוארים בסופו של דבר חשבונות קלירינג מאוזנים, אפילו אם האיזון מתקבל רק על-ידי יישוב סופי של יתרה. מכל מקום, לגבי השימוש בהשוואות דומות בקביעת השינוי במאזן המסחרי הממשי של מדינה מסוימת, ראה

R.G.D. Allen "Index Numbers of Volume and Price" in R.G.D. Allen and J. Edward Ely, *International Trade Statistics*, New York, Wiley and Sons, 1953, pp 210-211.

על השאלה אם רווחים גדולים יותר היו נובעים מאותו היקף סחר הקלירינג, אילו היו הנתונים הנחוצים של הסחר המסמי ומדדי סמיות המחירים מצויים בידי הרשויות בישראל ב-1953, לא ניתן להשיב בהתייחס לחישובים הממוצעים המוצגים כאן, והדבר דורש הערכה של הרווחים בשולי הסחר. תרגיל מסוג זה אינו מופיע במחקר הנוכחי, מסיבות הביתנות בסעיף 4 (ב) להלן.

המסקנות הנ"ל ביחס לתועלת שהפיקה ישראל מיחסי המחירים של סחר הקלירינג שלה במשך 1953 מבוססות על ההנחות היסודיות, שהמדדים של סמיות המחירים שחושבו במחקר זה הינם נכונים בעיקרם, ושסמיות המחירים של המוצרים שלא נכללו במידגמים עליהם מבוססים תנאי הסחר השלובים היו דומים, בממוצע, לסמיות המחירים של המוצרים שנכללו במידגמים. ניתן להעריך את ההנחה הנ"ל, וכן הנחות אחרות הנוגעות למדדים של הפרש המחירים על יסוד הדיון בסעיף 5 של פרק זה הון במגבלות של מסקנות המחקר הנוכחי.

4. פירוש התוצאות

הדיון בסעיף הנוכחי מניח שניתן לקבל כנכונים את תוצאות החישוב של תנאי הסחר השלובים של ישראל ואת השימוש בהן. מתוך הנחה זו תיבדקנה מספר סיבות אפשריות לתנאי הסחר השלובים החיוביים של ישראל. אף שלא הונח כי תנאי הסחר השלובים היו נוחים גם בשנים אחרות, הרי כמה מהטיעונים הנדונים כאן חורגים, למעשה, מן התנאים הסיוחיים ששררו ב-1953. הדיון יתרכז ב-4 סיבות עיקריות: (א) הרכב סחר הקלירינג של ישראל; (ב) מצב היתרות בחשבונות התשלומים; (ג) הסלת הדיסאג'יו באמצע השנה ו-(ד) סיבות סינהליות.

(א) הרכב הסחר

טוענים לעיתים בחוגים רשמיים, שישראל מסוגלת להשיג תנאי סחר שלובים חיוביים משום שרוב המוצרים שהיא מייבאת בקלירינג הינם מוצרים סטנדרטיים הנסחרים בשוק הבינלאומי - כלומר מוצרים נוחים יחסית להשוואות מחירים בינלאומיות. בה בשעה, רוב מוצרי היצוא של

¹⁰ יש להדגיש את אופיו הפחות מדויק - מבחינה מדעית - של מודד זה. ניסוח מדויק יותר של היחסים, ראה הערה ⁸/ לעיל.

הארץ	יצוא (אלפי דולרים)	ההפרש בין היצוא פחות היבוא: בדולרי קלירינג ובדולרים קשים (אלפי דולרים)	ההפרש כאחוז מהיצוא	תנאי סחר שלובים
	$\bar{x}_o$	$(x_o - m_o) - (x_h - m_h)$	$[(x_o - m_o) - (x_h - m_h)] + \bar{x}_o \cdot 100$	T
	(1)	(2)	(3)	(4)
איסלנד	357	11	3	101
תורכיה	7,708	385	5	101
יוגוסלביה	259	-33	-13	103
הולנד	1,569	92	6	107
דנמרק	1,040	100	10	111
נורבגיה	2,069	269	13	115
פינלנד	5,719	916	16	117

מקור: לוח 14.

ישראל הם מוצרים תעשייתיים מגוונים למדי, אשר די קשה לערוך לגביהם השוואת מחירים בינלאומית. תוצאות מחקר זה אינן חד-משמעיות בנקודה זו. סחר, העובדה שהכיסוי באחוזים בצד היצוא היה יותר טוב מזה שבצד היבוא^{11/}, עשויה לרמז שיותר קל לערוך השוואות לגבי מוצרי היצוא של ישראל. מכל מקום, דבר זה משקף גם את משקלו הגדול של יצוא פרי ההדר. מאידך, אם בוחנים רק את המוצרים שנבדקו בנספחים E ו-I, חלקם של המוצרים הגיתנים לסיווג כ"סגורמייס" גדול יותר בין מוצרי היבוא מאשר בין מוצרי היצוא. נוסף לכך, התנאים בהם נערכו השוואות המחירים לגבי רבים ממוצרי היצוא^{12/} עקפו את הבעיה המסובכת של בדיקת מקורות בינלאומיים להשוואות מחירים. לבסוף, על סנת להכניס בלבול נוסף

^{11/} ראה להלן, סעיף 5 (א).

^{12/} ראה פרק ד' עמודים 113-114.

להערכה אימפרסיוניסטית זו, השוואה גסה בין אותם מוצרי היצוא שניתן לסווגם כ"סטנדרטיים" ומוצרי יבוא "לא-סטנדרטיים" מראה שאין הבדל ניכר בין המסוצע של מדדי ססיית המחירים בין שתי הקבוצות¹³. ייתכן שיש מסש בסענה שמוצרי יבוא הקלירינג של ישראל היו יותר אחידים ומתאימים להשוואת מחירים בינלאומית מאשר מוצרי יצוא הקלירינג שלה, אולם המחקר הנוכחי אינו מסייע לסענה זו.

סיבה אחרת הניתנת לעיתים כהסבר לכך שמחירי יצוא הקלירינג של ישראל היו גבוהים יותר ממחירי יבוא הקלירינג שלה, היא שהיצוא היה מורכב בעיקר ממוצרי "מותרות" והיבוא ממוצרים "חיוניים". זהו מספס שקשה להוכיחו. הקסיגוריות של "מוצרי מותרות" ו"מוצרים חיוניים" נוצרו על-ידי רשויות הפיקוח על מסב-חוץ והן שונות ממדינה למדינה. השימוש בקנה-המידה של אותה המדינה גם ליצוא וגם ליבוא יוביל לתוצאות מאוטולוגיות. אפשר לבדוק מספס זה בצורה חלקית ועקיפה בלבד על-ידי השוואת מדד הססיה של מחירי היצוא באותם מוצרים המופיעים ברשימת היצוא ה"חיונית" של השותף בקלירינג עם מדד מחירי היצוא של המוצרים שברשימת מוצרים "חופשיים" או "פחות חיוניים"¹⁴. השוואה כזו עלולה להבהיר את ההנחה, שמדד ססיית המחירים של מוצרי "מותרות" היה גבוה מזה של המוצרים "החיוניים". דא עקא, נראה כי לשתי המדינות לגביהן נרשמו מוצרי יצוא במספר מספיק בנספח E (תורכיה ופינלנד), לא היו רשימות יבוא רשמיות הסבדילות בין מוצרי "מותרות" ובין מוצרים "חיוניים". לכן אי אפשר היה לערוך בדיקה מתאימה.

סענה אחרת מצביעה על האופי של עיסקת צד שלישי ססויה של רבים ממוצרי היצוא הישראלי. גורסים, שבמקרים רבים לא ייצאה ישראל ערך

¹³ ההשוואה נערכה לגבי היצוא לתורכיה ולפינלנד, שהן שתי המדינות היחידות לגביהן נכללה כמות ניכרת של מוצרי יצוא שונים בנספח E. לגבי תורכיה כללה הקבוצה "הסטנדרטית" את המוצרים שנבדקו או שנחקרו בנספחים t, p, o, f, e, d, c, b; הקבוצה ה"לא-סטנדרטית" כוללת g, i, l. לגבי פינלנד, מורכבת הקבוצה ה"סטנדרטית" מ-a, b, d, f, k, t, והקבוצה ה"לא-סטנדרטית" - g, h, i, j, l, m, q, r, s.

¹⁴ אף שיטה זו נתונה למגבלות. כך, למשל, אין היא סבדילה בין הקריטריונים שלפיהם נעשית ההבדלה. פרי הדר, למשל, סווג כנראה על-ידי מדינות אחרות כ"מוצר מותרות" כדי לקיים, הסכמים דו-צדדיים עם ישראל וספרד בתנאים נוחים. ראה הערה 2, פרק ב', סעיף 1 (2).

מוסף (מרכיב מקומי) שלה עצמה, אלא שימשה בסך הכל נקודת מעבר בה עובדו מוצרי דולריס קשים ונשלחו לארצות קלירינג. טבעי שמוצרים כאלה יימכרו במחירי קלירינג גבוהים. כבר הוצבע על קיום עיסקות צד שלישי סמויות במוצרי היצוא הישראלי^{15/}. השאלה החשובה היא שאלת היחס בין עיסקות כאלה ובין הסך הכולל של העיסקות, או סך היצוא "התעשייתי". קשה לענות על שאלה זו, לא רק בגלל העדר נתונים מספיקים, אלא גם משום הקושי לקבוע קנה-מידה סטטיסטי משמעותי לעיסקות צד שלישי סמויות. מדד גבוה של סמיות מחירי היצוא אינו מודריך גאות. ערך גבוה של מדד זה יכול להגרס, בצד ההוצאות, על-ידי מרכיב יבוא גבוה (מחושב כזו למדוד את המחיר הממשי של היצוא כנגד מחיר הסטנדרד הבינלאומי) או על-ידי שער חליפין גבוה המתאים למחיר המרכיב המקומי, או הרכב שני הגורמים גם יחד. מאידך, מדד גבוה של סמיות מחירי היצוא עשוי להצביע על רווח גדול בקלירינג ולא על הוצאות-ייצור גבוהות^{16/}. מרכיב יבוא גבוה (או הצד השני של אותה מטבע - ערך מוסף במוך) הוא, אולי, קנה-מידה טוב יותר, אולם שימוש אוטומטי בו עלול להוליך לתוצאות מוטעות. סוגי יצוא המנוססים על פעולות אריזה או הרכבה, שרווחיותם מושחתת על הפרשים בהוצאות הובלה, יהיה להם, כסובן, מרכיב יבוא גבוה. אולם, ייתכן שיהיו אלה עיסקות צד שלישי "כשרות" ולא מוסרות. יצוא היהלומים לארצות מטבע קשה, שעל-פי ההשערה אינו מהווה עיסקת צד שלישי, הוא בעל מרכיב יבוא המוערך בדרך כלל ב-20 אחוז לערך. שיעור זה, לפחות, יכול לשמש תקרה בסיווג ראשוני של עיסקות צד שלישי מוסרות לפי קנה-מידה של מרכיב היבוא. מכל מקום, הקשר, בין מדד גבוה של סמיות מחירי היצוא ובין האופי של עיסקת צד שלישי, מוסווית, של היצוא, אינו נראה לעין^{17/}.

^{15/} ראה פרק ב', סעיף 1 (ה).

^{16/} דיון הנוגע לכמה מן היחסים בין סמיות מחירים, הוצאות, מרכיבי יבוא וערי חליפין, ראה בספח ה'.

^{17/} מספר השוואות גסות נעשו תוך שימוש במדדים של סמיות מחירי יצוא וחשובי הערך המוסף שבערכו על-ידי משרד המסחר והתעשייה למטרות קביעת פרמיות יצוא, ומספרי הערך המוסף שנתקבלו על-ידי סקר התעשייה, 1955, של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שתי סדרות נתונים אלה מתייחסות לתאריכים אחרי 1953. מספר הפריטים שניתן להשוותם, ולו בצורה גסה, היה קטן. לא נמצא מיתאם ניכר.

אספקט אחרון של נימוק הרכב הסחר לתנאי הסחר השלובים

החיוניים של ישראל ב-1953, מדגיש את גודלם היחסי של השוק הישראלי ושל שוקי חוץ. בכך קשורה הנחה בדבר הבדלי גישה בין יצואני ישראל והיצואנים הזרים. ניתן לטעון כי מאחר שישראל הייתה שוק קטן בלבד לרוב הספקים הזרים, המחירים שהם ביקשו היו זהים למחירים שביקשו מארצות אחרות, אף שאפשר היה להשיג מחירים גבוהים יותר בשוק הישראלי. מאחר שהספקים הזרים קיבלו מסבס מסבסית בעבור סחורה שמכרו במסגרת הסכמי קלירינג ומאחר שהשימוש בשער החליפין הרשמי לא פגע בהם בשל יצואם לארצות קלירינג לעומת יצואם לארצות מסבס קשה (מחוץ למקרים בהם התקיימו שערי יצוא מודרגים), ייתכן שספקים זרים אשר מכרו ברמת המחירים של השוק הבינלאומי החופשי נסו לאדישות לגבי רווחים שאפשר היה להשיג ממדיניות מחירים המפלה בגד הקונים בקלירינג. בתנאים אלה בודאי שלא היה טעם לאפליה בקביעת המחירים בגד קונים קטנים בקלירינג. מצד שני, כך ממשיכה המענה, חלקן של ארצות קלירינג בסחר הישראלי היה גדול מאוד. לכן היה על היצואנים הישראליים להיות ערים מאוד לגבי מדיניות המחירים שלהם ורגישים לאפשרויות בשוקיהם השונים. נוספת לכך העובדה שרבים מבין היצואנים הישראליים היו "מתחילים" בשטח סחר החוץ והיו, לפיכך, יותר גמישים ונסיוניים בגישתם. יתר על כן, קיום דיסאג'יו בגד תמורת היצוא לארצות קלירינג רבות היפנה את תשומת-לבו של היצואן הישראלי להפרש ברמות המחירים בין שוקי קלירינג פוטנציאליים שונים. כל זה השפיע להורדת מחירי היבוא ולהעלאת מחירי היצוא. אפילו אם נתעלם מן ההפרזה הפסיכולוגית במענה זה, אישורה הלכה למעשה קשה למדי. מתעורר הצורך להכנס להגדרת מוצרים שונים ולעיתים קרובות למדיניות המחירים של קבוצת חברות. ההוכחות הנוגעות לבקודה זו, שנאספו במשך מחקר זה, אינן חותכות^{18/}.

ההשפעה האפשרית של המקום החשוב שתפס יצוא פרי ההדר במדד הפרש המחירים תידון בסעיף 5 (ב) להלן.

^{18/} מדי סמיית המחירים של כל ארץ הושוו לפי מוצרים, עם חלקה של כל ארץ בסחר הכולל של ישראל באותה סחורה. באותה צורה הושווה מדי סמיית המחירים הממוצע של כל מוצר (תוך התעלמות מההבדלים בין ארצות קלירינג) עם חלקו של סחר הקלירינג בסך הכולל של הסחר. השוואות אלה לא נתנו תוצאות שיהיה אפשר לפרשן בצורה משמעותית.

(ב) איזון בחשבונות הקלירינג (תשלומים)

אפשר לסעון שבסחר קלירינג דו-צדדי מן הסוג הקובע יישוב עודפי יתרות על-ידי יצוא סחורות לארץ הזכאית, יכולה המדינה החייבת לסכור במחירים גבוהים יחסית למדינה הזכאית. האחרונה תהיה מוכנה, מן הסתם, לקבל מוצרים כאלה כדי להביא לאיזון מחיר של החשבונות. ניתן לסעון, לפיכך, שבהסכמי קלירינג מן הסוג הדורש יישוב עודפי יתרות במסבץ קשה, לא יהיה הפרש ניכר בין מחירי הקלירינג והמחירים הבינלאומיים. סנקודת-ראותו של הזכאי ניתן להשיג רווח מיותר על קניית מוצרים גבוהים מן החייב, ורווח זה שווה להפרש בין ערך הקלירינג של מוצרים אלה ובין ערכם במחירים בינלאומיים. קשיחותה של הסענה מתרככת על-ידי המציאות של יחסי המסחר במסגרת הסכם הקלירינג. אם רואים את ההסכם בכללו, היינו, כמסגרת בסיסית שבתוכה ימשיך הסחר לפעול במשך זמן בלתי-קבוע מראש, הרי חישובים נוקשים באשר לכדאיות של עיסקה מסוימת, עשויים להתרכך, על-ידי השלמונות, מתוך התחשבות בכדאיות ההסכם בכללו. חישובים שוליים יתחלפו בחישובי מסובצים וחישובים לטווח הארוך יתגברו על חישובים לסנות הקצר. דבר זה נכון במיוחד אם המדינה הנמצאת במצב של זכאי, מצפה להיות במצב החייב באחד הימים בעתיד; או כאשר היצוא של הזכאי בוצע אף הוא במחירים העולים על המחירים הבינלאומיים. אליבא דאמת, במקרה האחרון כל התהליך של סחר הקלירינג, מעצם אופיו הדו-צדדי, מקבל תכונות מסוימות של שחק הימורים. הנתונים שנאספו במחקר הנוכחי ל-1953 לא איפשרו בדיקת הסענה הנ"ל.¹⁹

סיעון אחר המנסה לקשור את מצב חשבונות הקלירינג של ישראל עם תנאי הסחר השלובים החיוביים שלה ב-1953 מפנה את תשומת-הלב לעיסקות

¹⁹ מחקר שנערך על "השוק לעיסקות צד שלישי" של ניו-יורק הראה לגבי חודש יוני 1953, שהיתה נסיה לתת הנחות למסבפות מדינות שלגביהן נמצאת המדינה המייבאת במצב של זכאי נקי, ואלה היו גבוהות במידה ניכרת מהנחות שניתנו למסבפות של ארצות שלגביהן היתה המדינה המייבאת במצב של חוב נקי. אולם, הנתונים שהובאו בנקודה זו לא הספיקו כדי לבחון את הסענה שהובאה לעיל. יתר על כן, יש לפרש בזהירות את ההנחות (או ההפרשים במחירי המוצרים) לגבי כל עיסקות צד שלישי, ראה

Barend A. de Vries and F.A.G. Keesing, "The Use of Bilateral Agreement Currencies for Trade with Third Countries", IMF Staff Papers, Vol. V, No. 2, August 1956, p. 190.

(יש לציין שעיסקות הצד השלישי של ישראל לא התרכזו, כנראה, בשוק של ניו-יורק).

הצד השלישי בהן עסקה ישראל כדי לצמצם עודפים שוטפים ביתרותיה. בהנחה של חישוב ממוצע, העובדה שהסותף לסחר קיבל מוצרי מסבב קשה בתורת יצוא, היתה צריכה להביא לעליית המחירים של מוצרי היצוא (במסבב קלירינג); אלא שהרכב היצוא בכללו עשוי היה עדיין להתקבל על דעת הסותף בקלירינג מבחינת המחירים. אולם טענה זו נחלשת על-ידי העובדה שהפרט המחירים של המוצרים שנמכרו בעסקות צד שלישי מעל למחירים הבינלאומיים לא היה בממוצע קטן יותר, וכנראה שהיה גבוה יותר, מהפרט המחירים של מוצרי היצוא הישראלי.

מכל מקום, העובדה היסודית שישראל עסקה בעסקות צד שלישי בהיקף גדול יחסית, חשובה היא להערכה נכונה של תוכנית הסכמי הקלירינג שלה. הערכה כזו תצטרך להתחשב לא רק ביחסי הסחר השלובים, אלא גם ביתרות השוטפות של חשבונות הקלירינג²⁰, האלטרנטיבה של יצוא או יבוא לעומת עסקה צד שלישי והגורמים האחרים שנזכרו כאן. לדאבוננו קיימים רק נתונים חלקיים לגבי עסקות צד שלישי, במיוחד בשנים הראשונות. יתר על כן, נתונים אלה אינם ניתנים עדיין לפרסום. לעת עתה ניתן לחזור ולומר שעסקות כאלה תפסו מקום רחב יחסית ביישוב הכולל של יתרות חשבונות התשלומים, ושהן היו מוצלחות מנקודת-ראות כספית.

(ג) הסלת דיסאג'יו

הסלת דיסאג'יו על תמורת יצוא מסויים במאי 1953 גרסה לעליית מחיריהם של מספר מוצרי יצוא במשך המחצית השניה של השנה. באותה תקופה לא נמצאו מקרים גלויים של עליה במחירי מוצרי יבוא, כתגובה לפעולת ישראל, אם כי ברור שאין זה מוציא מכלל אפשרות שתגובה כזו הופיעה לקראת סוף השנה. אפשרי, עם זאת, שכמה תגובות מצאו את ביסויין במחירים של מוצרי היבוא בשנת 1954. בהנחה שיתר התנאים שווים, פירוש הדבר שתנאי הסחר השלובים במשך 1953 היו יותר לזכותה של ישראל מכפי שהיו אלטלא הוסל הדיסאג'יו. על מנת לבדוק מיעון זה

²⁰ הסתייגויותינו ביחס לאפשרות לעשות הערכה מדויקת יותר של תוכנית הסכמי הקלירינג של ישראל בלי להתחשב בעסקות צד שלישי ונתונים אחרים, משתקפות בעובדה שכמעט ולא ניצלנו, ולא הראינו, נתונים על יתרות פתוחות בחשבונות הקלירינג.

נעשו חישובים של תנאי הסחר השלובים לגבי המחצית הראשונה והמחצית השנייה של 1953. יצוא פרי תהדר הוצא מן החישובים, מאחר שלא ניתן להגיע לפירוס מסמעותי. תוצאות השוואה זו מראות שקיימים הבדלים זעומים בלבד בין הסדורים של סמיית המחירים בשני חלקי השנה. מכאן שהמלת הדיסאג'יו אינה יכולה להסביר את כיוונם של תנאי הסחר העוליים בסוף 1953²¹.

(ד) סיבות סינחליות

פקידים אחראיים העוסקים בסחר-חוץ ובפיקוח על המסבב במשרדים הכלכליים בישראל העלו את הסיבה הבאה לתנאי הסחר השלובים החיוביים של ישראל: פקיד הפיקוח בישראל היו גמישים יותר בגישתם, פתוחים יותר לשיטות חדשות, ונוטים יותר לפתרונות אד-הוק מאשר עמיתיהם הרשמיים והביורוקרטיים יותר בחוץ-לארץ. תלמיד המינהל הציבורי ההסוואתי ימצא בודאי ענין בבדיקת השערה זו. כפי שצויין לעיל, ניתן לומר גם שהמבנה המינהלי של ישראל ותקנותיה בשדה סחר-החוץ והפיקוח על סטב-חוץ עשו את היצואן או היבואן הבודד רגיש במיוחד לרמת המחירים הבינלאומית, יותר אולי מהסחר הבודד המסובב בהרבה ארצות שהיו קשורות בהסכמי קלירינג עם ישראל (למשל, הדיסאג'יו על תמורת היצוא במסגרת כמה הסכמי קלירינג). לבסוף, ייתכן כי התפקיד ששיחק המסחר הממשלתי עשוי להיות חשוב לענין הנוון. מדיניות המחירים של חברות סחר ממשלתיות, חברות כעין-ממשלתיות, או קרסלים ומונופולים שבפיקוח ממשלתי, רגישה ביותר לאוריינטציה המדינית והמסחרית הרשמית. דא עקא, אף שהדבר מעלה שאלות מעניינות רבות, לא בדק מחקר זה את הבעיה באופן שיטתי והנתונים שנאספו אינם מתירים כל הכללות.

5. סגבלות של התוצאות

המגבלות המונות של מדי סמיית המחירים שחשבו במחקר זה

²¹ תוצאה זו מבוססת על השוואת אותם המוצרים שסחרו בהם הן במחצית הראשונה והן במחצית השנייה של השנה. (השוואת כל המוצרים שסחרו בהם הראתה שמדי סמיית המחירים לגבי המחצית השנייה של השנה היו שונים - בשני הכיוונים - לגבי מספר ארצות מהסדורים של המחצית הראשונה. רק במקרה של יוגוסלביה היו הסדורים הן של סמיית מחירי היבוא והן של סמיית מחירי היצוא גבוהים במחצית השנייה מבינחצית הראשונה. ברור שהשוואה זו אינה מפיצה אור על השאלה של השפעת הדיסאג'יו).

תיוונה בארבעה ראשי פרקים: מידת כיסויים של סקרי המוצרים; מידת הלימותם של הנתונים עליהם בוססו סקרים אלה; ההגדרות של מחירי סחר הקלירינג והשוק הבינלאומי בהם השתמשו בסקרי המוצרים והשפעתם האפשרית על תוצאות סקרים אלה; וגורמים הנוגעים לבחירת שנת 1953 כשנה שלגביה נעשו הסקרים. לא כל ההנחות, בקודות התורפה האפשריות והסגבלות שסצאו ביסוי בגוף עבודה זו, או בנספחי סקרי המוצרים, נדונים במסגרת זו. רבות מהקודות הסכניות יותר במצאות בפרק ד, הן בצדדים המפורטים יותר של מדינת הפרשי מחירים, כולל מגבלותיהן של המדינות שבוצעו בסקרי המוצרים.

(א) מידת הכיסוי

מדוי סטיית המחירים לגבי מדינות הסכמי הקלירינג השונות

ב-1953 מבוססים על מידגמים של מוצרי יצוא ויבוא. גודלם של מידגמים אלה טובה, ממניח את הדעת ועד לבלתי-מספיק כמעט. היצוא כוסה במידה טובה יותר מן היבוא. זאת ניתן לראות בלוח 17 המשווה, לגבי כל ארץ, את ערך המוצרים לגביהם חושבו המדדים, עם הערך הכולל של סחר הקלירינג.

במקרה היצוא, רק לגבי איסלנד היה כיסוי של פחות מ-50 אחוז. במקרה של היבוא היה להולנד ולנורבגיה כיסוי של פחות מ-50 אחוז. המוצרים העיקריים שיוצאו לאיסלנד ואשר לגביהם לא הושגו מדדים של סטיית מחירים הם אריגי צמר ומוצרי טקסטיל אחרים. במקרה של הולנד ונורבגיה אפשר היה לשפר את הכיסוי עד לכדי 50 אחוז אילו הושגו נתונים רבים יותר על כימיקלים לגבי הולנד (ראה נספח I-h) ועל תרופות (נספח I-i), קרטון וסוגי נייר מיוחדים (נספח I-k), דג קפוא, דג פילה ודג מלוח קפוא (נספח I-r) לגבי נורבגיה. ברור, שאפשר היה להשיג כיסוי טוב יותר לגבי כל הארצות אילו הובאה בדיקה המוצרים האחרים שנוסחה במחקר הנוכחי, ושאינה נכללת בנספחים I, E, לדרגת חישוב מדדים משמעותיים של סטיית המחירים.

הנתונים המתאימים מתוך סקרי המוצרים שבנספחים I, E,

שנלקטו בחישוב המדדים הכוללים של הפרשי המחירים לגבי השותפים להסכמי הקלירינג של ישראל, סוכמו בלוחות 18 עד 24. יש לזכור כי בשעת השימוש במדדים כוללים של הפרשי מחירים, הונח שהמדדים הסמוצעים

של אותם המוצרים שלא נכללו בחישוב המדדים, שווים לסמוצע המדדים
לגבי אותם המוצרים שאכן נכללו. בהקשר זה, יש להזכיר מספר סקרים
בנספח I, בהם מדדי סמיית המחירים חושבו רק לגבי אחדים מהמוצרים
הבודדים, ביניהם קיימת קירבה הדוקה, אשר נבדקו בנספחים. לא חושבו
מדדי מחירים לגבי מוצרים קרובים אחרים, אם משום שמלכתחילה לא היו
נתונים מספיקים על היבוא בפועל (קרטון וסוגי נייר מיוחדים לגבי
נורבגיה, פינלנד והולנד, שלא נכללו בנספח I-k; וחלק מהכימיקלים
לגבי הולנד, בנספח I-h), ואם בגלל העדר נתונים מספיקים להשוואת
מחירים (כימיקלים אחרים לגבי הולנד, בנספח h; תרופות לגבי
נורבגיה, בנספח I-i; דג פילה ודג מלוח קפוא לגבי נורבגיה - בנספח
I-r). בסקרים אלה, בניגוד לנוהג בסקרי מוצרים אחרים, מדדי סמיית
המחירים שחושבו למוצרים קרובים שנדונו באותו נספח לא יוחסו למוצרים
הנדונים. כך הדבר בעיקר היות והורגש שאין יסוד להאמין כי מדדי
סמיית המחירים למוצרים כאלה קרובים יותר למדדי המחירים של המוצרים
הקרובים מאשר לסמוצע של מדדי המחירים לגבי הארץ בכללה. במרבית
סקרים אלה, ערכי המוצרים הקרובים לגביהם אפשר היה לחשב מדדים היו
קטנים בהשוואה לערך המוצרים הנדונים ויש להביא בחשבון נקודה זו
בשעת ההחלטה על השיטה בה נוקטים.

בלוחות 18 עד 24, מתאים תיאור המוצרים לכוותרת הנספח,
והמדדים של הפרשי המחירים מתאימים למסוצעים המשוקללים של מדוי
המוצרים שנבדקו בכל נספח בודד. השיטה שנקטה לשיקלול המדדים
המרכיבים על סנת לקבל את המדד הכולל של הנספח לגבי כל ארץ, נזכרת
במפורש בנספחים השונים, או שניתן לעמוד עליה בנקל מתוך החומר
המצוי בנספחים.

לוח 18: איסלנד - ערך היצוא והיבוא בקלירינג, לגביו חושבו מדוי
ססיות מחירים בודלרים קלירינג ובודלרים קשים, לפי
המוצרים ומדוי ססיית המחירים

(באלפי דולרים)

הנספח	המוצר	מדד המחירים	הערך בודלרים קלירינג	הערך בודלרים קשים
		(1)	(2)	(3)
<u>י צ א</u>				
E	B. כלי רכב	108.3	78	72
	K. גרבי גיילון	139.7	35	25
	<u>סך-הכל</u>	<u>116.5</u>	<u>113</u>	<u>97</u>
<u>י ב א</u>				
I	R. דג קפוא	115.8	286	247
	<u>סך-הכל</u>	<u>115.8</u>	<u>286</u>	<u>247</u>

לוח 19: תורכיה - ערך היצוא והיבוא בקלירינג לגביו חושבו מדדים של סטיות מחירים בדולרים קלירינג ובדולרים קשים, לפי מוצרים ומדדי סטיות המחירים

(באלפי דולרים)

הנספח	המוצר	מדד המחירים	הערך בדולרים קלירינג	הערך בדולרים קשים
		(1)	(2)	(3)
<u>י צ ר א</u>				
E	B. כלי רכב	121.2	3,470	2,863
	C. מלם פורסלנד	117.3	660	562
	D. סקררים	128.9	285	221
	E. צמיגים	112.0	814	727
	F. שעונים	145.0	71	49
	G. תנורים	100.0	204	204
	I. בדי כותנה	111.5	252	226
	L. חמציות שמנים ותבלינים	105.3	20	19
	O. צבעים	106.0	258	243
	P. תרופות	120.0	248	207
	T. סכיני גילוח	158.3	9	6
	<u>סך-הכל</u>	<u>118.1</u>	<u>6,291</u>	<u>5,327</u>
<u>י ב ר א</u>				
I	A. חיטה	123.0	1,826	1,485
	B. כותנה גולמית	103.7	529	510
	C. זרעי שמנים	113.8	766	673
	D. כוספת חסניות	115.1	969	842
	E. סובין	117.4	75	64
	<u>סך-הכל</u>	<u>116.5</u>	<u>4,165</u>	<u>3,574</u>

לוח 20: יוגוסלביה - ערך היצוא והיבוא בקלירינג לגביו חושבו
סדום של ססיות מחירים בדולרים קלירינג ובדולרים קשים,
לפי מוצרים וסדוי ססית המחירים

(באלפי דולרים)

הנספח	המוצר	סדו המחירים	הערך בדולרים קלירינג	הערך בדולרים קשים
		(1)	(2)	(3)
<u>י צ ר א</u>				
E	A. פרי הדור	109.2	103	94
	B. כלי רכב	123.1	33	27
	L. תסציות שסנים ותבלינים	100.0	8	8
	<u>סך-הכל</u>	<u>111.6</u>	<u>144</u>	<u>129</u>
<u>י ב ר א</u>				
I	H. כימיקלים	123.6	15	13
	L. חומרי אריזה לפרי-הדור	107.8	921	854
	<u>סך-הכל</u>	<u>108.0</u>	<u>936</u>	<u>867</u>

לוח 21: הולנד - ערך היצוא והיבוא בקלירינג לגביו חושבו סדום
של ססיות מחירים בדולרים קלירינג ובדולרים קשים, לפי
מוצרים וסדוי ססית המחירים

(באלפי דולרים)

הנספח	המוצר	סדו המחירים	הערך בדולרים קלירינג	הערך בדולרים קשים
		(1)	(2)	(3)
<u>י צ ר א</u>				
E	A. פרי הדור	108.5	1,532	1,412
	L. תסציות שסנים ותבלינים	100.0	6	6
	<u>סך-הכל</u>	<u>108.5</u>	<u>1,538</u>	<u>1,418</u>
<u>י ב ר א</u>				
I	G. שסן תסרים	104.2	92	88
	H. כימיקלים	101.5	86	84
	I. תרופות	100.0	104	104
	M. אבקת חלב רזה	100.0	107	107
	N. אבקת חלב סלא	100.0	56	56
	R. דג קפוא	102.8	143	139
	<u>סך-הכל</u>	<u>101.7</u>	<u>588</u>	<u>578</u>

לוח 22: דנסרק - ערך היצוא והיבוא בקלירינג לגביו חושבו סדוים
של ססיות מחירים בדולרים קלירינג ובדולרים קשים, לפי
סוצרים ומדוי ססיות המחירים

(באלפי דולרים)

הנספח	הסוצר	מדו המחירים	הערך בדולרים קלירינג	הערך בדולרים קשים
		(1)	(2)	(3)
<u>י צ ו א</u>				
E	A. פרי הדר	110.5	909	822
	L. תסציות ססנים ותבלינים	100.0	1	1
	<u>סר-הכל</u>	<u>110.6</u>	<u>910</u>	<u>823</u>
<u>י ב ו א</u>				
I	J. סלס לבו	100.0	33	33
	N. אבקת חלב סלא	100.0	54	54
	Q. תפוחי-אדסה	100.0	380	380
	R. דג קפוא	100.0	474	474
	<u>סר-הכל</u>	<u>100.0</u>	<u>941</u>	<u>941</u>

לוח 23: גורבגיה - ערך היצוא והיבוא בקלירינג לגביו חושבו סדוים
של ססיות מחירים בדולרים קלירינג ובדולרים קשים, לפי
סוצרים ומדוי ססיות המחירים

(באלפי דולרים)

הנספח	הסוצר	מדו המחירים	הערך בדולרים קלירינג	הערך בדולרים קשים
		(1)	(2)	(3)
<u>י צ ו א</u>				
E	A. פרי הדר	121.5	1,668	1,374
	B. כלי רכב	118.1	196	166
	L. תסציות ססנים ותבלינים	100.0	3	3
	N. תרכיזי פרי-הדר	103.9	10	10 (9.6)
	R. עפרונות	125.7	41	32
	<u>סר-הכל</u>	<u>121.0</u>	<u>1,918</u>	<u>1,585</u>
<u>י ב ו א</u>				
I	F. קסח דגים	100.0	231	231
	H. כיסיקלים	106.6	130	122
	K. נייר	109.3	340	312
	R. דג קפוא	100.0	84	84
	<u>סר-הכל</u>	<u>104.8</u>	<u>785</u>	<u>749</u>

לוח 24: פינלנג - ערך היצוא והיבוא בקלירינג לגביו חושבו מדדים של ססיות מחירים בדולרים קלירינג ובדולרים קשים, לפי מוצרים ומדוי ססיית המחירים

(באלפי דולרים)

הנספח	המוצג	סדר המחירים	הערך בדולרים קלירינג	הערך בדולרים קשים
		(1)	(2)	(3)
<u>י צ ו א</u>				
E	A. פרי הדר	126.0	1,397	1,109
	B. כלי רכב	124.2	480	387
	D. מקררים	128.9	45	35
	F. שעונים	145.0	91	63
	G. תנורים	100.0	37	37
	H. חומי צמר וצמר סרוק	117.5	395	336
	I. בדי כותנה	163.4	393	241
	J. בדי צמר וצמר סרוק	106.0	186	175
	K. גרבי ביילון	125.1	305	244
	L. המציות שטנים ותבלינים	105.0	40	38
	M. גומי לעיסה	112.8	45	40
	N. תרכיזי פרי-הדר	112.8	30	27
	O. צבעים ודיו לדפוס	109.5	7	6
	Q. עטים נובעים	100.0	84	84
	R. עפרונות	126.7	46	36
	S. מעילי גשם	126.3	1,204	953
	T. סכיני גילוח	133.0	15	11
	<u>סך-הכל</u>	<u>125.6</u>	<u>4,800</u>	<u>3,822</u>
<u>י ב ו א</u>				
I	K. נייר	104.0	887	853
	O. עץ	102.4	749	731
	P. אדבי-רפנת	114.2	916	802
	<u>סך-הכל</u>	<u>107.0</u>	<u>2,552</u>	<u>2,386</u>

מבחר רב של מקורות שימש להשגת הפרטים הסטטיסטיים על עיסקות הקלירינג המסחריות ועל עיסקות מטבע קשה ומחיריהן, שהובאו להשוואה. מקורות אלה, והשימוש שנעשה בהשגת הנתונים, מפורטים בפרק ד. כפי שאפשר היה לצפות, איכות הנתונים הבסיסיים הייתה טובה ממקרה למקרה. מכאן שמהימנות התוצאות של השוואות המחירים לגבי מוצרים שונים, המופיעים בנספחים על סקרי המוצרים, אינה שווה. ברוב המקרים, המסקנות באשר למדד סטיית המחירים הינן מוצקות למדי. בכמה מקרים, מגבלות בנתונים גורמות לתחום שגיא נזכר. דוגמאות למקרים אלה הן יצוא פרי הדר, יבוא סובין, ויבוא חומרי אריזה לפרי הדר. המקרה של יצוא פרי הדר הינו בעל חשיבות מיוחדת בגלל מסקל מוצר זה (50 אחוז בקירוב) בסחר הכללי עם מדינות הסכמי הקלירינג הנוגעות בדבר. דא עקא, השגת פרטים סלאים על מוצר זה הייתה מעתיקה את הבדיקה אל מעבר לתחומי המחקר הנוכחי. ייתכן שקיימת הגזמה במדדי הסטייה של מחירי היצוא לגבי חלק מהמדינות אליהן בוצע יצוא פרי הדר, או אפילו כולן. גורם אחר שיש להביאו בחשבון בדיון על מידת הלימותם של הנתונים הבסיסיים הוא עצם אופיה של השאלה עליה באו הנתונים להשיב. שאלת המחירים שהועלתה במחקר זה הינה שאלה היפותטית: במסגרת הסכמי קלירינג נערכו עיסקות במחירים מסויימים; מה היו מחירים אלה אילו יכלה ישראל לערוך את העיסקות בתנאי של סחר במטבע קשה? על מנת לקבל תשובה משמעותית לשאלה כזו, היה צורך להניח הנחות מסויימות; אלה, מצידן השפיעו על דיוק הנתונים. כך, לדוגמה, הונח שהתאריך המתאים להשוואה היה תאריך ההתחייבות הסופית (ראה פרק ד). במקרה של מוצר כמו חיטה, לגביו חלות תנודות מחירים יום-יומיות בשוק המאורגן, עמדה השאלה של התאמת מחיר בתאריך נקוב. ייתכן שמטבע המחירים בעיסקות דומות במשך שבוע לפני עיסקת הקלירינג המסחרית ואחריה היה יותר מעשי מבחינת הסבירות, מהמחיר ששרר ביום שנבחר כתאריך ההתחייבות הסופית. אולם, בגלל ההנחה שנעשתה במחקר הנוכחי רק המחיר האחרון היה מתאים. כסובן שלמעשה רוככה שיטה זו על-פי מציאותם של הנתונים. עם זאת, כאשר דנים על מידת הלימותם של הנתונים יש לציין את המצב האידיאלי הטבוע בהגדרות ובהנחות ששימשו לצורכי מחקר זה.

נקודה אחרונה שתועלה כאן בקשר למידת הלימותם של הנתונים הסטטיסטיים ביסוד סקרי המוצרים, נוגעת למהימנותם של המסמכים, הרישומים וההצהרות, שהשתמשו בהם. דוגמה קיצונית לבעיה זו ניתן למצוא בניפוח חשבוניות ביבוא אדום, אשר לפי מקורות מהימנים בענף היה קיים במשך התקופה שנבדקה כאן. (ראהנספח I-o). בודאי לא יהיה מרחיק-לכת לגרוס כי סילוף דוטה של מסמכים היה קיים במקרים אחרים²². מסתבר שהבעיה היתה יותר חמורה, לצורכי מחקר זה, במקרה של היבוא, לגבי הסתמכות במידה רבה יותר על ההצהרות ורישומים של הסוחרים, שהיו לפעמים דלים למדי. אף על פי כן, אם לא נתגלו עובדות שהוכיחו את ההיפך, הונח כי נתוני הסחירים הרגילים שנאספו לשם שימוש בסקרי המוצרים, לא לקו בליקוי זה.

(ג) הגדרת מחירי סחר הקלירינג ומחירי הסטנדרד הבינלאומיים

העיסקות שנחשבו כמתאימות לצורכי חישוב מדויק של סמיית מחירים היו אלה שבעבורן שולם במסבס קלירינג. מסמעות הגדרה זו לתוצאות של מחקר זה ראוייה לתשומת-לב מיוחדת. במהלך המחקר נמצאו מקרים של עיסקות בהן הוכנסו רישומים בחשבוניות הקלירינג בעד תשלומים שובצו במסבס שסחוף לקלירינג. לא כל העיסקות האלה היו עיסקות צד שלישי מסבס. בהשוואת המחירים לעיסקות כאלה, בודדו אמצעי התשלום ורק אותם החלקים מהמכירות, בעבורן לא שולם במסבס קשה הובאו בחשבון כעיסקות קלירינג שלגביהן חושבו מדויק של סמיית מחירים. בכסה מקרים (למשל, קניית חיטה מתורכיה), מתקבל על הדעת שהמחירים אשר שולמו בקלירינג הושפעו, כלפי מסה, מן התשלום החלקי שנעשה במסבס קשה. אולם, לא נעשה תיקון לגבי גורם זה בחישוב המדויק של סמיית המחירים²³. מכל מקום, בחישוב המדויק הכולל של סמיית המחירים לגבי הארץ הנדונה הובא בחשבון רק אותו חלק מן העיסקה שלא שולם במסבס קשה. דבר זה הביא, לפחות, למניעת הסייה גדולה מדי כלפי מסה במד הארצי.

בלי קשר לתוצאות של נוהל המחקר הנוכחי בהפרדת סחר הקלירינג

²² במקרה של מוצר יבוא אחד, הנתונים שסופקו על-ידי מקורות מקומיים נדחו אחרי התייעצות עם הספק בחוף-לארץ. מוצר זה לא נכלל בין המוצרים שבנספח I-o.

²³ יצוין כי ניתן להבחין בבעיה זו בצורתה הקיצונית בהסכם התשלומים שהיה קיים בין ישראל וארגנטינה במשך 1953. פרטים ראה בפרק א'.

מן הסחר שלא בוצע בקלירינג, הרי אותן ההגדרות ששימשו למחירי הסטנדרד הבינלאומי ברשו' לחסייה מסויימת של התוצאות. ביקשנו את הסטנדרד הבינלאומי ליבוא במחיר המקביל הנמוך ביותר במסבס קשה; ואילו את הסטנדרד הבינלאומי ליצוא חיפשו במחיר המקביל הגבוה ביותר במסבס קשה. בהעדר נתונים מלאים עלול היה להתקבל סטנדרד גבוה מהסטנדרד ה"אמיתי" ליבוא ונמוך מהסטנדרד ה"אמיתי" ליצוא. כתוצאה מכך, מדד הפרש המחירים יהיה מוטא כלפי מטה לגבי יבוא, וכלפי מעלה במקרה היצוא. נקודה זו חשובה לדיון בסעיף 4 לעיל. הנקודה האחרונה שתידון בקשר להגדרת סחר הקלירינג והסחר במסבס קשה היא הסוויזון, לצורכי סקרי המוצרים בנספחים E-1 ו-I, של דרגות שונות של מסבס "קשה". קנה-המידה הרגיל ביותר למסבס קשה בדיונים אחרי מלחמת העולם השנייה, הוא המירותו המלאה. למעשה, פירוש הדבר אפשרות הסרה לדולרים של ארצות-הברית. שימוש קפדני בקנה-מידה זה פירושו, למשל, שאפשר היה לקנות מוצר באנגליה בפחות ממחירו הנקוב היות ובמקום להשתמש ביתרות השטרלינג הבלתי-המירות שלה, יכלה ישראל להשתמש במקורות הדולרים החופשיים שלה כדי לקנות לירות שטרלינג בהנחה. כך היה יוצא שמחיר המוצר בדולרים יהיה פחות ממחירו בלירות שטרלינג. האפשרות הסמטית להשיג מחירים נמוכים יותר על-ידי סרסרות במסבסות שמחוץ לקלירינג לא הובאה בחשבון במחקר הנוכחי.

(ד) פרק הזמן שנבחר למחקר

סנקודת-ראות אחת היה זה מצער ששנת 1953 נבחרה כשנה לבגיה חושבו תנאי הסחר העלובים. במשך שנים-עשר חודשי אותה שנה חיובי היה מאזן סחר הקלירינג של ישראל עם המדינות שנחקרו. מחוץ ל-1954, דבר זה היה יוצא מן הכלל לגבי מאזן הסחר של ישראל - קלירינג ואחר. מכיון שהתוצאות הסמטיות של מחקר זה לא היו משתנות במידה ניכרת - אם יתר התנאים שווים - גם אילו היה המאזן שלילי במקצת, הסתייגות זו הינה, אולי, בעלת אופי אסתטי בלבד. העובדה ששנה קלנדריית נלקחה כבסיס למחקר ולא שנות החשבון של ההסכמים הבודדים מהווה, אולי, ביקורת ממשית יותר. אולם מאחר שמחקר זה לא התכוון להיות סדרה של בדיקות בדבר הפעולה המפורטת של הסכמי הקלירינג של ישראל, ניתן להתעלם גם מהסתייגות זו. גורם השרירותיות הקיים בהגדרת תקופת הזמן

כלשהי נגע גם למחקר הנורכחי. בדומה לכך, כיון שהשוואות המחירים
 הבינלאומיות מכסות שנת אחת בלבד, יש להזהר בהחלת המוצאות על
 תקופות אחרות. נכון יהיה לומר כי במשך קיום הסכמי הקלירינג של
 ישראל היו שינויים תמידיים ביחסי המחירים. לגבי הסחר עם כמה
 ארצות, נראה שהמחירים המשיכו לסטות מהמחירים הבינלאומיים גם אחרי
 1953. במקרים אחרים נראה שמחירי הקלירינג השתוו למחירים הבינ-
 לאומיים. שנת 1953 כשלעצמה ניתנת להיחשב כשנת מעבר בתולדות הסכמי
 הקלירינג של ישראל בגלל הכנסת שיטת הדיסאג'ו במשך השנה. צעד זה
 ציין התערבות פעילה מצד השלטונות בבעיית מחירי הקלירינג,
 שתוצאותיה נתגלו במהרה במקרה של כמה מוצרי יצוא.
 מן הבחירה השרירותית, אך הנוחה מאוד, של תקופת ינואר-דצמבר
 1953 בשתממו מספר מסקנות לגבי העיסקות שנבדקו. נדונו רק אותן
 העיסקות בהן צערכו היצוא והיבוא למעשה במשך השנה הקלנדרית, אף אם
 הרשיונות הוצאו לפני שנת 1953 או כשהתשלומים בוצעו אחריה. לגבי
 יצוא פרי הדר פרי (נספח E-a) נבדק היצוא שהשתייך לשתי עונות,
 1952/53 ו-1953/54, אם בוצע בפועל ב-1953. יוצא מן הכלל הוא יבוא
 חמרי אריזה לפרי הדר (נספח I-1) לגביו אפשר היה להשיג נתונים
 רק על בסיס עונתי, שיתכן ולא נגע ליבוא השנה הקלנדרית במלואה.

בעיות מדידה

1. השוואות מחירים בינלאומיות

(א) קנה-המידה להשוואת מוצרי היבוא

מחירי המוצרים שיובאו מארצות הסכמים מסחריים הושוו עם המחיר הנמוך ביותר בו אפשר היה להשיג מוצר זהה, שישראל היתה יכולה לרכוש באותו זמן באופן חופשי בשוק הבינלאומי. כל זאת, מתוך הנחה שלא היו לישראל קשיים בהשגת מסבע-חוץ ושהיתה יכולה, על כן לבחור את מקורות האספקה בהתאם לשיקולים מסחריים. למעשה, נעשתה השוואה עם מחירים המשתלמים במסבע קשה (בדרגות שונות של "קשיות"). המחיר הנמוך ביותר בעד סחורה, שניתן לשלוח לישראל למעשה, הובא בחשבון כסטנדרד המחיר הבינלאומי, אליו הושוו המחירים ששולמו במטבעות קלירינג. נרחיב עתה את הדיבור על יסודות אחדים בהגדרה הנ"ל.

(1) מחיר המוצר שיובא ומחיר הסטנדרד הבינלאומי היו צריכים להיות בני-השוואה. למטרת המדידה של תנאי הסחר, המחירים המתאימים יהיו ס.י.פ. ליבוא ו-פ.ו.ב. (או פ.א.ס.) ליצוא. ידיעה של מחירים אלה מאפשרת להשיב על השאלה מה שוויה של יחידת מוצרים היוצאת מהמדינה במונחים של יחידות מוצרים, הנכנסת למדינה. ברוב ההשוואות שנעשו במחקר זה, ננקטה שיטה זו. גוסף לאחידות בהוצאות הובלה וביטוח, צריך היה שהמחירים המשווים יהלמו זה את זה ביחס לעמלת הסוכן, עמלות אחרות, הנחות מסחריות, ריבית והוצאות אחרות שנכללות לעיתים קרובות במחיר בהתאם לנוהג המסחרי.

(2) המוצרים שנבחרו היו צריכים להיות זהים בתכונותיהם הפיזיות. אם לשם השוואת מחירו של מוצר מסויים אי-אפשר היה למצוא מוצר בעל תכונות זהות, נעשתה השוואה עם מוצר בעל תכונות דומות ביותר. במקרים אלה תוקן המחיר, במידת האפשר, בהתחשב בהבדלי התכונות. גישה זו הניחה, שאילו יכלה ישראל לבחור את מקורות אספקתה באופן חופשי, היתה בוחרת לקנות בשוק הבינלאומי החופשי מוצר בעל

אותן תכונות, או מוצר דומה ביותר למוצר שקנתה למעשה במדינת קלירינג. ייתכן שהנחה זו אינה סציאותית, אלא שהיה צורך בה כדי להסב משרירותיות. ייתכן כי שיפוטם של הקונים היה שונה לגבי השאלה איזה מוצר מוגדר בדיוק היו קונים בעבר במסב קשה, אילו יכלו להשיג מסב כזו. התשובות אחידות יותר על השאלה, איזה מחיר היה צריך לשלם אז במסב קשה תמורת מוצר מוגדר. (אולם, ראה בנספח על זרעי שמנים לגבי סמיה מכלל זה והצדקה).

(3) צריך היה לבחור, לשם השוואה, במוצרים שהקונים בישראל יוכלו להשיג באופן חופשי. ברור, שאם מוצר מסויים אמנם נמכר בשוק הבינלאומי במחיר נמוך יותר, אך מסיבות שונות לא ניתן לישראל להשיגו במחיר הזה, אין להשתמש בו כסטנדרד בינלאומי להשוואה. בדומה לכך, צריך היה שישראל תוכל להשיג את המוצר באופן חופשי בכמויות הנתונות, כשהמכירה נעשית על בסיס מסחרי. הונח כי המחירים שהושגו למטרות השוואה היו ידועים ליבואנים הישראליים או שאפשר היה לבררם. הסקרים של מוצרי היבוא כוללים דוגמאות של הצעות שנדחו משום שלא ענו על הדרישות הנ"ל.

(4) הצורך להגדיר ולבחור תקופת זמן "זוהה" למוצר הקלירינג ולמוצר הסטנדרטי היווה בעיה קשה. השוואה בין שתי סדרות מחירים תהיה משמעותית אם היא מבוססת על ההנחה, שאם קיימות אפשרויות שונות לקניה (או מכירה) במחירים שונים, הרי אם יתר התנאים שווים תבוצענה הקניות מהמקור הדורש את המחיר הנמוך ביותר והמכירות תיפדנה למי שמציע את המחירים הגבוהים ביותר. תקופת הזמן החשובה להשוואה כזו היא התקופה שבה יכולת הבחירה בין האפשרויות השונות עדיין פתוחה בפני הקונה (או המוכר).

בישראל, בה נהגו ב-1953 רישוי היבוא ופיקוח על מסב-חוז, היתה עיסקת יבוא כרוכה בצעדים הבאים:

א. החלטה היכן לקנות את המוצר, באיזו כמות, באיזה מחיר ובאילו תנאים אחרים;

ב. שיגור הזמנה;

ג. קבלת רשיון יבוא, מאושר כחוק על-ידי רשויות הפיקוח על מסב-חוז (צעד זה היה יכול להיעשות לפני צעד ב');;

ד. סיפול במיסון היבוא במסב-חוץ, בדרך-כלל על-ידי פתיחת

סכת אשראי בלתי-חוזר;

ה. יבוא הסוצר;

ו. תשלום תמורת הסוצר.

התאריך המתאים לעריכת השרואה הוא התאריך, בו געשתה ההתחייבות האחרונה (ז.א. כאשר אי-אפשר לבטל את ההזמנה, להוריד את מחירה על-ידי סיקוח, או להעבירה למקור אספקה יותר זול מבלי להכנס להפסדים נקיים כתוצאה מהעברה כזו). מנסיוננו התברר, שבדרך-כלל היה קשה לברר את התאריך המדויק של ההתחייבות הסופית (הנקבע על-ידי היום בו קיבל הקונה את ההצעה הסופית של המוכר, או בו קיבל המוכר את הצעתו הסופית של הקונה)¹. בכמה מקרים בזקקנו לתאריכים בולטים אחרים - תאריך הוצאתו של רשיון היבוא, תאריך המשלוח ותאריך היבוא. שני התאריכים האחרונים באו כמעט תמיד אחרי תאריך ההתחייבות, בעוד שבדרך כלל לא היה קיים סדר קבוע בין תאריך הוצאת הרשיון ותאריך ההתחייבות. לגבי מוצרים מסוימים העלו סוכניות הרישוי את ההשערה, שתקופת זמן מסוימת עברה בין תאריך הוצאת הרשיון ותאריך ההתחייבות הסופית, או בין תאריך ההתחייבות הסופית ותאריך המשלוח או תאריך היבוא. מנסיוננו הראה כי יש לנהוג זהירות רבה בפרקי זמן מסוימים כאלה. רשיונות יבוא שהוצאו היו כפופים לשינויים תכופים, ביחוד כשהרשיון נשאר ללא ביצוע במשך זמן מסויים. יתר-על-כן, לא תמיד ניתן לסצוא את התאריך בו הוכנס השינוי האחרון בתנאי הרשיון. גם תאריך המשלוח גרם לאי-בהירות. לפעמים השתמשו בתאריך שמר המסען, לפעמים בתאריך המשלוח לנמל או מתאריך ההסענה על האניה, ולפעמים תאריך הפלגתה של האניה מנמל ההסענה. אף תאריך היבוא פורש בדרכים שונות: לפעמים כתאריך בו הגיעה האניה לנמל ישראלי, לפעמים כתאריך פריקת

¹ במספר מקרים מצאנו כי התאריך שצויין על-ידי הקונה כיום בו קיבל (על-ידי מברק) את הצעת המוכר, לא תאם את התאריך שצויין על-ידי המוכר כיום בו נתקבלה הצעתו הסופית. (תאריך ההתחייבות או החוזה היה, כנראה, ברוב המקרים בעל חשיבות אדמיניסטרטיבית פחותה לצדדים הנוגעים בדבר, מאשר תאריך ההוצאה של רשיון היבוא, תאריך הסענת הסחורה, תאריך משלוח הסחורה, או תאריכים אחרים). לכן לא הוזכר תאריך זה לעיתים קרובות במסמכים וקשה היה להשיגו).

המסען או כתאריך הכנסתם או הוצאתם של המוצרים מסחון הערובה,
ולפעמים כיום שחרור הסחורה מהמכס.

לגבי רוב המוצרים ניתן להשיג את תאריך רשיון היבוא ואת
תאריך היבוא בשלבים הראשונים של בדיקותינו. באותם המקרים בהם אי-
אפשר היה להשיג את תאריך ההתחייבות, השימוש בנתונים כאלה כקירובים
לתאריך ההתחייבות היה תלוי בדרך-כלל באפשרות להשיג נתונים
השוואתיים. כמובן, כאשר לא חלו שינויים במחירים בתקופת הזמן
הנוגעת לענין, קביעת תאריך ההתחייבות המדויק לא היתה חשובה כקביעת
התקופה הרחבה יותר.

(ב) קנה המידה להשוואת מוצרי היבוא

מחירי המוצרים שנמכרו תמורת מסבע קלירינג הושוו למחירים
הגבוהים ביותר שניתן להשיג, באותו זמן, בעד מוצר זהה בשוק החופשי
הבינלאומי. כמו במקרה היבוא, פירושו של דבר למעשה היה המחיר שניתן
להשיג במסבע קשה, רצוי מחיר פ.ו.ב. במל ישראלי. (אולם, ראה במספח
על כלי רכב).

לעומת הבעיות המסובכות, שהתעוררו לגבי מוצרי יבוא, נפתרו
הנקודות הקשות בקשר ליצוא ביתר קלות בגלל הצורך לראיין את היצואנים
של רוב המוצרים שהובאו בחשבון. ברוב המקרים שנבחנו אפשר היה להשיג
אינפורמציה על פרטי הסחורה, תאריך ההתחייבות לייצא, ומדיניות
המחירים ביחס ליצוא לארצות שונות ותמורת סוגים שונים של מסבע.
אמנם, התעוררה בעיה כאשר לבחירת התאריך המתאים להשוואת
המחירים במקרה של יצוא פרי הדר פרי על בסיס קונסיגנציה (ראה במספח
על פרי הדר). (בצד היבוא לא נבחנו מקרים בהם גורם זה היה בעל
חשיבות).

(ג) דרכים אלטרנטיביות למדידת הסטנדרד הבינלאומי

במקרה של יבוא אין המחיר הבינלאומי הנמוך ביותר שישראל
יכולה להשיג באופן חופשי קנה-מידה חד-משמעי. למעשה, ניתן למדוד
אותו במספר דרכים שונות.
ראשית, אפשר היה לקבל מחירים של קניות מוצרים זהים - קניות של
ישראל, באותו זמן, מארצות מסבע קשה - או הצעות מחירים של פירמות לגבי
רכישות, שהובאו בחשבון מארצות מסבע קשה באותו זמן.

שנית, בהעדר אפשרות השוואה עם רכישות סארץ מסבב קשה, ניתן להשתמש במחיר שנתקבל על-ידי ארץ המסבב הקשה ממכירות לארצות מסבב קשה אחרות. אפשר להשוות מחיר נקוב כזה, כשהוא מתורגם לתנאי ס.י.פ. נמל ישראלי, עם המחיר המסמשי ס.י.פ. ששולם על-ידי ישראל.

שלישית, אם ארץ הקלירינג מכרה מוצר זהה תמורת מסבב קשה, באותו זמן שהיא מכרה אותו לישראל תמורת מסבב קלירינג, המחיר שהשיגה במסבב קשה עשוי להצביע על מחיר השוק הבינלאומי. מחיר זה, כשהוא מתורגם לתנאי ס.י.פ. נמל ישראלי, אפשר להשוות למחיר המסמשי ס.י.פ. ששולם על-ידי ישראל במסבב קלירינג. (להילופין, במקום שהוצאות ההובלה והביטוח היוו חלק קטן בלבד מהמחיר ס.י.פ., או במקרה שהוצאות אלה לישראל ולארצות המסבב הקשה היו זהות, אפשר היה להשוות את שני המחירים על בסיס פ.ו.ב. נמל ארץ הקלירינג, בלי שתיגרמנה סטיות ניכרות).

רביעית, אם ארץ הקלירינג הציעה לישראל מוצר זהה תמורת תשלום במסבב קשה מחוץ למסגרת הסכם הקלירינג, שעה שנערכה המכירה המסמית במסבב קלירינג, גם דבר זה עשוי לשמש בסיס להשוואה. אך גם כאן יהיה צורך לתרגם את המחירים הנקובים לסוגחים הניתנים להשוואה הדדית.

שיקולים תיאורטיים היו מעוררים אותנו לצפות לשוויון במחירים של מוצר מסויים בשוק הבינלאומי החופשי, ולכן גם לתוצאות זהות מארבע האלטרנטיבות הנ"ל, למדידת סטנדרד המחירים הבינלאומי. אלא שכך הוא הדבר רק במרוצת הזמן (ויש, כמובן, להביא בחשבון הבדלים בתנאי המכירה, בפרטי הסחורה, בדמי ההובלה וכו'). אי אפשר לצפות להקבלה מדויקת בחודש נתון או בשנה מסויימת. מאידך, הפרטים רחבים מאוד בין קני-סידה אלה מעוררים את החשד שפעלו כאן תנאים מיוחדים, שאינם גלויים לעין בסבט ראשון².

סוג ההשוואה שנעשתה בפועל היה תלוי בדרך כלל במגבלות הנתונים שעמדו להשוואה, ולכן היה שונה מסקנה למקרה. באלטרנטיבה

² ארגולו ק. הרברגר העלה, בשעת שיחה, את ההשערה כי מאחר שהשוק העולמי המפוצל שלאחר מלחמת העולם השנייה היה הכללי, יותר משהיה בבחינת "תנאים מיוחדים", יותר נכון להגדיר את סטנדרד המחירים הבינלאומי בסוגחים של מחירי אופטימום שניתן לקבלם באחת מהאלטרנטיבות האפשריות בסחר דו-צדדי.

השלישית וברביעית היה צריך לספל בזהירות כדי שלא להשתמש בעיסקות "switch", שיש להן קשר רופף בלבד למחירי מסבס קשה בהם נערכו עיסקות מסחריות רגילות.

בצד היצוא ניתן להשתמש במדידות אלטרנטיביות, מקבילות לאלה שבצד היבוא.

ראשית, אפשר היה להשיג מחירים של מכירות מסשיות של מוצרים ישראלים זהים שבוצעו באותו זמן תסורת מסבס קשה.

שנית, אפשר היה להשוות נתונים על מכירות של מוצר זהה מצד מדינות מסבס קשה למדינות מסבס קשה אחרות, שבוצעו בזמן שהמוצר הישראלי נמכר לארצות הקלירינג.

שלישית, אפשר היה להשתמש במחירים שהושגו על-ידי ארצות מסבס קשה (בהתחרות אחת עם השניה) שמכרו סחורה לארץ הקלירינג.

רביעית, אפשר היה להשתמש במחירי מסבס קשה שהושגו על-ידי יצואן ישראלי מארץ הקלירינג, אך מחוץ למסגרת ההסכם.

ברוב המקרים השתמשו כסטנדרד בינלאומי במחירים האלטרנטיבים שהושגו במכירת מוצרים ישראליים בארצות מסבס קשה, מתוך ההנחה שהמחירים שיכלה ישראל להשיג בשוקי מסבס קשה שיקפו את הערך הממשי של סחורות אלה בשוק הבינלאומי. כמו במקרה היבוא, בזהרנו גם כאן מהשימוש במחירים שהושגו בעיסקות switch.

הסתתיגות מטויימת לגבי המשפט האחרון התעוררה מן השיקולים הבאים: בדרך כלל עבדה תעשיית היצוא הישראלית ב-1953 הרבה מתחת לכושר התפוקה שלה והפוטנציאל לגידול היצוא היה רב. לפיכך, אפשר היה להגיע במוצרים רבים למחירים הרבה יותר נמוכים ליחידת תפוקה. הוצאות ומחירים נמוכים יותר היו מחזקים את כושר ההתחרות של ישראל. על-כן ניתן לסערון, כי המחירים שנתקבלו על-ידי ישראל בארצות מסבס קשה לא היוו מודד אמיתי של הסטנדרד הבינלאומי למחירי יצוא, אלא היו גבוהים מהסטנדרד ה"אמיתי". מענה זו היא מלאכותית. בעוד שמחיר הסטנדרד הבינלאומי הוא בעיקרו מודד היפותטי, הריהו גוגע לטווח הקצר ולאטרנטיבות בין מכירת כמות מטויימת של מוצר שנמכר ממש במסגרת הסכם קלירינג ובין מכירת כמות זהה כנגד מסבס קשה. המחיר ההשוואתי המתאים הוא, אם כן, אותו מחיר שישראל השיגה למעשה, או שהיתה מסוגלת

להשיגו - בעד אותה כמות - במטבע קשה. מחיר המכסימום שאפשר היה להשיגו אילו ניתן למכור כסויות יותר גדולות אינו שייך כלל לענין¹³. לאמיתו של דבר, אם קיימת הטייה מסויימת במחירי הסטנדרד הבינלאומי ליצוא בהם השתמשנו במחקר זה, כנראה שהיא כלפי מעלה ולא כלפי מטה. (ראה פרק ג' עמוד 101). בשים-לב לנקודה זו, ניסה מחקר זה להוציא מתחום ההשוואות כסויות יצוא קטנות שהיה מקום להגדירן כמשלוחי דוגמאות וכן משלוחי יצוא שהיו מסניים ליצוא העיקרי של החברות או התעשיות הנזכרות בדבר.

(ד) נתוני מחירים שפורסמו

חומר רב על מחירים מתפרסט בקביעות בעתונים, בעתונות המסחרית, בפרסומים מקצועיים וכו'. חומר זה מגוון ביותר. המחיר הנקוב עשוי להיות מחיר של סוף היום בשוק מוצרים מאורגן; ייתכן שהוא מחיר ממוצע, או תחום מחירים, של מוצר מסויים כפי שהובא ביום כלשהו למקום מסויים; ייתכן שהוא מחיר ממוצע או ממוצע של הצעות מחירים, המתייחסים ליום, לשבוע, או לתקופה אחרת כלשהי. כמובן שאפשר להביעו בהרבה צורות אחרות. במחקרנו התגלו נתונים אלה כמודדים בלתי-מהימנים של מחירי עיסקות ממשיות, שיהיה אפשר להשתמש בהם בהשוואה למחירים ממשיים אחרים, מחוץ למקרים של תבואות מסוייכות, מספוא, שמנים וזרעי שמנים. מחירים של מכירות ממשיות, לרבות התנאים המסחריים של העיסקה, כמעט ואינם מצויים. למסרה שלפנינו השתמשנו בכל האפשר במחירים שהושגו במכירות ממשיות או בהצעות מחייבות שנתקבלו מהמוכרים. לפרסומי מחירים נקובים מהסוג הנזכר לעיל התייחסנו בדרך כלל בחשד מאחר שהם מייצגים לוח מחירים ואינם מגלים מה היו ההנחות המסחריות שניתנו ושאר התנאים הסיוחיים שנכללו במכירה.

לא השתמשנו גם בנתונים המתפרסמים בסטטיסטיקה של סחר-החוץ. נתונים סטטיסטיים אלה מראים את הערך הכולל ואת הכמות הכוללת של היבוא והיצוא. אפילו אם נניח שהנתונים נרשמים במדויק, כלומר

¹³ טענה זו לא התעוררה במקרה של יבוא, היות ושם נלקח הסטנדרד הבינלאומי לגבי כסויות יבוא ממשיות לישראל, אשר יש להניח שנקבעו על-ידי הגבלות מטבע-חוץ והגבלות יבוא ששררו בישראל. על אף קיומן של הגבלות כאלה בשוקי החוץ של ישראל, התעלמנו מהשפעתן האפשרית בהקטנת גמישות עקומת הביקוש למוצר הישראלי.

שנתוני ס.י.פ. הינם תמיד ס.י.פ. ושנתוני פ.ו.ב. הם אמיתיים⁷⁴,

הרי לא תמיד התייחסו רשויות המכס והסטטיסטיקה בישראל בצורה אחידה לפרטים כגון דמי עמלה, הנחות מסחריות וכו'. גורם נוסף שעלול להביא לסילוף בנתונים הוא חוסר האחידות ברישום הכמות על בסיס גמול ולא על בסיס ברוטו.

הערך הממוצע ליחידה, המתקבל על-ידי חלוקת הערך הכולל בכמות הכללית, אינו מהווה תחליף לנתוני מחירים הולמים, אפילו אם בוצע משלוח אחד בלבד. אם נרשמו משלוחים רבים של מוצר מסויים הרי שהערך הממוצע ליחידה נעשה עוד פחות מהימן. לזה יש להוסיף כי בישראל לא כל היבוא נשא אופי מסחרי. ייתכן, לפיכך, שהיבוא בעל אופי לא-מסחרי או מסחרי-למחצה הוערך בצורה אחרת ונרשם בסטטיסטיקות המסחריות במחירים שונים ממחירי מוצרים זהים שיובאו על בסיס מסחרי טהור.

2. שיטת המחקר לגבי יבוא

(א) בחירת המוצרים

רשימות מוקדמות של מוצרים הוכנו לצורך בדיקה על בסיס נתונים שנתקבלו משני מקורות: לוחות שלא פורסמו של היחידה לסחר-חוץ בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המכילים את מוצרי היבוא החשובים לפי ארץ המקור, ורשימות יבוא שנתקבלו מיחידת הרישום המרכזית של משרד המסחר והתעשייה. רשימות מוקדמות אלה הכילו פרטים שונים על מוצרים שיובאו בכללם או בחלקם מארצות איתן היתה ישראל קשורה בהסכמי קלירינג או שעסקה איתן בסחר חליפין. במהלך הבדיקה התגלה כי מוצרים מסויימים, שיובאו אמנם מארצות הסכמים מסחריים או סחר חליפין, שולמו למעשה, בכללם או בחלקם, מחוץ למסגרת הסכמי הקלירינג או החליפין. מוצרים כאלה הוצאו מהרשימות המעובדות. בדרך כלל השתמשנו בתיאור ה"מוצר" לפי סיורג סחר-החוץ הרשמי

⁷⁴ חלק גדול מהיבוא שנרשם ב-1953 בתנאי פ.ו.ב. נמכר למעשה במחירי ס.י.פ.. תיקון בקשר עם כך נמצא באומדנים של העיסקות הבינלאומיות של ישראל: 1952-1954, של נדב הלוי (ירושלים, מרכז פאלק למחקר כלכלי, 1956).

של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. אולם, במקרים רבים נוכחנו שסיווג זה הינו רחב מדי למטרותנו והשתמשנו בהגדרה הצרה יותר של יחידת הרישום המרכזית. מאידך, במספר קטן של מקרים, מצאנו כי יותר מעשי להשתמש בסיווג רחב מזה של הסטטיסטיקת הרישום וחברנו כמה פריטים לסעיף אחד⁵.

(ב) הכנת הרישומים המפורטים

הרוב הגדול של מוצרי היבוא שיוחדו לבדיקה הורשו ליבוא על-ידי משרד המסחר והתעשייה. הרישום המפורט הראשוני של הנתונים לגבי מוצרים אלה נעשה על בסיס החומר של יחידת הרישום המרכזית במשרד זה. חלק מהרישום נעשה על-ידי היחידה, אך רוב הרישומים הוכנו על-ידינו. הרישומים הכילו פרטים על רשיונות היבוא שהוצאו לגבי המוצר וכן פרטים על היבוא הסטטי שבוצע במסגרת כל רשיון. בין פרטי רשיון היבוא שנכללו היו: מספר הרשיון, תאריך הוצאת הרשיון, כמות המוצר לה הוצא הרשיון, ערך המוצר, סחיר יחידת המוצר בדולרים (תוך שימוש בשערי-חליפין רשמיים), בסיס הערכת המוצר, כלומר, פ.ו.ב., פ.א.ס., ס.י.פ., או ס. ו-פ., ארץ הקניה, צורת התשלום, למשל תשלום במסגרת הסכם קלירינג, בדולרים או במטבע שלישית, באמצעות חליפין, דרך קרנות של המוסדות הלאומיים בחוץ-לארץ וכו'. בין הפרטים על היבוא בפועל היו: תאריך הגיע המשלוחים במסגרת כל רשיון, נמל היבוא, הערך הכולל של המשלוח, הכמות הכוללת וכו'.

כחלק מהשוואת נתוני היבוא בפועל עם נתוני רשיון היבוא, חולק הערך הכולל של כל משלוח בכמות המיובאת. הערך ליחידה שנתקבל על-ידי כך הושווה עם המחיר ליחידה שנרשם ברשיון היבוא. ברוב המקרים לא הזדהו שני מספרים אלה ולא השתמשנו בנתוני משרד המסחר והתעשייה לליווח נוסף. במקום זאת נבדקו תיקי רשיונות היבוא אצל מנהל המכס בחיפה. לרשיונות היבוא בתיקים אלה היה היתרון שצורף אליהם רישום מלא של היבוא בפועל במסגרת תנאי הרשיון. הנתונים שנרשמו לכל משלוח כללו את המספר הסידורי של רישום היבוא, תאריך היבוא, הכמות והערך. במקרה שהסחורה שוחררה מלכתחילה מהמכס תמורת

⁵ ברישום המוצרים הנספחים E ו-I קובצו מוצרים קרובים לקבוצות מוצרים רחבות יותר, לפי הצורך.

פקדון והוערכה לאחר מכן מחדש, נרשם גם הערך החדש.

כִּן צורפו לאותו חיק תיקונים לתנאי רשיון היבוא המקורי. אם המחיר ליחידה שהופיע על הרשיון (המתוקן) התאים לערך היחידה שנחשב על-ידי חלוקת הערך הכולל (המתוקן) של כל משלוח בכמות המתאימה, נחשב המחיר לצורכי מחקרנו. במקרה כזה לא השתמשנו עוד במסמכי יבוא אחרים, אלא אם כן נזקקנו להם לצורך הבהרת ספציפיקציות, תנאי הובלה וכו'. אולם במקרה שמחיר רשיון היבוא לא התאים לערך היחידה של המשלוח הממשי או במקרה שנזקקנו לאינפורמציה נוספת, התייחסנו למספר הרישום של סופס היבוא ובהתאם לכך נמצא ונבדק מסמך זה שאף הוא תויק על-ידי הנהלת המכס.

סופס היבוא, שהוא מסמך היבוא הבסיסי של המכס, הכיל תיאור של המוצר המיובא, כמות, מחיר ליחידה, ערך, תאריך היבוא, נתוני ההובלה ונתונים אחרים של חישוב המכס. הנתונים על גבי סופס היבוא נתקבלו על-ידינו בדרך כלל ככוכנים וסופיים. אולם גם כאן, כאשר הספציפיקציות וחישוב המחירים היו מסובכים, נבדקו גם מסמכי הסמפל, החשבונות, אישורי הספציפיקציה ומסמכים אחרים שצורפו לסופס היבוא. אפשר להביא מספר הסברים להבדלים שנתגלו בין נתוני היבוא בפועל של יחידת הרישום המרכזית ובין נתוניה לגבי רשיונות יבוא. ראשית, נמצא שהיחידה סעדה לעיתים קרובות בפרטי סיווג ורישום, כך שהיה קשה לסמוך על נתוניה כאשר רצינו אינפורמציה מדויקת למטרות פירוש⁶. שנית, הרישומים היו לקויים במקרים רבים בהם שוחררה הסחורה מהמכס תמורת פקדון לפני התשלום הסופי של המכס המגיע. הנתונים על היבוא בפועל שבתיקי היחידה נלקחו מהעתק סופס היבוא של המכס שנשלח ליחידה על-ידי המכס. במקרה של שחרור כנגד פקדון, לא נרשם ערך המוצרים בסופס היבוא, אלא הוכנס בסופס שחרור נגד פקדון מיוחד. ערך רישום זה לא היה צריך להזדהות עם הערך הסופי שהוסכם עליו בשעת סילוק דמי המכס. במקרה כזה, כשהערך הסופי לא הזדהה עם הערך לצורכי פקדון, נרשם הערך החדש על סופס היבוא המקורי ועל גבי רשיון

⁶ חטיבת המזון במשרד המסחר והתעשייה וכן מספר יחידות אחרות במשרד זה, לא סמכו על הרישומים של יחידת הרישום המרכזית וגיהלו בעצמם רישומים נפרדים של רשיונות ושל יבוא.

היבוא שבתיקי המכס. המכס הודיע ליחידה על התיקונים שנעשו; הערך החוש נרשם בכרטיס והיה מקום לצפות שעל-ידי בדיקה קפדנית אפשר לייחס את התיקונים למוצרים ששוחררו נגד פקדון. אולם למעשה נמצאו כל כך הרבה מקרים בהם אי-אפשר היה לעקוב אחרי התיקונים (אם משום שגיאות ברישום המקורי או בגלל שגיאות ברישום התיקון), עד שאף לא היה ברור אם הערכים הרשומים הינם סופיים או לא. שלישיית, במקרה של תיקונים ברשיון היבוא לא היתה ליחידה כל האינופורמציה הנחוצה כדי לבדוק את הערך שהועבר מסופס היבוא של המכס.

בדרך כלל לא שיחררו רשויות המכס מוצרים כאשר היו הבדלים ניכרים בין פרטי הרשיון והפרטים שנרשמו בחשבון ובטמרי הסמען. במקרים כאלה היה צורך במכתב מאת הרשות המוסמכת (במקרה זה משרד המסחר והתעשייה) להנהלת המכס, לתיקון תנאי הרשיון. לא נוהל רישום מרכזי של תיקונים כאלה על-ידי משרד המסחר והתעשייה; העתקי המכתב פוזרו בתיקים הבודדים של היבואנים או במקומות אחרים וכן בתיקי יחידת הרישום המרכזית.

במהלך המחקר פותחה גישה אלטרנטיבית להשגת פרטים על יבוא, שביטלה את הצורך ברישום מוקדם של נתוני משרד המסחר והתעשייה (ורשויות מוסמכות אחרות). גישה זו התגלתה כשיטתית יותר ועדיפה על זו שתוארה לעיל. הצעד הראשון אחרי שהוחלט על המוצרים והארצות שייבדקו, היה לבחון את גליונות ריכוז היבוא שהוכנו בשביל המכס על-ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ולמחקר כלכלי. גליונות אלה נערכים באופן חודשי ונרשם בהם כל משלוח בנפרד. קיימים כמה סיווגים ראשוניים - לפי התאריך ומספר הצהרת היבוא, לפי הארץ ולפי המוצר. הרישומים שסווגו מלכתחילה לפי המוצר היו אלה שנבדקו למסרתנו.

לגבי כל רישום הופיעו מספר פרטים, והחשובים לבדיקתנו היו: ארץ היצוא, נמל היבוא, תאריך היבוא, סוג המסמך שלפיו שוחררה הסחורה מהמכס, מספרו של מסמך זה, מקור התשלום בעד הסחורה, הכמות, הערך בל"י בהתאם לשער חליפין רשמי מתאים ומספר רשיון היבוא. החל ב-1954 נרשם תחת "מקור התשלום" אם התשלום היה במסגרת הסכם קלירינג, כך שמחוץ לבעיות הגדרתיות, היה פשוט יחסית לבודד עיסקות קלירינג.

הצעד הבא אחרי הבדיקה של גליונות הריכוז, היה השגת תיאור ומיפרט הסחורה שנרשמה תחת המוצר המסויים בסיווג של המכס, פרטים בנוגע למחיר ולתנאים המסחריים של העיסקה ונתונים מדויקים יותר בקשר לצורת התשלום. כל הפרטים האלה הושגו בהתייחס למסמך היבוא (ברוב המקרים טופס היבוא) ולמסמכים המצורפים אליו. לבסוף, מאחר שמספר רשיון היבוא כבר נמצא, ניתן לברר בנקל את תאריך ההוצאה של רשיון היבוא ושל התיקונים בו, אם היה צורך בכך⁷⁷.

(ד) סקירות נוספים להכנת רשימות מפורטות

נוסף לתיקי המכס ולתיקי יחידת הרישום המרכזית של משרד המסחר והתעשייה, נבדקו גם תיקים של משרדים אחרים וכן של יחידות אחרות במשרד המסחר והתעשייה (במיוחד יחידת הרישום של חטיבת המזון). במקרים רבים השתמשנו להשלמת הנתונים הרשמיים ברישומיהם של יבואנים פרטיים, של סוכנים בישראל ושל ספקים בחוץ-לארץ.

3. שיטת המחקר לגבי יצוא

(א) בחירת המוצרים

כצעד ראשון נבדקו רשימות היצוא המופיעות בסטטיסטיקה של סחר-החוץ המרוכזת על-ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. אחרי הוצאת יהלומים, שיוצאו בשנת 1953 תמורת מטבע קשה בלבד, הוחלט בצורה די שרירותית לעסוק במוצרים (בהתאם להגדרתם בסטטיסטיקות היצוא, שכללו לעיתים קרובות קבוצה צרה פחות או יותר של מוצרים) אשר ערך יצואם היה לפחות חצי אחוז מהערך הכולל של היצוא מחוץ ליהלומים. מבחינת הערך היה פירוש הדבר מיפול בפריטים של 200,000 דולר ומעלה. הרשימה של 24 מוצרים שהושגה בדרך זו צומצמה במידה נוספת על-ידי הוצאת ארבעה פריטים אחרים: שנים משום שנמכרו, למעשה, תמורת מטבע

⁷⁷ בשתי הגישות התעורר סיבוך במקרה של סחורה ששוחזרה נגד פקדון במכס. בשעת השחרור נעשה רישום בגליונות הריכוז, ורישום נוסף נעשה בשעת הסידור הסופי של המכס. עד החיסול הסופי של הפקדון הוחזקו מסמכי היבוא על-ידי גובה המכס בנמל היבוא, או אצל עמיל מכס מוסמך, ולא בתיקיה המרכזית של הנהלת המכס בחיפה. היה צורך לטפל במיוחד בכל הרישומים שנגעו לפקדונות ובמקרה זה היה דרוש מאמץ נוסף בכדי להגיע למסמכים המקוריים.

קשה בלבד ושנים בגלל חוסר-אחידותם שהיה הופך את השוואתם לחסרת-
ערך^{8/}.

(ב) הכנת הרשימות המפורטות

המקור העיקרי לאינפורמציה מפורטת על יצוא היה אגף היצוא
במשרד המסחר והתעשייה ובמיוחד יחידת הרישום של האגף. יחידה זו
קיימה רישומים משלה על רשיונות יצוא שהוצאו, יצוא שבוצע בפועל
וכו'. היא הכינה כרססת מסודרת בהתאם למוצרים ומחולקת חלוקת-משנה
למדינות. נוסף לכך קוימו תיקים בפרטים לכל יצואן. היחידה
פירסמה בצורה משוכפלת סמטיסיקות יצוא שעלו בפירוסן על אלה שפורסמו
על-ידי הלשכה המרכזית לסמטיסיקה. מכל מקום, שתי סדרות סמטיסמיות
אלה התבססו על אותם המסמכים היסודיים שנשלחו על-ידי רשויות המכס
אחרי משלוח היצוא.

הכרססת המרכזית של יחידת הרישום הראתה לגבי כל מוצר וארץ
את הפרטים הבאים: תאריך היצוא, שם היצואן, מספר רשיון היצוא,
מספר מופס הצהרת המכס (הידוע בשם CD-3), שמולא על-ידי היצואן
וששימש כמסמך היצוא הבסיסי, כמות הסחורה שיוצאה, ערכה בדולרים,
ההנחה שביתנה לקונה (אם ניתנה), והעמלה ששולמה לסוכן היצואן בחוץ-
לארץ (אם שולמה).

היה צורך לבדוק את תיק היצואן כדי להשיג פרטים מדויקים
על ספציפיקציות הסחורה, צורת התשלום וכו'. תיק היצואן הכיל כרגיל
העתק של רשיון היצוא, העתק חשבון היצוא, והעתק מופס CD-3 לכל
משלוח. אולם, במקרים רבים לא הוייקו ספסי CD-3 עם יתר החומר,
אלא בנפרד; לעיתים קרובות מאוד לא ניתן להשיג את ה-CD-3 ולקבל
פרטים מספיקים בנוגע למשלוח מסויים, אפילו אחרי שנבדקו תיקי הנהלת
המכס בחיפה כצעד נוסף.

(ג) מקורות נוספים להכנת הרשימות המפורטות

במידה רבה הסתמכנו על רישומיהם של כמה יצואנים חשובים לשם
השגת נתונים מדויקים על היצוא בפועל. לגבי היצוא החשוב ביותר,

^{8/} במהלך המחקר התברר כי מספר פריטים שאינם אחידים לא היו, מנקודת-
ראות של השוואת מחירים, פחות אחידים ממספר מוצרים אחרים, אחידים
כביכול.

פרי הדר, נעשה שימוש בנתונים שנחקלו מהמועצה לשיווק פרי הדר. לגבי מספר מוצרים אחרים, השתמשנו בתיקי הלשכה לייצוץ כלכלי (ליו מסד ראש הממשלה), לשם קבלת אינפורמציה מדוייקת על מספר חברות שנבדקו על-ידי לשכה זו. היות ונתונים אלה נססרו על-ידי החברות הנוגעות בדבר שלא לפרסום, העובדות הנססרות במחקר זה ביחס ליצוא בפועל אינן מפורסות בדרך כלל יותר מאלה שנמצאו בתיקי המכס או בתיקי מסד המסחר והתעשייה. נוסף לכך הסתייענו מאוד בנתונים שנחקלו במסגרת מחקר על בעיות יצוא, כולל מחירים וסבנה ההוצאות, שנערך על-ידי הלשכה לייצוץ כלכלי. נתוני היצוא שנחקלו במסד המסחר והתעשייה, כפי שהורחבו על-ידי נתוני המכס, היו זקוקים בדרך כלל להסברים נוספים לפני שאפשר היה לנצלם כראוי. הידיעות הנוספות נתקבלו מהיצואן על-ידי התכתבות או בשיחות. במקרים רבים דבר זה תואם לצרכי המחקר שנערך על-ידי המסד לייצוץ כלכלי.

(ד) סקורות הנתונים ההשוואתיים

ברוב המקרים, המקור לנתוני ההשוואה של מחירי היצוא היה היצואן עצמו. בסידת האפשר נבדקה נכונותו של ה"סנדרד הבינלאומי" כפי שנססר על-ידי היצואן. אינפורמציה על מדיניות מחירים שסופקה על-ידי היצואנים נבדקה בהתייחס לנתוני היצוא בפועל לשווקים השונים.

4. מסרדי ממשלה כמקור לנתוני מחירים

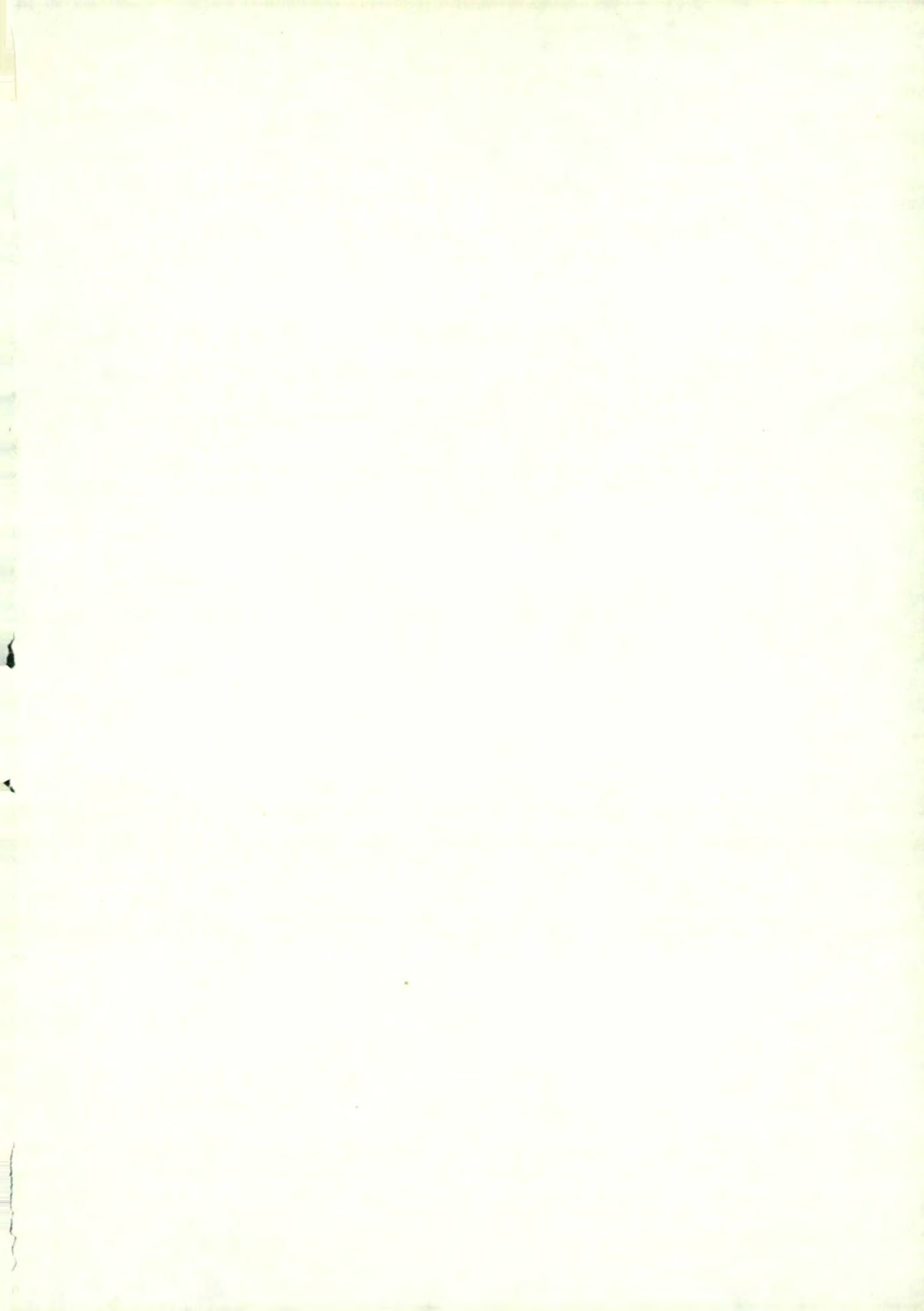
במשך התקופה בה נאספו עיקר נתוני המחירים של מחקר זה, שר בישראל ריבוי של מסרדי ממשלה אשר עסקו בבעיית המחירים ששולמו בחוץ-לארץ תמורת היבוא לישראל. ביניהם היו המסרדים שסיפלו בפיקוח על הסטבע, ברישוי היבוא, במכס ובמס קניה, בקיצוב פנימי ובפיקוח על המחירים, בקרנות להשוואת המחירים ובחשבונות מסחריים של הממשלה. היתה אכזבה מרמת הידיעה הנמוכה שהתגלתה אצל חלק מסומחי הסחורות, כביכול - אך לא כולם - ביחס למחירים יחסיים ולתנודותיהם. ייתכן שהיה זה יותר מדי לצפות להקמת יחידת איסוף מחירים מיוחדת שתעסוק בליקוט והפצה של נתונים שוטפים על מחירים בינלאומיים, ובניתוח מגמותיהם לטווח הקצר. יותר קשה להשלים עם העדר דו"חות בסיסיים וספרות אחרת על המוצרים השונים. ניתן לצמט מקרים רבים מתוך

העתונות הישראלית, וכן מקרים שנתגלו במשך מחקר זה, בהם ביצעו הרשויות המוסמכות רכישות מוטעות בגלל העדר ידיעות מוסמכות על מחירים ומרכיביהם (במובנים של תנאי המכירה), פרטי הסחורה וכו'.

לריכוך נקודה זו יש לציין שרכישות מתוך טעות היו, אולי, היוצאים מן הכלל ולא הכלל. יתר על כן, ממשלת ישראל החזיקה משלחות קניות בחוץ-לארץ, שהעיקריות בהן נמצאו בניו-יורק ובקלן, ונראה שמשרדים אלה היו בעלי אינפורמציה טובה למדי והשתמשו בשירותיהם של מומחים. לבסוף, פקידי הממשלה סמכו על ההתחרות בין יבואנים וסוכני יבוא, אם כי נראה שהסתמכות זו היתה, במקרים מסויימים, בלתי-מוצדקת. כל עוד נקבעו המחיר ותנאי הרכישה על-ידי החלטת פקיד ולא על-ידי תהליכי השוק, אין צידוק לאי-ידיעה מצד הפקיד.

בצד היצוא התקיימה בחיתוליה יחידת חקר שווקים במשרד המסחר והתעשייה. אולם, יחידה זו לא היתה יעילה ובתובני המחירים שנאספו על-ידה, היו כלליים מדי לשם השוואת מחירי יצוא.

11

על הספר

הספר דן בהסכמי הקלירינג של ישראל בתקופה 1949-60. התפתחותה של מערכת הסכמי הקלירינג נידונה על רקע השינויים במערכת התשלומים הבינלאומית שחלו בתקופה הנחקרת.

שאלה מכרעת לגבי הערכת הסכמי קלירינג היא, הרמה היחסית של מחירי היצוא והיבוא. מחקר זה עסק בראש ובראשונה במדידת רמות אלה לגבי סחר הקלירינג של ישראל ותוצאותיו מראות, בקווים כלליים, כי הרמה הכללית של מחירי המוצרים שנסחרו בקלירינג היתה גבוהה מהרמה הכללית של המחירים הבינלאומיים המקובלים. הפער לגבי מחירים אלה בצד היצוא היה גדול יותר מהפער בצד היבוא.

אחת המסקנות של המחקר היא, כי מערכת הסכמי הקלירינג הביאה כמה יתרונות חשובים לישראל, בפרט בתחום של מציאת שוקי יצוא. אולם, יתרונות אלה היו קצרי-זמן באופיים, ונלוו להם כמה מגרעות חמורות.

